

Değerli Kubbealtı Dostları,

Bu sayımızda da kıymetli yazarlarımızın makâleleri, araştırmaları, incelemeleri ve şiirleriyle karşınızdayız.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Kubbealtı Lugatı) ile alâkalı radyo-televizyon programları ve tanıtım toplantıları devam ediyor. TV5'te ve Özel FM'de sözlüğümüzle ilgili yapılan yayınların ardından Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin kurduğu Edebiyat Akademi Kulübü tarafından düzenlenen bir toplantıda, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'ün tanıtımı yapıldı. 2 Haziran Cuma günü Marmara Üniversitesi, Göztepe Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi Konferans Salonu'nda tertip edilen toplantıda lugatımızın yazarlarından Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu bir konuşma yaptı.

Sâmiha Ayverdi Anadolu Lisesi, son bir yılda elde ettiği başarılarla milli eğitim câmiasında temayüz ediyor. Fâtih Belediyesi tarafından ilçe çapında düzenlenen hikâye ve makâle yarışmasında birinciliği ve ikinciliği Sâmiha Ayverdi Anadolu Lisesi öğrencileri kazanmıştı. Başarılı öğrenciler mükâfat elde etmeye devam ediyorlar. 19 Haziran 2006 Pazartesi, Saat:17.00'da tertip edilen programla lisenin bahçesinde, çeşitli kurumlar tarafından yapılan yarışmalarda ilk üç dereceye girenler ile okul birincileri ve sınıf birincilerine Sâmiha Ayverdi Başarı Ödülü verildi.

Mart ayında ebediyete uğurladığımız vakfımızın mensuplarından ve mecmuamızın yazarlarından Emrehan Küey'in hâtırasına 26 Mayıs 2006 Cuma günü "Manisa Lâle Günleri" tertip edildi. Merhumun ideali olan bu çalışmayı Manisa Belediyesi ile Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı müştereken hazırladılar. "Manisa Lâle Günleri" çerçevesinde gerçekleşen "Kültür ve Sanatta Lâle" panelinden önce Türk Kadınları Kültür Derneği Manisa Şubesi Başkanı Sevilay Altan ve Manisa Belediye Başkanı Bülent Kar birer konuşma yaptılar. Panelin konuşmacıları Beşir Ayvazoğlu, Prof. (h.c.) Uğur Derman ve Prof. Dr. Çiçek Derman'dı. Kültür Sitesi-Lâle Salonu'nda lâle motifli ebru, tezhip, taş çini, sulu boya resim sergisi açıldı. Sergi 1-5 Haziran târihleri arasında Bodrum'da da Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü Çok Amaçlı Salonu'nda sanat-

severlere sunuldu. Manisa ve Bodrum'daki faaliyetlerimiz büyük bir âlâka ile karşılandı.

Prof. Dr. Muhittin Serin'in itinalı ve titiz bir çalışmayla hazırladığı, İstanbul Ticaret odasının mâlî desteği ile vakfımız tarafından bastırılan Türk Hat Üstatları serisinin üçüncü kitabı olan, *Bestekâr, Tamburî, Hattat, Hâfız Kemal Batanay* isimli eserin tanıtımı için bir toplantı tertip edildi. İstanbul Ticaret Odası tarafından düzenlenen toplantı 20 Haziran 2006 târihinde İTO'nın salonunda yapıldı. Toplantıya iş, sanat, kültür ve basın-yayın dünyâsından bir çok seçkin sîmâ iştirak etti.

Vakfımızın kış sezonu kursları tamamlandı ve 20 Mayıs'ta bir tören düzenlenerek başarılı öğrencilere sertifikaları verildi. Yaz döneminde de Hat ve Osmanlı Türkçesi kursları 27 Mayıs 2006 cumartesi, ney kursumuz ise 10 Haziran Cumartesi günü başladı. Ayrıca 10 Haziran Cumartesi günü Kubbealtı Mûsikî Topluluğu ve mûsikî kursu öğrencileri, Yusuf Ömürlü ve Noktanur Kepkef idâresinde İstanbul Fetih Cemiyeti Salonu'nda bir konser verdi.

Vakfımızın önemli hizmetlerinden bir diğeri de bilindiği gibi "Elele Projesi"dir. 2002 yılından beri Vakfımız tarafından yürütülmekte olan Elele Projesine, 2005-2006 döneminde katılan Pınar Mahallesi sâkini ev hanımlarının kurs bitirme belgeleri bu sene 2 Haziran 2006 Cuma günü saat 19.00'da, Pınar Mahallesi'ndeki Atatürk Meslekî Eğitim Merkezi avlusunda ilk defa yapılan "okul şenliği" programıyla verildi.

Kursiyerlerin yaptıkları işlemeler ve diktikleri elbiseler Sarıyer Kaymakamı tarafından açılan bir sergide teşhir edildi.

Yeni sayımızda buluşmak üzere...

KUBBEALTI

Ah Şu Ermeniler

Sâmiha AYVERDİ

Rumeli hânedanları arasında civârın köklü âilelerinden olan ve oğullarına ormanlar, mâlikâneler, atlar, kısıraklar hediye eden Koca Kadir Beyoğlu, kahpe bir Bulgar kurşunu ile şehit edildikten sonra sıranın kendisinde olduğu duyurulan oğlu Muharrem Bey, malını mülkünü yâd ellere terk ederek, beş yüz senedir ec-dâdının doğup yaşadığı ve ölüp gittiği vatanından koparak henüz Balkan bozgunu ile bütünü elden gitmemiş Osmanlı hudutlarına yüzünü çevirmekten başka ne yapabilirdi? Öyle de yaptı.

*

Ama artık burada asırlardır onları beslemiş olan çiftlikler, sürülmüş ekilmiş tarlalar yoktu. Bir delikanlı olarak Osmanlı topraklarına ayak basan Muharrem Bey, çoluğunu çocuğunu yaşatmak, geçindirmek zorunda olduğunun şuûrunda bulunuyordu.

Başını soktuğu bu topraklarda mekteplere gitmiş, iyi derecelerle mezun olmuş ve misâfir olduğu bir akrabâ evinde hep ileriye mâtuf planlar hazırlamış: “Acaba ekmeğimi kazanmak, çoluğumu çocuğumu geçindirmek için ne iş yapabiliyordum?” derken, bu suâle gene kendisi cevap vermiş: “Artık, idâre edilecek çiftliklerimiz yok, ormanlarımız atlarımız da hep ağyâre kaldı. Öyle ise artık ben bir muhtaç zavallıyım. Karşıma her ne iş çıkarsa yaparım!” demekten hiç utanıp sıkılmamıştı. Ve işte en dar zamânında, şimendifer inşaatını üstüne almış bir firmada iş bulmuştu.

*

Artık Muharrem Bey’e çoluğunu çocuğunu toparlayıp inşaat işlerinin icap ettirdiği müddetle, üç ay, beş ay, bâzan da bir seneye yakın, Kayseri, Sivas, Elazığ, Erzincan gibi vilâyetlerde çalışmak, hiç de zor gelmiyor, üstelik âmiri olan genç mühendislerden gördüğü saygı ve alâka, vatanında efendilik bitmemiş diyerek onu ayrıca mesut ediyordu.

Muharrem Bey’in âile şerefine de evlâtlarına da titizlikle riâyet eden eşi ve üç kızı vardı. Kızların büyüğü olan Leman, bir mühendisle evlenip ayrı bir âile kurarak anne ve babasından uzaklaşmışsa da bir

ayağı yine baba evinde idi.

İkincisi sarı saçlı, mânâlı, mâvi gözlü henüz çocuk olan Ruhsar idi. Üçüncü kıza gelince, babasının huylarına ayna tutan bir çocuktur. Merhamette hatta acımakta öyle ileri gitmişti ki annesi ona sık sık: “Dur, bu kadarı da fazla!” derdi.

Muharrem Bey’in Suzan adındaki bu en küçük kızı, babası gibi bir kedi müptelâsı idi. Onları sevmek ve beslemekten başka, sokakta bulduğu yavruları da evine taşıyarak bir baytar alışkanlığı ile tedâvî eder, çapaklı gözlerini ilâçlı sularla siler, yaraları varsa pomatlarla iyi ederdi. Muharrem Bey’in ikinci kızı kedilerden hoşlanmamakla berâber onlara eziyet etmez, fakat bu hastalıklı mahlûkların kendisine yaklaşmasından tedirgin olurdu.

*

Hemen her gittikleri şehirde, birkaç zengin Ermeni âilesi vardı. Olacak bu ya, ekseriya onlarla komşu düşen Muharrem Bey âilesi Ermenilerle dostluk kurar, böylece bu komşuluk münâsebetlerinde aksaklık şöyle dursun sıkı bir yakınlık mevcut olurdu.

Sivas’ta olsun, Elazığ’da olsun, Muş’ta, Erzincan’da olsun, Ermeni cemâati gâyet mahdud ama hemen hepsi de zengin ve refah içinde kimselerdi. Bu küçük cemâat, çanları serbestçe çalan ve papazı da mevcut olan kiliselerinin çatısı altında olmanın rahatı ile işlerinde güçlerinde huzurla yaşarlardı.

Muharrem Beylerle bahçeleri yan yana düşen Ermeni Agop âilesinin Dudu Bacı isimli kayınvâidesi bir gün Muharrem Bey’in evine seslenerek “Rüvert¹ Hanım, bizim inek yavruladı. Suzan Hanım isterse gelsin görsün” deyince, küçük Suzan’ı yerinde tutmak kâbil olmadı. Koşarak gelip henüz ayağa kalkmaya muktedir olmayan yavruyu kucağına almak isteyince Dudu Bacı: “Dur küçük Hanım, daha dur! Anası onu yalayıp kurutacak, o zaman alırsın,” demişti.

Dudu Bacı ve kızı Araksi isimli kadın bilhassa yortu günleri kış mevsimine rastlayacak olursa, gâyet koyu ve ezik olarak pişirilmiş sütlacı,

¹ Rüveyde demeyi beceremediği için ona hep Rüvert derdi.

kenarlı bir tepsiye dizer, üstünü de kapakla örterek kara gömer, yirmi dört saat bıraktıktan sonra çıkarır ve taş gibi sertleşen bu tatlıyı baklava baklava keserek hem kendileri yer hem de Muharrem Bey'lere gönderirdi.

*

Bizans idâresinde bulunan Ermeni cemâatini silip süpüren, son imparatorlardan Romenos Diogenes şarktaki Ermenilerin zebânîliğini yaptıktan sonra sâhip olduğu topraklar Türklerin eline geçince geri kalan küçük bir cemâat huzurlu, refah, vicdânî ve içtimâî töreleri içinde hoşnut olarak yaşamakta idiler. Fakat ne yazık ki daha sonraları bu azınlıklar Müslüman Türklere göz açtırmamaya başladılar. Onları destekleyen batı da, bu yolda en fazla yardımı kiliseden ve kilise adamlarından görmüş bulunuyordu.

Diğer tarafta, devlete karşı yapılan bu sun'î ayaklanma ile rahatları bozulmuş bulunan bir kısım Ermeni, bu defa da kiliseye karşı çıkmak töhmeti ile, kilisenin tâlîmâtını dinlemediklerinden papazların kilise mahzenlerindeki silâhları ile, bir bir temizlenmişti. Öyle ki, kilise ve isyancılar bunu vatanperverlik hattâ istiklâlleri adına bir îman borcu saymakta idiler. Nitekim ellerine bol miktarda silâh verilmiş genç Ermeniler, bir hayâlî Ermenistan ümit ve temennîsi ile isyan bayrağını açarak, önlerine geleni kadın, yaşlı, çocuk kimi bulurlarsa kesiyor, asıyor ve bu isyanlarda Türk kanı dökmekte asla tereddüt etmiyorlardı.

Bir müstakil Ermeni devleti kurmak hayâlî içinde, ferden ferdâ huzurlu yaşamak dahi artık muhal ender muhal bulunuyordu. Zîra Rusya ile Türkiye arasında bir tampon idâre meydana getirmek yollu batı politikası artık iflâs etmiş ve haysiyetinden gurûrundan çok fire vermiş olan Ermenilik, böylece de dünyânın hemen her tarafında îtibar kaybetmiş olarak horlanıyor, küçümseniyordu.

Ama şu da ne ibret âmizdir ki Türklere karşı oynadıkları bu oyun, Türkleri incitmesine rağmen, gene onlar tarafından affediliyor, onlardan gördükleri nîmet ve dostluklarla iş sâhalarında başı çekecek kadar himâye ediliyor ve böylece rahat bir hayat sürüyorlar.

*

Son zamanlarda Ermenilerden zulüm görüp, çile çekmiş, Karadeniz uşakları, onların nankörlüklerine tahammül edemez hâle gelmişler-

di. Bu yüzden son İstanbul isyânını fırsat kabul ederek hesap sormak gayreti ile Ermeni avına çıkmış, köşe bucak kâtilleri aramakta idiler.

İsyancılara karşı tetikte olan genç Karadenizlilerin korkusundan titremekte olan bir Ermeni âilesi, âilemizin yalı komşusu olduğundan, bir ara içlerinden biri yalının bahçe duvarına tırmanarak, elinde tuttuğu çocuğu bizimkilere uzatmış: “Türkler, çocukları öldürmezler. Ama bize bir hâl olursa bu çocuğu siz saklayın, siz muhâfaza edin, sonra da Patrikhâneye teslim edin!” demiş. Fakat Türklerin öfkeleri çoktan yatıştığından çocuk âilesi ile kalmış ve hiç şüphesiz bir azılı komiteci olarak yetiştirilmek hazırlığına en küçük yaşta başlamış olabilirdi.

*

“Ermeni Patırtısı” diye isimlendirilen bu son Ermeni ayaklanması-
nın üstünden yıllar geçtikten sonra, Muharrem Bey’in küçük kızı Su-
zan Hanım, bir vakitler Sivas’ta kapı komşusu Agop’un oğlu Şinorik ile
Kapalıçarşı’da karşılaşırlar.

Suzan, bu eski komşuyu görmekle öylesine memnun olur ki, anası-nı
babasını sorduktan sonra, nihâyet: “Burada ne işin var Şinorik?” de-
diğinde: “Kuyumculuk yapıyorum. Zengin oldum. Gel de bizim evi gör!
Dün, beşinci çocuğum dünyâya geldi. Sivas mı? Artık bağlasan bir daha
oralara gitmem. Nasıl gidebilirim ki oralarda, Ermeni târihini okutacak
papaz yok. Hepsi câhil adamlar. Çocuklarım kendi târihlerini buradan
başka nerede öğrenebilir? Evlâtlarımın câhil kalmalarını elbette iste-
mem!” dedikten sonra eski komşusunun yanından gururla ayrılır.

“İbrâhim Efendi Konağı”nın Efendisi İbrâhim Atâ Efendi (1828 – 02.08.1910)

Talip MERT*

Merhume Sâmiha Ayverdi'nin bu adı taşıyan eserinde uzun uzun anlattığı İbrâhim Efendi'nin gerek kendisi ve gerekse yakınlarından bâzıları hakkında Osmanlı arşivlerinde belgeler olduğunu arşiv çalışmaları sırasında gördüm. Dolayısıyla bu konuya ben de girmek ihtiyâcını duydum. Böylece bu kitapta ismi geçen zevattan bir kaç daha yakından tanınmış olacaktır. Hem bu şahısların hayâtına bir ışık tutabilmek hem de kendi âcizâne târif ve tavsifimle “**Serkalem-i muharrirat**” Sâmiha Ayverdi'nin 100. Doğum yılına onun bir okuyucusu olarak ufak bir armağanla katılmak istedim. Bu hususta yapmış olduğum müracaata da müspet cevap alınca derhal işe koyuldum. Biraz gecikmiş de olsa bu araştırma bu kutlu vesile ile ortaya çıkmış oldu. Gecikme sebebi ise, daha önce bulduğum halde not etmeyi unuttuğum bir belgeyi aramak. Bu belge İbrâhim Efendi'nin torunu Râtibe Hanım'ın vefâtıyla ilgili idi ve iki buçuk ay boyunca bütün aramalarıma rağmen yine de bulamadım. Ama onu ararken daha farklı ve daha zengin başka belgelere ulaşmak nasip oldu ve yayınlama fırsatı doğdu.

Arşiv belgelerinde İbrâhim Atâ, Devlet Salnâmeleri'nde Hâfız İbrâhim Efendi adıyla kayıtlı olan bu zâtın hayat hikâyesi kendi dosyasındaki bilgiler ve bu araştırma sırasında ele geçen bâzı belgeler ışığında şöyledir:

İbrâhim Atâ Efendi

“Tüccardan Ali Efendi'nin mahdumudur. Türkçe kitâbet eder.”

Ekim 1828'de Dersaadet'te tevellüt etmiştir. Sıbyan mektebinde ilk dînî bilgileri tahsil ettikten sonra 9 Temmuz 1841'de Sultan Ahmed Câ-

* Öğretim Görevlisi, Marmara Üni., FEF Bilgi ve Belge Yönetimi (Arşivcilik) Bölümü.

mi-i şerifinde açılan Mekteb-i Maârif'te bir miktar Arapça ve Farsça okumuştur. Me'zuniyeti müteakip 23 Kasım 1846'da Rumeli Mesârifat Muhâsebesi'ne memur olmuştur.

9 Mayıs 1847'den 11 Mayıs 1848'e kadar 40 kuruş maaş ile bu muhâsebenin müteferrika mukayyid yardımcısı olup Mayıs 1849'da bu kalem mukayyid, 1267 senesi ortalarında (Nisan 1851) ise taşra, 1272 senesi başlarında da (Eylül 1855) Âsitâne ebniye mukayyidliğine memur edilmiştir. 40 kuruş maaşla işe başlayan İbrâhim Efendi'nin maaşı 13 Haziran 1859'a kadar tedricen artarak 620 kuruş olmuştur.

İbrâhim Atâ Efendi'ye Şubat 1859'da rütbe-i sâlise (binbaşıya eşit kabul edilen sivil rütbe) tevcih olunmuş ve maaşı da 3000 kuruşa çıkmıştır. Yeni rütbe, maaş zammıyla berâber görevde de terfi etmiş ve Rumeli Mesârifat Muhâsebesi'nin II. mümeyyizi olmuştur. Atâ Efendi'nin bu mümeyyizliği 14 Haziran 1859'dan 18 Temmuz 1864'e kadar sürmüştür.

İbrâhim Efendi'nin, 19 Temmuz 1864'ten 13 Ekim 1865'e kadar 5000 kuruş maaşla yaptığı vazîfe ise Mesârifat Muhâsebesi muavinliğidir. Bu görevde iken İbrâhim Atâ Efendi'ye rütbe-i sâniye (miralay, albay) tevcih olunarak memuriyette terfi ettirilmiştir.

İbrâhim Atâ Efendi 14 Ekim-4 Kasım 1866 arası 7500 kuruş maaşla ve rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisini (mirliva, tuğgeneral) rütbesi ile bu sefer mâliye muhâsebecisi olmuştur.

İbrâhim Atâ Efendi'nin rütbesi Mayıs 1868'de ûlâ sınıf-ı evveline (ferik, tümgeneral) terfi ve aynı senenin Kasım ayında maaşı tekrar 10 000 kuruşa iblağ olunmuştur.

5 Kasım 1866'dan 24 Kasım 1871'e kadar 10 000 kuruş maaşla mesârifat muhâsebeciliği vazîfesine devam eden İbrâhim Efendi'nin maaşı yapılan umumi tensikat gereği 8330 kuruşa tenzil olunmuştur.

25 Kasım 1871'den 11 Mart 1872'ye kadar 8500 kuruş maaşla Selânik, 12 Mart 1872-29 Eylül 1872 arasında ise 8120 kuruş maaşla Halep Defterdarlığı görevlerini ifâ etmiştir. İbrâhim Efendi Ağustos 1872'de istifa ederek bu görevlerinden ayrılmıştır. Bir sene boş kalan İbrâhim Efendi on üç ay sonra 7 Nisan 1873'te 10 000 kuruş maaşla bu sefer de Umum Demiryolları Muhâsebeciliği görevini deruhte etmiştir. İbrâhim

Efendi'nin bu yeni vazîfesi 20 Haziran 1873'e kadar 67 gündür.

21 Haziran 1873-21 Eylül 1874 arası 7500 kuruş maaşla ikinci defa Mesârifât Muhâsebecisi olmuştur. İbrâhim Efendi'nin daha sonraki tarihlerde aldığı maaşlar şöyledir:

22 Eylül 1874'ten 11 Temmuz 1875'e kadar 10 000 kuruş,

11 Temmuz 1875'ten 11 Eylül 1875'e kadar 6500 kuruş,

12 Eylül 1875'ten 13 Eylül 1879'a kadar 10 000 kuruş,

13 Eylül 1879'dan 18 Ağustos 1885'e kadar 9000 kuruş. İbrâhim Atâ Efendi'nin gerek Mesârifât Muhâsebesi'ndeki görevi gerekse Selânik ve Halep Defterdarlığı vazîfeleriyle ilgili herhangi bir zimmet ve ilişkisi, adlî bir vukuatı olmamıştır.

Günü tam belli olmamakla berâber takriben 1880 senesi Mayıs ayı başlarında İbrâhim Efendi'ye ikinci rütbeden mecidî nişanı verildi.

16 Mart 1882 târihinde Mâliye Nâzırı Münir Bey tarafından yazılan mülâhazada: *"İbrâhim Efendi'nin muhâsebe, cârî muameleler gibi mâliye konularında mehâret sâhibi, hâlen bulunduğu vazîfeyi yerli yerinde ve güzelce idâre ettiği tasdik olunur"* denilmiştir.

İbrâhim Atâ Efendi'ye 30 Ekim 1883'te rütbe-i bâlâ (müşir) tevcih olunmuştur.

İbrâhim Efendi, mâliyenin zor günler yaşadığı zamanlarda mâliyenin en mühim kalemini hakkıyla idâreye muktedir olamadığı, askerî masrafları kısımadığı ve mâliyenin çeşitli müşkülâtına sebep olduğu düşüncesiyle 18 Ağustos 1885'te Mesârifât-ı Umumiye muhasebeciliğinden azl olunmuştur.

İbrâhim Efendi, 29 Mayıs 1886'da 10 000 kuruş maaşla yeni kurulmuş olan Meclis-i Mâliye Reisliği'ne memur edilmiş, 3 Mayıs 1888'de ise birinci rütbeden mecidî nişanı ile taltif edilmiştir.

İbrâhim Efendi, 29 Aralık 1896'da aynı maaşla yeni kurulan "Memuriyn-i Mülkiye Komisyonu" âzâlığına tâyin edilmiştir. Bu tâyinle ilgili olarak Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın imzâsıyla Bâbıâli'ye şu tezkiye yazılmıştır:

"Bu kere teşkil buyrulan Memuriyn-i Mülkiye Komisyonu âzâlığına... Meclis-i Mâliye Reisi İbrâhim Efendi'nin... tâyini için irâde sâ-

dır olmakla..."¹ Bu belgede başka isimler de var ama işi kısa tutabilmek için sâdece İbrâhim Efendi'nin adı yazıldı.

İbrâhim Efendi'nin maaşı herkesle berâber onda bir düşürülerek 13 Mart 1897'de 9000 kuruşa inmiştir.

İbrâhim Efendi'nin kıdem ve tecrübesine binâen 6 Şubat 1898'de birinci rütbeden osmanî nişanı ihsan buyrulmuştur.

20 Temmuz 1899 günü sâdır olan bir irâde mûcibince maaşı tekrar 10 000 kuruşa iblağ edilmiştir. Görevlerini lâyıkiyle yapmasından ve taltife de müstahak olmasından dolayı İbrâhim Efendi'ye 19 Eylül 1900'de altın ve gümüş imtiyaz madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

İbrâhim Efendi'nin memuriyetinin lağvı hususunda Meclis-i Mahsus-u Vükela'ca verilen karar, 12 Ekim 1908'de çıkan irâde-i seniyye ile hayâta geçirilmiştir. Bu kararnâme hükmüne göre de İbrâhim Efendi 7384 kuruş maaşla tekâüde sevk olunmuştur. 30 Mayıs 1909'da da bu tekâüt işleminin irâdesi sâdır olmuştur."²

İbrâhim Atâ Efendi Hakkındaki Diğer Belgeler

31 Mart 1890 târihli bir belgede kendisine pâdişah tarafından ev ihsan olunan bir İbrâhim Efendi var. Ama bu İbrâhim Efendi'nin kim olduğu, hangi memuriyette bulunduğu net olarak anlaşılamadığından bu kadar bilgi ile iktifa ediyorum.³

İbrâhim Efendi'nin sâhip olduğu madalyalardan gümüş imtiyaz madalyasını alması ile ilgili belge şöyledir:

*"Hazine-i Hassa muhâsebecisi Hâfız İbrâhim Efendi uhdesine verilen görevleri başarılı ve dürüstçe ifâ etmektedir. Bu sebeple iltifâta lâyık memurlara olduğu gibi ona da gümüş imtiyaz madalyası inâyet ve ihsan buyrulmuştur. 12 Haziran 1891."*⁴

İbrâhim Atâ Efendi, 11 Kasım 1896'da "...tekeli idâresinin işlerini tetkik ve çiftçilerin ve hazinenin menfaatini korumak..." maksadıyla

¹ Irâde, Dâhiliye (İ. DH) 1314 B. 64)

² Osmanlı Arşivi, Sicill-i Ahval Defterleri (SAİD) 1/568.

³ Yıldız perakende evrâkı, arzuhal ve jurnaller (Y. PRK. AZJ) 16/64.

⁴ Yıldız perakende umumi evrâkı (Y. PRK. UM) 22/42 – 8.

kurulan bir komisyonda da vazîfe yapmıştır. ⁵

İbrâhim Efendi'nin başkanı olduğu Meclis-i Mâliye Komisyonu'nun âzâları her sene değişirdi. Bu değişme ile ilgili bir irâde şöyledir:

*“Mâliye Hazinesi'nde kurulmuş olan Mâliye komisyonuna her sene değişmek üzere Dîvân-ı Muhâsebat (Sayıştay) ve Meclis-i Mâliye âzâsından ikişer zâtın dâirelerince intihab ve çıkacak irâdeye uygun olarak tâyin olunması nizamnâmesi ahkâmından bulunmasına mebni Meclis-i Mâliye'den İbrâhim Efendi'nin ibkâen (tekrar yerinde kalması), Bedri Bey'in ise yeniden komisyona tâyinleri... 29 Aralık 1896”*⁶

23 Mart 1898'de yapılan Nâime Sultan ile Kemaleddin Paşa'nın düğün yemeğinde dâvetli bulunan zevat arasında İbrâhim Efendi de yer almıştır. ⁷

1907 senesi içerisinde İbrâhim Efendi'ye ek bir vazîfe daha verilmiştir. Bu vazîfe iki sultanın kethüdâlığıdır. Bu hususta mâbeynden çıkan irâde şöyledir:

“Devletli [V. Murad'ın kızı] Fatma ve [Şehzâde Kemaleddin Efendi'nin kızı] Münire sultanların dâireleri kethüdâlığına Meclis-i Mâliye âzâsından Hacı Hâfız İbrâhim Efendi mezkûr âzâlık uhdesinde kalmak üzere tâyin buyrulduğundan lâzım olan muamelenin ifâsı hususunda irâde çıkmıştır. İcâbına bakılması... 13 Ekim 1907.” ⁸

İbrâhim Efendi'nin Vefâtı ve Mîrâsı

İbrâhim Efendi, sağlığında Şehzâdebaşı'ndaki konağında bulunan eşyâsını mahkemeye tespit ettirip kızları Şevkiye ve Şükriye Hanımlara taksim etmiştir. Bununla ilgili vefâtını müteâkip çıkarılan verâset îlâmında bu eşya tek tek yazılmıştır. Bu mahkeme sicili ve buna bağlı bâzı olaylar şöyledir:

“Mûlgâ Me'muriyn-i Mülkiye Komisyonu âzâlığından mütekâit olup Üsküdar Mutasarrıflığı köylerinden Çengelköyü'nde sâkin iken 2 Ağustos 1910 (26 Receb 1328)'da vefât eden İbrâhim Efendi bin Ali bin Abdulla-

⁵ Irâde, maliye (İ. ML) 1314 C. 23.

⁶ Irâde, Meclis-i Vükelâ (İ. MV) 1324 S. 24.

⁷ Sadâret, sur-u hümayun defteri, 366 / 69.

⁸ Irâde dâhiliye (İ. DH) 1325 N. 16.

h'in verâseti... kızları Fatma Şevkiye ve Emine Şükriye Hanımlar ile anne-baba bir kız kardeşi Bâise Hanım'a münhasırdır. Bâise Hanım da mal taksiminden önce 2 Nisan 1911'de vefât ettiğinden onun verâsetinin ise oğlu Kemal Bey ibni Abdullah'a intikal ettiği anlaşılmıştır.

Vereseden Fatma Şükriye Hanım aşağıda gelecek hususlarda kendi işlerini tâkip için dâva vekillerinden Hasan Tahsin Efendi'yi, büyük kız Emine Şevkiye Hanım, Mehmed Hâlid Efendi'yi... yine vereseden olan Kemal Bey ise Şâban Şevki Efendi'yi vekil olarak tâyin etmişlerdir. Şükriye ve Şevkiye Hanımların vekillerine... karşı Kemal Bey'in vekili Şâban Şevki Efendi şu iddiaları ortaya atmıştır:

Merhum İbrâhim Efendi'nin hayâtında Fatma Şükriye ve Emine Şevkiye Hanımlarla berâberce oturdukları Şehzâde Câmi-i Şerîfi civârında Kalenderhâne Mahallesi'nde bulunan bir konak ile... Çengelköyü'ndeki köşkün içinde olan [bütün] eşya merhum [İbrâhim Efendi'nin] malıdır." diye vuku bulan iddia üzerine mahkemece kısmen deftere kayıt yoluyla tesbit edilen, kısmen de mühürlenlen mezkûr konaktaki selamlık dâiresinin alt ve üst katlarında bulunan [ve] toplam değeri 5840 kuruş kıymetinde:

Bir ceviz konsol, bir kanep, iki koltuk, dört sandalye, bir raf, iki levha, bir halı, iki perde ve kornişi, bir komon?, güvez renkte kabartma kalikalı bir köşe, iki kanep, dört koltuk, iki sandalye, bir bloş kaplı ayna, çiçekli ve kornişli dört perde, bir halı, bir dolap, konsol, bir orta masası, dört sigara iskemlesi, dört raf, üç levha, bir demir soba ve hasır sandalyeler, müstâmel kilim, merdiven başında iki korniş, iki kanep, iki koltuk, bir halı, bir konsol, iki ayna, iki perde ve kornişleri, bir keçe, bir köşe rafı, bir ayna konsol, bir çift lamba, bir çift testi, iki bardak, Cebel-i Lübnan kumaşı kaplı iki ceviz ayna, iki kanep, iki koltuk, dört sandalye, bir orta masası, bir şezlong, bir kanep, altı sandalye, bir aynalı dolap, bir ceviz karyola ve yatak, bir halı, bir çini soba ve borusu, kornişli üç perde, bir ayna, bir konsol, bir raf, üç sandalyeden bir köşe minder, bir masa, bir hasır sandalye, üç kilimden her birini,

Müvekkilem Fatma Şükriye Hanım'a âit ve harem dâiresinin alt ve üst katlarında mevcut ve mecmuu 13020 kuruş kıymetli:

Kornişli beş perde, dört koltuk, ...?, üç sandalye, odaya serilmiş halı,

bir çift lamba, bir orta masası, bir aynalı konsol, diğer bir ayna, bir çini soba ve borusu ve takımı, iki ceviz raf, bir halı, iki köşe minderi ve yastıkları, bir orta [masa ?] ve dört sandalye, bir aynalı dolap, bir saat, avizeli bir lamba, beş perde korniş, bir halı, bir yazıhâne, bir tuvalet takımı, bir şezlong, iki sandalye, bir ceviz karyola ve yatak, bir çini soba ve borusu ile takımı, dört kornişli perde, bir raf ve su takımı, iki kanarya, bir koltuk, bir tas, bir çini soba ve takımı, bir kilim, bir ayna, bir lamba, bir halı, kornişli üç perde, aynalı konsol, bir lamba, iki köşe minderi ve yastıkları, bir kilim, bir konsol, kırmızı kadife kaplı yekpâre bir kanepesi, bir ayna[lı] konsol, bir kilim ve bir soba, bir [adet] aynalı etajer, bir konsol, bir masa, bir raf, bir halı, üç perde, yedi kapı perdesi, iki köşe kanepesi, bir orta kanepesi, dört koltuk, iki kanepesi, altı sandalye, kornişli beş perde, bir tane iki köşe kanepesi, diğer bir orta kanepesi, iki koltuk, iki sandalye ve ayna etajer, konsollu bir ayna, bir kebir (büyük) çini soba ve âdi iki minder, iki kilim, ve yine bir kilim, bir yemek masası, bir demir soba, bir demir soba ve borusu, on hasır sandalye, üç perdeden;

Herbirini hazır bulunan vekil... Hâlid Efendi'nin müvekkilesi...

Fatma Şevkiye Hanım'a ve [Çengelköyü'nde bulunan] mezkûr köşkün selamlık cihetinde mevcut ve toplamı 2190 kuruş kıymetli:

İki kanepesi ve dört koltuk, altı sandalye, bir ayna, bir konsol, iki lamba, iki sigara iskemlesi, beş perde ve korniş, üç masa, iki kanepesi, iki perde, bir orta masası, bir lamba, bir kanepesi, iki koltuk, altı sandalye, bir ayna, bir konsol, iki lamba, iki sigara iskemlesi, bir ufak masa, dört perde, bir laumâne?, bir köşe minderi, bir karyola ve yatağı, bir ufak yuvarlak masa, dört pencere perdesi ve korniş, dört perde ve korniş, iki köhne koltuk, iki köşe minderi ve yastık, iki ayna ve altlığı, üç koltuk, bir hasır hezaren sandalye, iki köşe minderi, bir koltuk, üç sandalye, beş perde ve korniş, bir ayna, bir konsol, bir orta masası, bir konsol, iki sigara iskemlesi, iki ayaklı ve yıldızlı çiçeklik ve âdi döşeme ve kahve takımından;

Her biri kezâlik müvekkilem... Fatma Şükriye Hanım'a ve mezkûr

köşkün harem cihetinde mevcut ve mecmuu 5110 kuruş kıymetli:

İki köşe minderi, bir orta kanepesi, bir ayna, bir konsol, bir orta masası ve sigara iskemleleri, fânuslu bir âvize, bir sarı karyola, yatak ve cibinlik, bir halı seccâde, sedef işlemeli sigara iskemlesi, bir raf, bir tuvalet masası, bir konsol, fânuslu iki adet saat, iki testi, bir levha, bir

yaldızlı sandalye, bir ufak masa, beş perde ve korniş, kadife ve ceviz dört kanep, iki sandalye, iki koltuk, iki ??? kütübhâne ve muhteviyâtı kitablar, bir ayna, bir konsol, üç sigara masası, beş pencere perdesi ve korniş, üç lamba, iki çiçeklik, iki levha,ve altı döşemeli sandalye, bir lamba, bir saat, bir yarım konsol, bir ayna, ve bir yarım konsol, bir ayna, dört perde, iki kanep, dört koltuk, dört sandalye, iki sigara iskemlesi, bir orta etraflı devrim koltuk, dört kanep, iki alafranga koltuk, iki büyük koltuk, iki ayna, bir orta masası, beş perde ve korniş, iki köşe minderi, bir orta minderi, bir elbise dolabı, sekiz sandalye, bir ayna, dört perde ve korniş, ve ??? orta masası, bir konsol, iki ayna, iki köşe minderi ve yastık, bir levhadan;

Her birini Emine Şevkiye Hanım’a müstakilen köşk ve mezkûr konağın mutfak, kiler ve yemek odalarında mevcut veya burada teker teker yazılan eşya ve edâvat ile al donda (renkli) bir çift araba beygiri ve [bunlara ait koşum] takımları, iki araba ve takımlarından her biri bu iki hanıma yarı yarıya olmak ve ölünceye değin kendisine bakmak şartıyla şâhitler huzûrunda hibe ve temlik ve lâyük olduğu üzere teslim eyledim. Onlar da mezkûr şarta riâyet etmek üzere hibe meclisinde hiçbir mâni olmaksızın temellük ve teslim ve kabz eylediler... merhum İbrâhim Efendi hayat ve sıhhatinde 1316 senesi Şaban-ı muazzamanın on sekizinci günü (1 Ocak 1899) târihinde Ahi Çelebi Mahkemesi... Nâibi Yusuf Efendizâde Hasan Efendi huzurunda müvekkilelerimiz Şükriye ve Şevkiye Hanımlar ile berâber sâkin oldukları mezkûr konak ve köşkün içinde mevcut bütün melbûsat, mefruşat, bakır ve bakır olmayan eşya...nın mecmuu kerimelerine âit olup kendisinin aslâ ve kat’â alâka ve medhali olmadığını daha önce ikrar ve itiraf etmiş bulunmaktadır.

Aşağıda yazılacak olan hibenin suduruna değin her biri elimde müstakilen malım olan köşk ve konağın harem cihetlerinde, alt ve üst kat oda ve sofalarında mevcut miktârı belli eşyâyı kerimem... Şevkiye Hanım’a, selamlık cihetlerinde alt ve üst kat oda ve sofalarında mevcut miktârı belli eşyâyı kerimem... Şükriye Hanım’a ve yine her biri mezkûr konak ve köşkteki mutfak, yemek ve sandık odalarında bulunan müfredat defterinde de kayıtlı eşya ile al donda bir çift araba beygiri, iki araba ve araba takımları ve Galata’da Sultanbayezid Mahallesi’nde ve Topçular

Caddesi'nde Kara Şerbethânesi demekle mâruf bir şerbethâne'de mevcut olup esnaf arasında gedik tâbir olunur lüzumlu âletlerin 120 hisse itibar olunan mülkünü kerimelerim Şükriye ve Şevkiye Hanımlara eşit olarak yarı yarıya ölünceye değin bana bakmak şartıyla şahitler huzurunda hibe ve temlik ve lâyük olduğu üzere teslim eyledim. Onlar da mezkûr şarta riâyet etmek üzere hibe meclisinde hiçbir mâni olmaksızın temellük ve tesellüm ve kabz eyledikleri cihetle bütün bu mal ve eşyanın hepsi onlara hibe edilmiş olup benim aslâ ve kat'â alâkam ve medhalim yoktur diye müvekkilelerimizin kabul ve tasdiklerine mukarın (yakın olan) ikrar ve itiraf etmekle ibraz eylediğimiz 1316.. târihli [Ahi Çelebi] Mahkemesi'nden verilen... ve mezkûr mahkeme nâibinin... imza ve mührünü taşıyan işbu hüccet rabt edilmiştir. [Bu hüccet] mûcibince bütün mal ve eşya kızları Şevkiye ve Şükriye Hanımlara vasiyet edilmiş olup kendisinin üstünde bulunan köhne libasından maada konak ve köşkün içinde nesnesi olmayıp cümlesi kızları..na âit olduğunu şahitler huzurunda tekrar tekrar ikrar eylediği ve müvekkilelerimiz dahi mezkûr şarta riayet ettikleri halde Kemal Bey'in avukatının... işbu emval ve eşyâya fuzuli taarruz ve müdâhale etmekte olduğundan bu taarruz ve müdâhalesinin.. men'ini.. vekâleten talep ederiz deyu hazır bulunan vekil... müvekkilelerimiz namlarına vekâleten talep ederiz diye... ifâdelerine muvafık... emânet edecek meblağları bana def ve teslimini bilvekalâ talep ederiz deyu hazır olan vekil Mehmed Hâlid Efendi'nin kabul ve tasdike... muvafık ifâdeleri ile mezkûr hüccet ibraz edildi. Şaban Efendi ise bu hüccetin delil sayılamayacağını, on üç sene önce tanzim edilmiş olmakla... bu eşyanın mahkeme aracılığıyla tekrar yazılıp müvekkilim Kemal Bey'in hissesine düşen meblağın... bana teslimini vekâleten talep ederim deyince Şevkiye ve Şükriye Hanımlar bu dâvâlarına [şâhitler olarak] Kızıltoprak'ta sâkin doktor ferikliğinden (tümgenerallikten) mütekâid Mahmud Hakkı Paşa b. Hakkı b. Hamdi ve İstanbul Kemalpaşa Mahallesi'nde sâkin miralayıktan mütekâid Nâzım Bey b. Mazhar b. Ahmed nam kimselerden her biri şahitlik için bu meclise gelip vekilin talebi ile yemin ettirildikten sonra teker teker [yaptıkları şahitlikte]: Müddeî avukatların yukarıda anlatıldığı gibi dâvâlarına mutâbık (uygun) mezkûr hüccetin mazmun ve münderecâtına muvafık, tafsilatlı bir şekilde anlatılan hususlara usulüne

uygun olarak şahâdet etmeleriyle şahâdetleri aynen cerideye zabt ve zirleri (altları) [da kendi] mühürleriyle mühürlettirilmiştir.

Hüccette isimleri yazılı eşyanın yerinde görüp işâretleyerek şahâdetlerini ikmal için mahkemeden talep üzerine gönderilen kâtip İbrâhim Hakkı Efendi'nin zikrolunan konak ve köşkün derun (içinde) ve ceridede isimleri yazılı müslümanlar huzurunda akdedilen mecliste vekiller Hüsnü Tahsin ve Mehmet Hâlit ve Şâban hazır oldukları halde adı geçen malları tek tek görüp çok ayrıntılı bir şekilde işâret etmek suretiyle şahâdetlerini ikmal eylediklerini kâtip [İbrâhim Hakkı Efendi] cerideye aynen zabt ve tahrir... ve tasdik ettirdikten sonra iki tarafın da hazır oldukları esnâda meclise gelip kıraat ve inha (üst makâma havale) etmekle bu iki şâhidin tezkiyeye (doğru olduklarının başkalarınca tasdiki) havâlesi vekil Şâban Efendi'nin ceridede aynen mazbut iki şâhidi kınaması iltifata şâyan görülemediği cihetle iki şâhiden Nâzım Bey, Kemalpaşa Mahallesi İmamı Hacı Ahmed b. Şeyh Müştak ile ikinci muhtarı Fâik Efendi'yi, Mahmud Hakkı Paşa da Kızıltoprak Mahallesi İmamı Mustafa... Efendi ile Birinci Muhtarı Said... Efendi'yi usule uygun olarak evvela yazısı gizli (sırran, zarf içinde) varaka ile daha sonra iki taraf hazır olduğu halde Kızıltoprak Mahallesi'nden... Hüseyin Hüsnü Bey, Hilmi Bey, Naki Bey, Mehmed Bey, Neşet Osman Bey'den alenen tezkiye âdil ve şahâdeti makbul kimseler oldukları yazılı ve sözlü olarak isbat edildi. Hüküm mücebince (gereğince) hibe târihinde mevcudiyetleri mahkeme kararıyla tahakkuk eden hanımların ellerinde bulunan eşya ve mallardan, Kemal Bey için mîras düşmeyeceği onun müvekkili Şâban Şevki Efendi'ye... Şevkiye ve Şükriye Hanımların vekilleri... tarafından ifâde edilerek [Kemal Bey'in] dâvâsının reddi tescil ve i'lam olundu. 3 Eylül 1911 (9 Ramazan 1329)⁹.

İbrâhim Efendi'nin hemşiresi

Emine Bâise Hanım'ın açtığı mîras dâvâsı

“İstanbul Çukurçeşme yakınlarında Balabanağa Mahallesi... Çilin-

⁹ Kaynak: Kısım-i Askeriye Mahkemesi, 2017 / 41-42.

girler Sokağı'nda bulunan 3 numaralı hânede kiracı olarak sâkine ve zâtı tanıyanların şehâdeti ile bilinen Hacı Ali kızı Emine Bâise Hanım mahkemede söz alarak merâmını şöyle ifâde etmiştir: Mûlgâ Me'muriyn-i Mülkiye Komisyonu âzalığından mütekâit İbrâhim Bey bin Ali'nin verâseti anne-baba bir er kardeşim olmakla benimle... kızları Şevkiye ve Şükriye Hanımlara münhasırdır. Mûrisimiz birâderim... İbrâhim Efendi'den müntakıl mîras hissemi [şu an] elinde bulunduranlardan, diğer insanlarda olan bilcümle hukûkumu sâhiplerinden almaya, aldıklarını bana göndermeğe ve ulaştırmağa, aleyhimde vukû bulmuş ve bulacak [hususlarda] ve benim de başkaları aleyhine açmış ve açacak olduğum bütün dâvâlarda, şer'î ve nizâmî mahkemelerde, ceza ve hukuk ve çeşitli meclislerde dâvâlı ve dâvâcı ve üçüncü şahıs olarak, itiraz etmek ve itirazdan çekilmek, red cevâbı vermek, lâzım gelen evrak, dilekçe ve lâyiğâları tanzim ve merciine takdime, tebliğ ve tebellüğe, yemin etmeğe, yemin ettirmeğe, şâhitler dinlemeğe, delil sunmağa, delil istemeğe, hakem tâyin ve azline mûrisim merhum... İbrâhim Efendi'den intikâli lâzım gelen bilcümle emlâkın intikal işlemlerini icrâya, benim adıma tapularını almağa, benim için emlak ve akar iştirâ ve ferağ vermeğe, sulh ve ibraya, kendi mührüyle dilekçe vermeğe elhasıl bütün bu hususların mütevakıf olduğu işlerin tamâmını îfâya, anlatılan yetkiler dâiresinde bir başkasına vekâlet vermeğe, vekâletten azl etmeğe izinli, yetkili olmak üzere mutlak vekil sıfatıyla tarafımdan oğlum Ali Kemal Bey'i vicahen...dâvâ vekillerinden Mehmed Ziya Bey'i...ise gıyaben tek başına veya toplu halde vekâlet etmek üzere nasb ve tâyin eyledim. Oğlum [Kemal Bey] dahi yukarda yazıldığı şekilde vekâleti kabul ve vekâletini hakkıyla yapacağını taahhüt ettiğinden talep üzerine bu hüccet mahkeme sicili kaydolundu. 18 Eylül 1910.”¹⁰

Bâise Hanım'dan sonra 3 Ekim 1910'da Şevkiye ve Şükriye Hanımlar Çengelköy Havuzbaşı'nda bulunan numarasız köşkle ilgili hususlarda hukuklarını bizzat, îcab ederse avukata havâle suretiyle koruması

¹⁰ Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, 2009 / 46 b.

için Dr. Sâlih Bey'e¹¹ bir vekâlet vermişlerdir. Bu vekâlet Üsküdar Mahkemesi'nce tescil olunmuştur. Vekâletnâmedeki ifâdeler Bâise Hanım'ın vekâletinde yer alan ifâdelerin hemen hemen aynısıdır. Lüzumsuz bir tekrar olacağı için yazmadım. Bu belgede bizi ilgilendiren husus Sâlih Bey'in bu târihte emekli bir doktor albay olduğudur. Sâlih Bey'in baba ismi Ali Rıza, dede ismi ise Osman imiş. Bu zat hakkında yapılacak araştırmalarda bu ipuçları mühim olduğu için bu iki bilgiyi yazmak lüzumunu hissettim. Her halde asker olduğu için Sicilli Ahval defterlerinde bu zâtın tercüme-i hâli yoktur. Askerî arşivde olacağını zannediyorum.¹²

28 Kasım 1910'da İbrâhim Efendi'nin küçük kızı Şükriye Hanım tek taraflı olarak Hasan Tahsin Efendi isminde bir avukata vekâlet vermiş. Bu da aynı ibâreyi hâvi olduğundan tekrâra gerek görmedim.

İbrâhim Atâ Efendi'nin mîrâsı ile ilgili en uzun dâvâ Kemal Bey'in açtığı dâvâlar olmuştur. İbrâhim Efendi Konağı'nda da anlatıldığı gibi (S. 296-298) Kemal Bey bu hususta epeyce uğraşmıştır. Kemal Bey'in verdiği 3 Temmuz 1917 târîhli dâvâ dilekçesinde iddia ettiği hususlar mahkeme sicillerinde sekiz büyük sayfa tutmaktadır. Bu târihte Kemal Bey, Bostancı Çatalçeşme'de oturmaktadır. Dayısı İbrâhim Efendi gibi o da mâliyecî olup bu târihte mâzûldür. Baba isminin Sâlih olduğunu öğrendiğimiz Ali Kemal Bey bu dâvâda Abdurrahman Âdil, Şâban Şevki, İsmail Hakkı ve Hâşim Nüzhet isimli avukatlara vekâlet vermiştir. Kemal Bey'e karşı Dâmâd Dr. Sâlih Bey yukarda geçen vekâlete istinaden gerekli savunmaları yaparak, delilleri serdedip dâvânın reddini talep etmiş ise de Kemal Bey dâvânın "temyizen tetkîkını taleb ve itirâza kıyam ile evrâkı fetvahâneye havâle..." ettirmiş vs, vs... uzayıp giden bu dâvâyı da uzun uzun anlatmağa gerek görmedim. Hukukî bir çok içtihada yer verilen bu metin hukuk târihi bakımından da oldukça değerli olduğunu meraklıların bilgisine ve ilgisine sunuyorum.¹³

¹¹ Şevkiye Hanım'ın eşi.

¹² Üsküdar Mahkemesi sicili 779 / 2, 3.

¹³ İstanbul Mahkemesi 317 / 160 – 168.

İbrâhim Efendi'nin Kardeşi Mehmed Hilmi Bey (1840 – 1910)

Tüccardan Hacı Ali Bey'in mahdumudur.

1255 senesi Zilhicce'sinde (Şubat 1840) Dersaadet'te doğmuştur.

Sıbyan Mektebi'nde dînî ilimleri tahsil ederken özel hocalardan da Arapça, Farsça ve fenni hesap (muhâsebe, matematik, riyâziye) okumuştur. Türkçe [okur] yazar.

1853 Mart'ında... mülâzemetle (maaşsız memur olarak) Nizâmiye muhâsebesine girmiştir. Hilmi Bey'e 20 Haziran 1855'te 20 kuruş maaş tahsis olunmuştur. Bu maaş 20 Eylül 1855'te 30 kuruşa, 11 Ocak 1857'de 40 kuruşa, 21 Nisan 1859'da 70 kuruşa çıkmıştır. 1860 senesi sonlarında 150 kuruş maaşla Mâliye Nezâreti Mesârifat Muhâsebesi Ebniye Kitâbeti Muavinliğine tâyin olunmuştur. Temmuz 1862'de 350 kuruş aylıkla İşkodra Eyâleti [Mesârifat Muhâsebesi]'ne atanmıştır. 1863 senesi sonlarında 750 kuruş maaş ile tekrar Mesârifat Muhâsebesi'nin Mühimme Odası'na dönmüştür. 14 Mart 1867'de (7 Zilkâde 1283) herkesle berâber maaşının altıda biri kesilerek mevcut maaşı 625 kuruşa düşmüştür. Çok kısa bir süre sonra (Zilhicce 1283'te) maaşı bu sefer 1000 kuruşa iblağ edilmiştir.

Mart/Nisan 1869'da 1500 kuruş aylıkla yine Mesârifat Muhâsebesi'nin "Nişanı Hümâyun Devâir-i Ebniye ve Mefruşat Kitâbeti"ne, Mayıs 1869'da 1900 kuruş maaşla bu dâireye bağlı Bosna, İşkodra ve Prizren vilâyetleri kâtipliğine tâyin ve 12 Ekim 1871'de icra kılınan tenkihatta (düzenleme, tanzim) maaşı 1700 kuruşa tenzil olunarak Ocak 1878'de aynı maaşla Mesârifat-ı Umumiye Muhâsebesi Şer'iyye ve Adliyye ve Maarif ve Ticaret ve Nâfia ve Rüsûmat ve Defter-i Hâkânî Dâireleri kitâbetine 12 Eylül 1879'da "bütün maaşların onda biri"nin kesilmesinden dolayı da maaşı 1530 kuruşa düşmüştür. 14 Ocak 1880'de 2250 kuruş maaşla Hazinesin Sandık Emâneti Masraf Mümeyyizliği'ne memur olmuştur. Takriben 30-40 gün sonra Hilmi Bey'e rütbei sâlise tevcihiyle mesrur buyrulmuştur.

Şimdiye kadar bulunduğu hizmetlerden nakil ve terfi' suretiyle ayrılmış olup memuriyeti boyunca her hangi bir suçla müttehem olmamış mahkemeye de sevk edilmemiştir.

Hazîne Sandık Emîni Haşmet Efendi tarafından yazılan mülâhazada: "*Hilmi Bey'in edip, işine müdâvim, herkesle iyi geçinir bir kimse olduğu tasdik olunur*" denilmiştir.

[Vidinli] Tevfik Paşa'nın Mâliye Nâzırı olduğu zamanlarda ilâve ettiği mütalaada yukarıdaki mülâhazaya nazaran Hilmi Bey'in "*memuriyetine ciddî bir şekilde devam ettiğinin anlaşıldığı*" ifâde edilmiştir.

Mehmed Hilmi Bey'in rütbesi 17 Şubat 1885'te sâniye sınıf-ı sâni-sine (yarbay) terfi' etmiştir.

Mehmed Hilmi Bey 13 Mart 1889'da aynı maaşla Muhâsebei Umumiyei Mâliye Tatbik Kalemi Mümeyyizliği'ne nakledilmiştir.¹⁴

Hilmi Bey'in oğlu Süleyman Server Bey (06.06.1868–Şubat 1930)

Süleyman Server Bey, Mâliye Nezâreti Tatbik Kalemi Mümeyyizi Hilmi Bey'in mahdumudur. 6 Haziran 1868'de Dersaadet'te doğduğu nüfus tezkiresinde yazılıdır.

Simkeşhâne İbtidâî Mektebi'nde ilk bilgileri aldıktan sonra Beylerbeyi Rüşdiyesi'nde ikinci sınıfa kadar okul derslerini görerek Mekteb-i Sultanî'ye geçmiştir. 5. Sınıf derslerini bitirdikten sonra da tahsiline Tıp Fakültesi'nde devam etmiş ve 22 Haziran 1894'te 442 numaralı diploma ile Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. Türkçe ve Fransızca okur-yazardır.

3 Eylül 1894'te 300 kuruş maaşla Tıp Fakültesi'nin Müfredât-ı Tıp ve Fenn-i Tedâvi muallim muavinliğine ve... 12 Şubat 1895'te 1500 kuruş maaşla Birinci Belediye Dâiresi Sıhhiye Heyeti azalığına tayin kılınmış ise de 31 Aralık 1895'te bu görevden istifa ederek ayrılmıştır. 8 Mart 1897'de 142.5 kuruş maaşla Nümune-i Terakki Mektebi kimya muallimliğine tayin ve 12 Mayıs 1898'de başkaca 700 kuruş maaşla Üçüncü Belediye Dâiresi Umumî Hıfzı'z-sıhha müfettişliği de uhdesine tevcih olunmuştur. 6 Ocak 1898'de öğretmenlik maaşı 192.5 kuruşa yükselmiştir. 13 Temmuz 1900'de yine başkaca 500 kuruş maaşla Maârif Nezâreti Sıhhiye Müfettişliği, 14 Mart 1901'de 122 kuruşluk maaş zammı ile Numune-i Terakki Mektebi Hıfzı'z-sıhha ve İlm-i Hayvanat dersleri öğretmenliği de ilâve bir iş olarak yine Server Bey'e verilmiştir. 14 Eylül 1901'de maaşında 100 kuruş kesinti yapılmış ve Hıfzı's-sıhha dersleri de uhdesinden alınarak kimya muallimliğine devam etmiştir. Bu dersten dolayı 200 kuruş, bu mektebin

¹⁴ SAİD 1 / 402.

doktorluğundan dolayı ise 150 kuruş ek ücret almıştır. 23 Eylül 1901’de 600 kuruş maaşla Darü’l-fünun’un İlm-i Menâfi-i Arz ve İlm-i Hayvanat muallimliği de ona verilmiştir. 6 Haziran 1902’de doktorluktan aldığı maaş 180 kuruş olmuştur. 12 Nisan 1903’te Tıp Fakültesi’nin Müfredât-ı Tıp ve Fenn-i Tedâvi muallim muavinliğine mahsus maaşın yarısı ile yani 150 kuruşla bu dersin ders vekili, 20 Haziran’da 500 kuruş maaşla da bu vazîfeye asaleten atanmıştır. 30 Ağustos 1903 tarihinde 200 kuruş maaş ile Dâru’l-Hayr-ı Âlî tabâbetine, 23 Ekim’de ise 500 kuruş maaşla aynı yerin baştabipliğine getirilmiş, bu arada Maarif’ten aldığı para ise kesilmiştir.

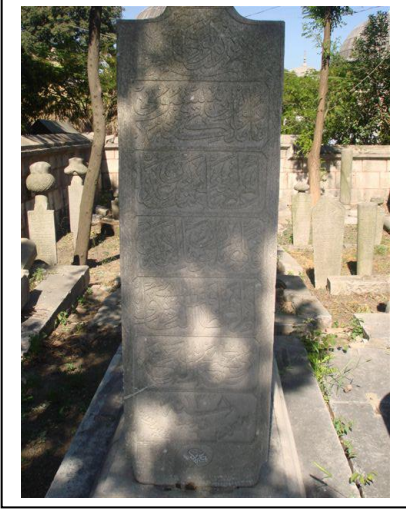
Süleyman Server Bey’e 31 Temmuz 1896’da rütbe-i sâlise (binbaşı) 13 Kasım 1899’da Beşinci rütbeden mecidî nişanı, 23 Aralık 1896’da terfi yoluyla rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisî (kaymakam, yarbay) 8 Aralık 1903’te nikelden mâmul Hamidiye Hicaz Demiryolu madalyası tevcih ve ihsan buyrulmuştur.

Server Bey’in tercüme-i hal varakası Daru’l-Hayr-ı Âlî ve Tıp Fakültesi müdürlükleri tarafından tasdik ve Maarif Nâzırı Hâşim Paşa... cânibinden de te’yid edilmiştir. Server Bey’in yukarda yazılan memuriyetlere tâyini ve maaşlarının miktarı onun vermiş olduğu üç adet istidasının arkasına Maarif ve Şeh-remaneti Muhasebelerinin 20 Haziran 1905 ve 16 Ocak 1906, Nümune-i Terakkî Müdürlüğü’nün 18 Ekim 1906 tarihli derkenarlarından ve Mekâtib-i Askeriye... Nezâreti’nin 11 Ekim 1905 târihli tezkiresi mün-derecâtından, rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisî Dâire-i Teşrifat’ın 11 Ekim 1900 tarihli özel varakasından anlaşılmıştır. Bu evrakla berâber nüfus cüzdanı, Tıbbiye’den aldığı diploma, Mekteb-i Sultanî Müdürlüğü’nün tasdiknâmesi şubece saklanmıştır. 8 Ekim 1907.¹⁵

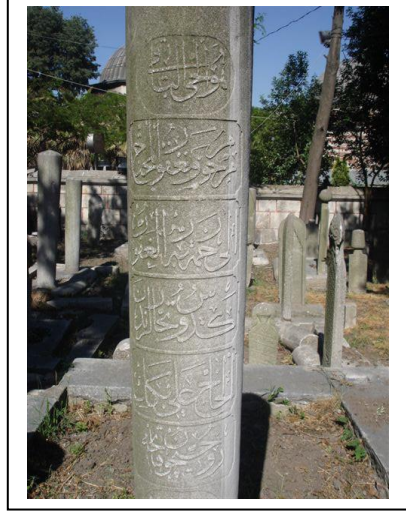
Bu konuda yazılabilecek en son not Mısır Vekili Süleyman Ağa’dır. Eyyüb Sultan Murtaza Efendi haziyesindeki kabir taşından 1868’de vefat ettiği anlaşılan Süleyman Ağa’nın mezar taşında:” Gülbaba evlâdından ve dergâh-ı âlî Kapıcıbaşlarından esbak Mısır Vekili İspartavî-zâde el- Hac Süleyman Ağa...” yazmaktadır. ¹⁶

¹⁵ SAİD 144 / 95.

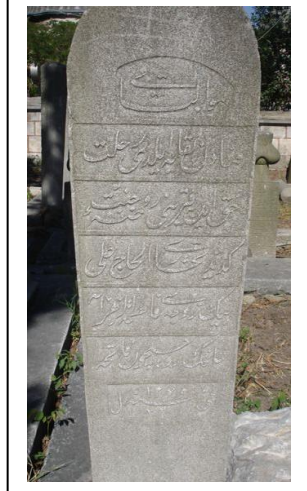
¹⁶ M. Nermi Haskan, Eyüpsultan Tarihi, Eyüpsultan Vakfı Yayınları, Prestij Matbaası, İstanbul 1996, S: 68.

İbrâhim Atâ Efendi'nin mezar taşı. Hattat Aziz Efendi'nin cel'i sülûs yazısı.

İbrâhim Efendi'nin babası Ali Bey'in mezar taşı. 13 Cemâziyelâhır 1288.

İbrâhim Efendi'nin annesi Fatma Zehra Hanım'ın mezar taşı. 23 Şevval 1275.

Dr.Sâlih Bey ile Şevkiye Hanım'ın kızları ve İbrâhim Efendi'nin torunu Râtibe Hanım'ın mezar taşı 1332 (1916).

İslâm Düşüncesinde Felsefenin Yeri ve Önemi

Prof. Dr. Hanifi ÖZCAN

İslâm düşüncesinde felsefenin yeri ve öneminin ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için, önce “**düşünce**” kavramının islâmî bir bakış açısıyla ele alınması ve “**İslâm düşüncesi**” ile neyin kastedildiğinin açıklığa kavuşturulması gerekir.

“**Düşünce**”, düşünme sonucu varılan “görüş”, düşünmenin ürünü olan “fikir” gibi anlamlara gelmektedir. Bu demektir ki, “düşünce” bir sonuçtur, bir amaçtır, elde edilen bir üründür. Bu ürünün elde edilmesini ve bu amaca ulaşılmasını sağlayan fiil de “**düşünme**” fiilidir. Düşünme ise, çeşitli karşılaştırmalar yaparak, analiz ve senteze başvurarak bir şeyi ilgili olduğu diğer şeylerle bağlantıları içerisinde kavrama; dolayısıyla o şeyle ilgili bir düşünceye, bir sonuca ve bir kanaate ulaşma demektir. Buradan anlaşılıyor ki, “düşünme” geçişli ve de amaçlı bir fiildir; soyut ve somut mutlaka düşünülecek bir şey, yâni bir “**düşünme-objesi**” olmadan düşünmeden söz edilemez. Bir başka deyişle, tanım gereği, düşünmenin gerçekleşebilmesi için, düşünen bir zihin ve o anda, zihinden başka olup üzerinde düşünülecek bir şeyin bulunması gerekir. Kısacası, düşünmede bir “ikilik” vardır; öyle ki, zihnin kendi kendisini düşünmesi ve şuurun kendi üzerine katlanmasında bile bu ikiliğin ortadan kalkmaması epistemolojik bir zorunluluktur.

Bu durumda insan, ancak ya kendisini ya kendisinden başka bir varlığı, ya da herhangi bir “anlam” ve “kavram”ı düşünebilir. İnsanın kendisini düşünmesi demek, kendisini diğer varlıklarla bağlantısı içerisinde; kavraması ve o varlıklar arasında kendi yerinin ne olduğuna dâir bir fikre, bir düşünceye ulaşması demektir. Bu da, insanı, kaçınılmaz bir şekilde, kâinatla, yâni âlem ile, evren ile karşı karşıya getirir ve “**insan-âlem ilişkisi**” üzerinde düşünülüp bir çözüme kavuşturulması gereken bir problem hâline gelir. Böylece, insan, aynı şekilde, kâinat üzerinde de düşünmeye başlayınca; daha doğrusu, düşünmek zorunda kalınca, o meşhur “**Mebde**” ve “**meâd**” sorularından kendisini kurtaramaz ve neticede “Tanrı-âlem ilişkisi” insan için, mâkul bir çözüm bu-

lunması gereken, temel bir problem hâline gelir.

Aslında bu, Kur'ânda da üzerinde durulan ana konularından biridir ve Kur'ân, insanı, bu probleme bir çözüm bulabilmesi için **“dış-dünya”** üzerinde düşünmeye dâvet etmekte ve bu yolu salık vermektedir. İşte bu yüzden, dinde ortaya çıkan ve ele alınan bütün konular, temelde, yâni nihâi hedefleri göz önünde bulundurulduğunda, **“Tanrı-âlem ilişkisi”** dolayısıyla **“Tanrı-insan ilişkisi”** ile ilgili sorulara bir cevap bulabilme amacına yöneliktir. Bir başka deyişle, İslâm'da bütün doktrinlerin ve ekollerin, aslında, buna bağlı olarak ortaya çıktığını söylemek, sanırım, yanlış olmayacaktır. Çünkü temele inildiğinde, mevcudiyetleri gereği; gerek teorik, gerekse pratik, bütün İslâmî ilimlerin şu veya bu şekilde bu problemle ilgili bir cevâbı veya en azından bir “îmâ”sı bulunması gerekmektedir. Bu demektir ki, **“Tanrı-âlem ilişkisi”**, aslında, bütün İslâm ilimlerinin, dolayısıyla **“İslâm düşüncesi”**nin temel problemidir.

O halde, pekâlâ diyebiliriz ki, **“İslâm düşüncesi”** özünde **“Tanrı-âlem ilişkisi”**yle ilgili bir sonuca ve bir kanaate ulaşma idealinin yer aldığı bir düşüncedir. İşte bu özelliğinden dolayı **“İslâm düşüncesi”**, esas itibâriyle **“Kitap”** ve **“Sünnet”**e dayanan bir ilimler toplamının ve bir ilimler sisteminin oluşmasını sağlayan temel bir kavram, bir öz ve bir ideal hâline gelmiştir. Öyle ki, bu ideal, aslında, bütün İslâm ilimlerinin özünde yer alıp onların bağımsız birer ilim olarak farklı olmalarına rağmen, aynı hedef ve aynı ruh ile faaliyette bulunmalarını sağlar. Yâni bütün İslâm ilimleri, birer ilim olarak kendilerine özgü nitelikler taşımalarına rağmen, bu özelliğinden dolayı **“İslâm düşüncesi”** etrâfında birleşirler. O halde, **“İslâm düşüncesi”**, sâdece İslâm dininin değil, daha genel anlamda ifâde edecek olursak, bütün bir İslâm medeniyetinin rûhunu ve fikrî boyutunu dile getirir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, **“İslâm düşüncesi”**ni besleyen ve onun gelişmesini sağlayan; dolayısıyla bütün İslâm ilimlerinin çözümüne katkıda bulunmaya çalıştığı temel problem **“Tanrı-âlem ilişkisi”** olduğu için; konusu ve metodu ne olursa olsun, aslında gerek teorik, gerekse pratik bütün İslâm ilimleri ya doğrudan, ya da dolaylı olarak, bu

problemin açıklığa kavuşturulup ona göre bir hayat tarzının belirlenmesine katkıda bulunma gibi bir temele amaca sâhiptir. Bu amacın gerçekleştirilmesinde esas görev, yâni lokomotif görevi, gerek kendi konumu, gerekse konunun özelliği gereği **felsefeye** daha doğrusu, İslâm düşünce târihinde kullanılagelen adıyla ifâde edecek olursak **“Hikmet”**e düşmektedir. Kısacası, **“İslâm düşüncesi”**nin yükünü esas itibâriyle felsefe çekmekte ve felsefî çizgi ve yönelişler diğer düşünce ekollerinin gelişme, problem ve doktrin oluşturmalarında etkili olmaktadır. Bu yüzden, göz önünde bulundurulması gereken temel hedefi göstererek islâmî ilimleri yönlendirmek; dolayısıyla **“İslâm düşüncesi”**nin, amacı doğrultusunda ilerlemesini ve gelişmesini sağlamak **“Hikmet”**in, yâni felsefenin esas amacı ve hatta **“varlık-şartı”**dır.

İşte, bu açıdan bakıldığında, İslâm’da **“Hikmet”**, ya da **“Felsefe”** denilince, akla, ilk etapta, İslâm inanç sisteminin felsefî yorumu ve felsefî açıklaması gelmektedir. Ancak bu, 19. yüzyıldan itibaren, daha çok oryantalistlerce kullanılmaya başlanılan **“İslâm Felsefesi”** sözünün oldukça dar bir anlamı olup buna dayanılarak, bu sözden bizzat **“İslâm dîninin felsefesi”** anlamını çıkarmamak gerekir. Çünkü **“İslâm felsefesi”** ifâdesindeki **“İslâm”** dinin adı olmayıp bu dinin oluşturduğu medeniyeti ifâde etmektedir. Bu demektir ki, **“İslâm felsefesi”** sözü, İslâm dünyasında ve İslâm kültürü ortamında ortaya çıkmış olan çeşitli felsefî sistemleri de içine almaktadır.

Buna rağmen, **“İslâm Felsefesi”** sözünün, klasik anlamda filozof olarak bilinen ve **“Felâsife”** adıyla anılan Fârâbi-İbni Sina geleneğine bağlı filozofların felsefeleri, yâni **“meşşâî felsefesi”** için kullanılması gerektiğine dâir görüşleri de gözden uzak tutmamak gerekir. Hatta bu görüşün, İslâm felsefesinin klasik ve kendine özgü târihî karakterini yansıtmaması bakımından, daha doğru olduğu söylenebilir. Nitekim, Eflatun, Aristo ve Plotinus gibi büyük filozofların çizgilerini devam ettiren **“meşşâî felsefesi”** nin ana karakteri ***felsefe ve dînî aynı hakikate götüren iki ayrı yol olarak görmeleridir***. Öyle görünüyor ki, İslâm dünyasında felsefe, daha çok –dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda yaşanan İslâm rönesansının bir ruhunu da yansıtan- bu özelliği ile tanındığı için; dine bir rakip olarak görülmüş ve şiddetli tepkilere mâruz kalmıştır. Oysa

bu, klasik İslâm felsefesinin ayrılmaz bir karakteridir ve deyim yerindeyse, egzistansiyel bir özelliğidir. Çünkü, bilindiği gibi, felsefe bir “hikmet sevgisi”dir ve bir “hakikati arama ve bulma çabası”dır. Bu açıdan bakıldığında, önemli olan, bir şeyin hakikate götürmesidir; onun kaynağı ve vâsıtasının ne olduğu değildir. İbni Rüşd’ün bu bağlamda söyledikleri dikkate alındığında, aslında felsefi düşüncenin temelinde yer alan ve evrensel özellikler taşıyan akıl, dinde de vazgeçilmez bir öneme sâhiptir. Nitekim, **vahyin** de esas muhâtabı akıl değil midir? Âdeta, Tanrı, insanı akla sâhip bir varlık olarak yaratmak suretiyle, daha sonra göndereceği vahyi anlamaya ve kabul etmeye müsâit bir zemin önceden hazırlamamış mıdır? O halde, felsefe ve dinin aynı hakikate götüren iki ayrı yol olarak görülmelerinden daha doğal ne olabilir? Öyle ki, **Meşşâilere** göre, felsefeye bundan başka bir amacın atfedilmesi onun hedefinin çarpıtılması anlamına gelir.

İslâm Aristocularının, yâni Fârâbî-İbni Sina’nın önderliğini yaptığı **Meşşâî** filozoflarının ortaya koydukları bu anlayış ve İslâm medeniyetinin tecrübe ettiği –mîmarları arasında Ebu Süleyman el-Mantıkî es-Sicistânî’nin de yer aldığı- “İslâm rönesansı” ve “Felsefi hümanizm”in temelinde yer alan “Hakikatin her kimden gelirse gelsin alınması gerektiği ilkesi”, aslında, felsefenin İslâm dünyâsına giriş sürecine de uygun düşmektedir. Nitekim, felsefe İslâm dünyâsına, yâni eski yurdu olan Asya’ya, doğu kilisesine mensup hıristiyanlar aracılığıyla, bir bakıma, “Hıristiyanlaşmış Grek felsefesi kimliğiyle” geri dönmüştür. Bu dönüşün gerçekleşmesinde “Cündişapur Okulu” ve “İskenderiye Okulu” adıyla bilinen ilim ve felsefe okullarının yanında, tecrübe ve şerh faaliyetlerine önem veren, bir felsefe akademisi niteliğindeki, “**Beytü’l-hikme**”nin de önemli rolü olmuştur.

Bu vb. faaliyetlerle 8. yüzyılın sonlarına doğru İslâm dünyâsına giren felsefe, tefekkür ve teemmüle büyük önem veren İslâm dininin de etkisiyle, İslâm filozoflarının elinde iyice gelişmiş ve çeşitli akımları ve ekolleriyle birlikte kendisine özgü bir takım özellikler kazanarak “İslâm Felsefesi” diye ifâde edilen orijinal bir yapıya kavuşmuş ve “İslâm düşüncesi”nin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu demektir

ki, “İslâm düşüncesi”nin kökleşip gelişmesinde ve İslâm medeniyetinin oluşmasında yeri doldurulamayacak bir görevi ve fonksiyonu bulunan felsefe; çoğu kez düşünüldüğü gibi, hatalı olarak, “İslâm düşüncesi”nin temel bir unsuru olarak değil de, İslâm’a yabancı ve de zararlı bir faaliyet olarak görülürse, ya da görülmeye devam edilirse; bu, “binilen dalın kesilmesi” anlamına gelir; dolayısıyla, İslâm düşüncesi ve İslâm medeniyeti için bir yıkım olur.

Not: Göz önünde bulundurulmuş eserler:

- 1) De Lacy O’leary, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, Çev. H. Yurdaydın ve Y. Kutluay, Ank. 1971
- 2) İbni Rüşd, *Faslu’l-Makâl: Felsefe Din İlişkisi*, Çev. B. Karlığa, İst. 1992
- 3) J. L. Kraemer, *Humanism In The Renaissance Of Islam*, Leiden 1986
- 4) J. L. Kraemer, *Philosophy In The Renaissance Of Islam*, Leiden 1986
- 5) H.Z. Ülken, *İslâm Düşüncesi*, İst. 1946.
- 6) W. M. Watta, *İslâmî Tetkikler: İslâm Felsefesi ve Kelamı*, Çev. S. Ateş Ank. 1968

Caner'e Ađıt

Fırat KIZILTUĐ

Ak divitler kara çekmiş yazını,
Kara toprak, çekemez ki, nazını,
Kim çalacak boynu bükük sazını?

Uçmađa da vardı Aslan Caner'im,
Dağlandı yüreğim, yandı can evim.

Haberin geç geldi ulaşamadım,
Bu kara habere alışamadım,
Ömrümde böyle bir yas yaşamadım;

On dördünde göçtü Aslan Caner'im,
Dağlandı yüreğim, yandı can evim.

Çınar Dede dallarını çok eğmiş,
Körpece bir dalı toprağa değmiş,
Yüce Tanrı bizden daha çok sevmiş;

Sar Ohri toprağı, soldu Caner'im;
Dağlandı yüreğim yandı can evim.

(Atalar, 18 Aralık 2005)

Bir Biyografik Roman “Bozgunda Fetih Rüyâsı”

Hasan KOLCU*– Gürkan YAVAŞ**

Biyografik roman, edebiyâtımızda örneği az görülen bir roman türüdür. Hele düşünceleri ile nesilleri etkilemiş kişilikler hakkında yazılmış biyografik roman pek azdır. Mehmet Emin Erişirgil’in “*Bir Fikir Adamının Romanı Ziyâ Gökâlp*” adlı eseri bunlardan biridir¹⁷. Bugün, bu türün önemli bir örneği ile daha karşı karşıyayız. Yahyâ Kemal’le ilgili olarak daha önce *Eve Dönen Adam* isimli eseri yazan¹⁸ Beşir Ayvazoğlu, bu sefer de *Bozgunda Fetih Rüyâsı* isimli çalışmasıyla, büyük şâirin biyografik romanını yazdı¹⁹.

Beşir Ayvazoğlu’nun, Türk edebiyâtında fazlaca örneği bulunmayan biyografik roman türündeki *Bozgunda Fetih Rüyâsı* isimli bu eseri, toplam otuz bölümden oluşmuştur. Romanın hemen başında, Yahyâ Kemal, dokuz yıl aradan sonra Paris’ten İstanbul’a dönecektir. Eserde ilk mekân, Paris’tir. Yahyâ Kemal, Paris’ten İstanbul’a dönmek üzere- dir, ama epeyce üzgündür. Dokuz yıl bulunduğu -çok kısa sürelerle diğer Avrupa şehirlerine gitmiş, ama bu dokuz yılın tamâmına yakını- nı Paris’te geçirmiştir- şehirden ayrılmak Yahyâ Kemal’e zor gelmekte- dir; bunun farkında olan ve kendisini İstanbul’a yolcu etmek üzere Lion Garı’na gelen arkadaşı Ali Kemal, ona İstanbul’a gittiği için mutlu olması gerektiğini söyler. İşte roman, Ali Kemal’in bu tesellî edici söz- leriyle başlar:

“Haydi mîrîm, İstanbul’a giden böyle mahzun olur mu? Bırak azizim sen de! Keşke ben gitseydim! Vallahi derhal İttihat ve

* Yrd.Doç.Dr., Kocaeli Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

** Arş.Gör., Kocaeli Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹⁷ Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziyâ Gökâlp*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

¹⁸ Beşir Ayvazoğlu, *Eve Dönen Adam*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995.

¹⁹ Beşir Ayvazoğlu, *Bozgunda Fetih Rüyâsı; Yahyâ Kemal’in Biyografik Romanı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

Terakki'ye katılır, bir daha da sesimi çıkarmazdım!"²⁰

Romanın bu bölümünde, Yahyâ Kemal'in 1903 yılının bir temmuz günü başlayan Paris hayâtı ve geriye doğru gidilerek Galatasaray Lisesi'nde -o zamanki adı "Mekteb-i Sultânî- okumak üzere İstanbul'a gelişi, burada yaşadıkları söz konusu edilir. Biraz da Jön Türk feverânına kapılarak Paris'e giden Yahyâ Kemal'in, oralarda hangi çevrelerde bulunduğu, kimlerle temas ettiği ve neler yaptığı, okuyucuya kısaca anlatılmaya çalışılır.

Yahyâ Kemal, İstanbul'a döndüğünde sene 1912'dir. II. Meşrûtiyet'in ilânının üzerinden üç yıl geçmiş, bu arada II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve Selanik'teki Alâtini Köşkü'nde oturmaya mecbur edilmiş, yerine de kardeşi Sultan Reşad geçirilmiştir; âdeta bir "kukla padişah" olan Reşad'ın bu tabiatı sâyesinde İttihat ve Terakki, günden güne yönetimdeki ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Böyle bir ortamda İstanbul'a dönen Yahyâ Kemal, öncelikle İstanbul'da kendine bir muhit edinmeye çalışır. Yıllarca Paris'te kalmış, bu şehirde hatırı sayılır edebiyat çevrelerinde bulunmuş ve önemli şahsiyetlerle dostluk kurmuş bulunan Yahyâ Kemal, her ne kadar doğru düzgün bir okuldan mezun olamamışsa da Türk târihini, eski Türk edebiyâtını çok iyi okumuş, Fransız İhtilâlî'ni âdeta yaşamış gibi öğrenmiş, Türk milliyetçiliği üzerinde düşünmüş, meselâ Fransız milliyetçiliği gibi bir Türk milliyetçiliğinin ne kadar mümkün olduğunu merak etmiş, bu arada kendine göre bir târih şuûru edinmiştir. Bütün bu düşünceleriyle ve tabiatıyla bu düşüncelerin yönlendirdiği projeleriyle, İstanbul'da etrâfı izlemeye koyulan Yahyâ Kemal'in çevresinde de kendiliğinden bir grup oluşur.

O dönemde Servet-i Fünûn edebiyâtı ömrünü tamamlamıştır; ancak bu edebiyâtın önemli isimleri olan Tefik Fikret ve Cenab Şahabeddin, hâlâ saygı duyulan şâirlerdir. "Şâir-i Âzam" Abdülhak Hâmid, hayattadır ve kendisine göre bir etki sâhibidir. O arada bâzı isimlerin öncülüğünde Fecr-i Âtî isimli bir edebiyat ekolü kurulmaya çalışılmış, beyannâmesi de yayımlanmıştır. Bu ekolün öncülerinden Şahabeddin

²⁰ a.g.e., s.7.

Süleyman, İstanbul'a yeni dönen Yahyâ Kemal'in yakınında bulunan isimlerden biridir.

Yahyâ Kemal, İstanbul'a dönünce yanında kalmaya başladığı arkadaş Şefik Esad vasıtasıyla Refik Hâlit'le, yine bir müddet yanında kaldığı Kıbrıslı Zâde Şevket aracılığıyla da Yâkub Kadri ile tanışır. Bir ara Yâkub Kadri'nin Kızıltoprak'taki evinde kalan Yahyâ Kemal, bu vesileyle Yâkub Kadri ile olan dostluğunu sağlamlaştırır ve Paris yıllarında gelişip olgunlaşan projelerini onunla paylaşır. Yâkub Kadri de yeni yeni edebiyat dünyasına atılmış bir yazardır ve bâzı dergilerde yazıları yayımlanmaya başlamıştır.

Yahyâ Kemal ve Yâkub Kadri, dostluklarını ilerlettikçe, bâzı edebî meselelerde aynı düşüncelere sâhip olduklarını fark ederler. Yıllarca Paris'te kalmış, bu vesileyle Avrupa, özellikle de Fransız edebiyatını çok iyi okumuş ve anlamış olan Yahyâ Kemal, bu edebiyatların oluşumunda Latin ve Yunan edebiyatlarının, o arada bu edebiyatların tesiriyle hayâta geçmiş Avrupa Rönesansı'nın ve belki de son nokta olarak kabul edilebilecek -Yahyâ Kemal'i de derinden etkileyen-Fransız İhtilâli'nin ne kadar önemli olduğunu kavramış, Türk edebiyatının da tıkanıldığını; ama bu tıkanıklığın bir şekilde aşılabileceğini, bunun yolunun da klasik bir edebiyat yaratmak olduğunu düşünür. Yahyâ Kemal ve Yâkub Kadri, bu düşüncelerin şekillendirdiği projelerini, artık adını da belirledikleri "Nev-Yunânîlik" düşüncesini etrâfa anlatmaya başlarlar. Anlatıcı yazar da romanında bu fikir silsilesini şöylece tanımlamaya çalışır:

"Modern edebiyâtımız gerçi bir hayli zamandan beri yüzünü Avrupa'ya çevirmişti, ama bu yetmezdi. Fransızların son şiirini ve son nesrini model kabul ederek asıl mânâsında Avrupâî bir edebiyat yaratmak mümkün değildi! Hem Avrupa'yı anlamak, hem de Avrupa edebiyatını taklit etmeden modern ve kendimize has bir edebiyat vücuda getirmek için kaynağa dönmek, yâni eski Yunan'dan başlamak gerekirdi. Esâsen biz coğrafya ve kısmen de medeniyet bakımından Yunanlıların vârisi sayılırdık..."²¹

Romanda, Yahyâ Kemal'in ağzından ise Nev-Yunânîlik fikri şu

²¹ a.g.e., s.58 – 59.

cümlelerle özetlenir:

“Şark felsefesini bırakıp Sokrat ve Eflatun’dan başlayan çizgide yürüyeceğiz. Şiirde modellerimiz, eski Yunanlıların epigram, idil, trajedi gibi şekilleri olacak. Avrupa milletlerinin yaptığı gibi neo-klasik şiir vücuda getirerek kendi rönesansımızı yapacağız. Velhasıl, hedefimiz bir Nev-Yunânî edebiyat!”²²

Yahyâ Kemal’in bu düşünceleri, onun Paris’ten döndüğünden beri zihnini meşgul eden, şiire, şiirin iç dinamiklerine âit meselelerle de paralellik gösterir. O, şiirde tam mükemmeliyetin ancak saf bir Türkçeyle olabileceğini düşünür; bunun konuşulan İstanbul Türkçesi olduğunu söyler ve adını da “*beyaz lisân*” koyar. Aynı zamanda şiirde esas olan ritmin de “*derûnî ahenk*” ile mümkün olacağını düşünür. Tutaraklı İran edebiyâtından uzaklaşacak ve sâde Yunan edebiyâtına yaklaşacak olan Türk edebiyâtında, Yahyâ Kemal’in bu hayâlleri de gerçek olacaktır. Bu arada Ahmet Midhad’ın başlattığı, Cenab Şahabeddin, Ahmet Râsim gibi isimlerin katıldığı “Klasikler Tartışması” da bu bağlamda romanda söz konusu edilir²³.

Yahyâ Kemal ve Yâkup Kadri’nin ısrarla savundukları bu düşünceler, bâzı târihî gerçeklerle de karşılaşınca sarsıntıya uğrar. Balkanlar’daki Türk topraklarında yaşayan Balkan milletlerinin, Rusya’nın kışkırtma ve desteğiyle bir araya gelerek imparatorluğa topluca isyân etmeleri, Balkanlar’daki Türk topraklarının neredeyse tamâmen kaybedilmesi, hatta bir ara Edirne’nin bile Bulgarlarca istilâ edilmesi, Balkanlar’dan Anadolu’ya ve özellikle İstanbul’a yürekler acısı bir Türk göçünün başlaması, arkasından gelen ve yenilgiyle sonuçlanan I. Dünya Savaşı’nda Balkan devletlerinin, o arada Yunanistan’ın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaşıması, savaşın hemen ardından, 1919 yılının mayıs ayında Yunanlıların İzmir’i işgal etmesi, Türk-Yunan ikilisinin ezeli bir düşman olmasına sebep olmuştur. Bütün bu târihî olay-

²² a.g.e., s.59.

²³ “Klasikler Tartışması” ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Ramazan Kaplan, *Klasikler Tartışması Başlangıç Dönemi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.

lar karşısında, çağdaş Yunanlılarla ve Yunan medeniyetiyle hiçbir ilgisi olmayan, sâdece eski Yunan'dan dem vuran Nev-Yunânîlik'i anlatmak, Yahyâ Kemal ve Yâkub Kadri için imkânsız bir hâl alır. Daha sonra bâzı isimler tarafından şiddetle eleştirilecek olan Yahyâ Kemal, olanlar karşısında kayıtsız kalamaz, çağdaşı olan her Türk gibi Yunanlılara karşı ciddî bir tepki geliştirir ve artık eskisi gibi Nev-Yunânîlik'ten sık sık söz açmaz²⁴. Denebilir ki Yahyâ Kemal, Paris'te bulunduğu yıllarda okuduğu kitaplar etrafında kurduğu düşünce sistemini, İstanbul'a döndüğünde karşılaştığı bâzı târihî gerçeklerin zorlamasıyla yeniden tanzîm etmek zorunda kalmıştır.

Romanın diğer bölümlerinde Yahyâ Kemal'in politikayla, savaşla ve Türkçülerle ilgili olan görüşlerine yer verilmiştir. Yahyâ Kemal, Üsküp'ten İstanbul'a Mekteb-i Sultânî'de okumak için gelmiş, ancak kayıt târihlerini kaçırdığı için okula gidememiştir. İstanbul'da bulunduğu ilk dönemde, biraz gençliğinin verdiği heyecanlarla, biraz Jön Türk fevriyetine kapılarak, biraz da mevcut şartlar onu gerektirdiği için Paris'e gitmiş; burada Jön Türklerle temas etmiş, ancak hiçbir zaman tam bir İttihatçı olmamış, sâdece tam bir hürriyet fikrini savunmuş ve ihtirasları daha çok edebî alanda kendisini göstermiştir.

Yahyâ Kemal, Türkiye'ye döndükten kısa bir süre sonra Türkçülerle de temâsa geçmiş, onlarla da dalgalı ama enteresan ilişkiler kurmuştur. Balkan bozgununun arkasından bütün aydınlar da kendisini hissettiren "inkırâz" düşüncesi, Yahyâ Kemal'i de derinden etkilemiş ve onun

²⁴ Yahyâ Kemal'in Nev-Yunânîlik'ten vazgeçişine dâir Tâhir Abacı farklı bir yorum-da bulunur: *"Paris'ten döndüğü yıllarda Yâkub Kadri Karaosmanoğlu ile birlikte et-kisine kapıldıkları 'Nev-Yunânîlik' görüşünü, yâni antik Yunan uygarlığının bütün uluslarca temel alınması ve Yunan şiirinin doğrudan söyleyişe dayalı 'beyaz dil'ine varılması gerektiği tezini kısa sürede terk etmelerinin tek nedeni ise, Hasan Âli Yü-cel'in bir yazısında öne sürdüğü gibi, patlak veren Türk-Yunan savaşı değildi. Bu-nun etkileri de vardı kuşkusuz; ancak Yahyâ Kemal'de Parnas özentisiyle başlayan resim ve heykel hayranlığı, zaman içinde divan şiiri, klasik Türk müziği ve İstanbul ile yer değiştirmiştir."* Bu bilgiler için bkz. Tahir Abacı, *Yahyâ Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar'da Müzik*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2000, s.26.

“Nev-Yunânîlik” iddiasından vazgeçip başka türlü bir milliyetçilik anlayışına yönelmesine sebep olmuştur. II. Meşrûtiyet’in hemen arkasından ve bilhassa da I. Dünya Savaşı yıllarında, imparatorluğu içinde bulunduğu durumdan kurtarmanın çeşitli yolları aranmaya başlanmıştır. Bu yolların başında da Türkçülük fikri gelmektedir. Ziyâ Gökâlp ve Hamdullah Suphi gibi aydınların başını çektiği bir grup, Türk Ocağı’nda bu düşüncelerini hayâta geçirmenin yollarını aramaktadırlar. Bu gruba yakın duran, kendileriyle birçok defalar bir araya gelen Yahyâ Kemal de Türkçülük fikrini önemsemekte, ancak bâzı noktalarda Ziyâ Gökâlp’le ayrılmaktadır. Ziyâ Gökâlp, Türkçülüğün ötesinde bir Tûrancılık fikrini benimsemekte ve tüm dünya Türklerinin birleşmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, Osmanlı’nın I. Dünya Savaşı’na katılımını, İttihatçıların Rusya’ya savaş ilânını ve Enver Paşa tarafından gerçekleştirilen Kafkasya Harekâtı’nı -bu harekât, Orta Asya Türkleri ile temâsı ve birleşmeyi hedefliyordu- desteklemektedir. Yahyâ Kemal ise meseleye son derece basit bir pragmatizm çerçevesinden bakmakta, müthiş bir Balkan felâketi yaşayan imparatorluğun yeni bir savaşı kazanamayacağını muhakkak olduğunu düşünmekte, bizden çok ayrı düşmüş ve çok ayrı yaşamış olan Orta Asya Türklüğü ile birleşmenin ise -hele ki mevcut şartlarda- bir hayâl olduğuna inanmaktadır. Kaldı ki Yahyâ Kemal ile Ziyâ Gökâlp’in Türkçülük, ama temelde Türklerin târihi meselesinde ayrı düşündüklerine eserde de özellikle dikkat çekilmiştir. Ziyâ Gökâlp için, Türklerin Orta Asya’daki târihî geçmişleri çok önemlidir ve bu geçmiş Türk milletinin varlığındaki en önemli safhadır. Yahyâ Kemal ise, Paris’te geliştirdiği düşüncelerinin de yardımıyla, târih ve coğrafya unsurlarını birbirine yaklaştırma gayreti içindedir ve Türklüğün, Anadolu coğrafyasına yerleştikten sonra tam mânâsıyla bir millet olabildiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Yahyâ Kemal için Malazgirt Zaferi bir milat olma özelliği taşırken Ziyâ Gökâlp için bu zafer, Türklüğün önemli ve hayâtî başarılarından sâdece biridir²⁵.

²⁵ Yahyâ Kemal ve Ziyâ Gökâlp’in genel olarak Türk târihi, özelde de Malazgirt Sa-

Yahyâ Kemal, bu düşüncelerle İttihatçılara karşı çıkmış ve özellikle Kafkasya Harekâtı'nda Enver Paşa'yı haksız bulmuştur. Kafkasya Cephesi açmak ümidiyle Allahü Ekber Dağları'na gönderilen doksan bin askerin soğuktan donarak ölmesi de Yahyâ Kemal'in geliştirdiği basit pragmatizmin ne denli haklı olduğunu göstermiş ve bu durum, mevcut "inkırâz" düşüncesini çok daha ağır bir hâle sokmuştur.

Romanda Yahyâ Kemal'in din ile ilgili düşünceleri de söz konusu edilirken onun aslında dindar birisi olmadığı bâzı örneklerle ifade edilir. Paris'te yaşadığı dokuz yıl boyunca dinle hiçbir ilişki kurmayan Yahyâ Kemal, İstanbul'a döndükten sonra bir bayram günü Büyüka'da bayram namazına gider ve yıllar sonra ilk defa olarak câmiye ayak basmış olur. Millî Mücadele yıllarında İstanbul'da bulunan ve bu şehri anlamaya koyulan Yahyâ Kemal, Kocamustafapaşa ve Üsküdar gibi Müslüman ve fakir mahallelerin karşısına Şişli, Moda gibi zengin ve "ezansız semtleri" çıkarır, burada yetişen çocukların tam mânâsıyla Türk olamayacağını düşünür²⁶. Çünkü Müslümanlık, Türklüğün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ancak Yahyâ Kemal'e göre bir "Türk Müslümanlığı" vardır. Türklük, İslâmiyet'e ayrı bir çehre kazandırmış, ona yeni bir yorum getirmiş ve özellikle de mimarî alanda ortaya koyduğu eserlerle bir "Türk Müslümanlığı" yaratabilmiştir. Bu noktada Yahyâ Kemal'in Mehmet Âkif gibi İslâm Birliği düşüncesinde olan aydınlarla da ayrıldığı görülmektedir.

I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı İmparatorluğu, mağlup ordularıyla savaş meydanlarından ayrılırken topraklarının da büyük bölümü işgale uğramaya başlar. Bunun üzerine başlatılan Millî Mücadele, Yahyâ Kemal tarafından da heyecanla karşılanır ve harâretle desteklenir. Romanda, Millî Mücadele'yi yazılarıyla destekleyen Yahyâ Kemal'in fiilî olarak Anadolu'ya geçip Kurtuluş Savaşı'na katıl-

vaşı ile ilgili olarak yaşadıkları görüş ayrılığına dâir bkz. Mehmet Kaplan, "Ziyâ Gökalp ve Yahyâ Kemal'e Göre Malazgirt Savaşı'nın Mânâ ve Ehemmiyeti", Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, Dergâh Yayınları, İstanbul 1976, s.535-549.

²⁶ Yahyâ Kemal, bu konuda bir yazı da yazmıştır. Ölümünden sonra bu yazısı *Azîz İstanbul* isimli kitabına alınmıştır. Bkz. Yahyâ Kemal, "Ezansız Semtler", *Azîz İstanbul*, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İstanbul 1969, s.126 - 130.

mayışı da söz konusu edilir. Bu noktada Yahyâ Kemal'in askere alınmak için Harbiye Nezâreti'ne müracaatta bulunduğu, ancak teknik bir boşluk nedeniyle askere alınamadığı da düşünülen notlar arasındadır. Yahyâ Kemal'in bu durumu, etrafındakiler tarafından zaman zaman dile getirilmiş ve eleştiri konusu yapılmıştır. Hattâ şâirin, bir ara Yunan ordularının İstanbul'u ele geçirebilme ihtimâlleri belirince İstanbul'dan ayrılıp Sofya'ya kaçtığı da söylenmektedir. Yahyâ Kemal'in bu yıllardaki Sofya ziyâreti romanda da söz konusu edilmekle birlikte bu ziyâretin tam sebebi ve içeriği hakkında etraflı bilgiye yer verilmez. Şâirin bir görev dolayısıyla, hatta gizli bir görev için Sofya'ya gitmiş olabileceği ifâde edilse de bu konuda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen Millî Mücâdele yıllarında İstanbul'da, Edebiyat Fakültesi'nde derslerine devam eden, öğrencileriyle birlikte Türk târihinin şanlı ve muzaffer günlerini yâd eden ve Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki direnişin de eski Türk destanlarına benzediğini düşünen Yahyâ Kemal, yazılarıyla Anadolu'daki bu direnişi sonuna kadar desteklemiş ve daha önceleri başka bir vesileyle tanıdığı Mustafa Kemal Paşa'yı Türklüğün yeni timsâli olarak görmüş ve göstermiştir.

Beşir Ayvazoğlu, romanında, Yahyâ Kemal'in gönül ilişkilerini de söz konusu eder. Yahyâ Kemal'in meşhur aşkı Celîle Hanım'la olan münâsebeti, bu münâsebetin etrafta uyandırdığı yankı, Nâzım Hikmet'in bu meseleye bakışı, romanda söz konusu edilen noktalar. Yazar, Yahyâ Kemal ile Celîle Hanım'ın evlenemeyişlerini de Yahyâ Kemal'in kuruntularına bağlar. Bu iki âşık, çok seviştikleri hâlde evlenemezler. Celîle Hanım, Yahyâ Kemal'le evlenmeyi çok istemektedir. Yahyâ Kemal'le olan münâsebeti başladıktan sonra zaten ayrılmak üzere olduğu kocasından boşanır ve şâirle evlenme hazırlıklarına girer. Ancak evli olduğu hâlde kendisiyle bir aşk yaşamaya başlayan Celîle Hanım'ın bu tavrı, Yahyâ Kemal'de aksi yönde bir tesir uyandırır. Celîle Hanım'ın aynı şeyi kendisine de yapabileceğini düşünen Yahyâ Kemal, oğul Nâzım Hikmet'in de sert tepkisi üzerine Celîle Hanım'dan ayrılır.

Paris'ten döndüğünde, ortada hiçbir eseri olmamasına rağmen,

epeyce bir şöhrete sâhip olan Yahyâ Kemal, İstanbul'da bulunduğu sırada dillere dolanan ama hiçbir yerde yayımlanmayan birkaç şiiriyle de bu şöhretini iyiden iyiye artırır. Veliht Abdülmecit Efendi bile Yahyâ Kemal'i huzuruna çağırır ve kendisinden şiirlerini dinlemek ister. Ünü bu kadar artan Yahyâ Kemal, bir ara ne doğru düzgün şiir yazabilmekte ne de yazdıklarını yayımlayabilmektedir. Kendisinden şiir isteyen dergilere, söz verdiği hâlde şiirlerini zamânında yetiştiremeyen şâir, yazmak konusunda epeyce sıkıntılıdır. Kelimenin tam mânâsıyla mükemmeliyetçi olan Yahyâ Kemal, aradığı sesi bulana kadar şiirlerinin üzerinde çalışır ve bu arayış da genelde çok uzun sürer. Hal böyle olunca yazamamaktan muzdarip olan Yahyâ Kemal'e "şiiri olmayan şâir" gibi yakıştırmalar yapılır. Romanda da ortaya konur ki Yahyâ Kemal, yazmak konusunda epeyce bir gevşektir ama yazdıklarıyla da şöhretini hak ettiğini göstermektedir. Romanın baştan sona bütün bölümlerinde, Yahyâ Kemal'in şiirlerini nasıl oluşturduğu bâzı örneklerle ifâde edilmiştir. Şâir, yolda yürürken, birisiyle herhangi bir konuyu görüşürken ya da gece yatağında uzanmışken şiirini düşünmektedir. Herhangi bir meselede, doğaçlama olarak söylediği bir sözü şiirinin içine dâhil etmek için çabalayan şâir, bunun tam bir mısra olabilmesi için âdeta her şeyi yeni baştan alır ve yeni bir dünya kurmanın peşine düşer. Bir seferde oturup bir şiiri tamamlamak şöyle dursun, bâzı şiirler üzerinde yıllarca çalıştığı olmaktadır.

Romanın son bölümlerinde Yahyâ Kemal ve fakülteden bir grup hoca, Türklüğün kazanmış olduğu büyük ve son zaferi tebrik etmek amacıyla, Bursa'ya gelecek olan Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaya giderler. Burada Mustafa Kemal'le görüşen şâir, yine bizzat Paşa tarafından Ankara'ya dâvet edilir. Ankara'da bir müddet kalan Yahyâ Kemal, Mustafa Kemal Paşa tarafından Lozan Konferansı'na katılacak olan heyete delege tâyin edilir ve İsviçre'ye gitmek üzere heyetle berâber Ankara'dan ayrılır. Heyet İzmit'e geldiğinde Yahyâ Kemal'i kötü bir sürpriz beklemektedir. Yıllarca ahbablık ettiği, yakın alâkasını ve dostluğunu gördüğü, kendisini Paris'ten İstanbul'a yolcu eden Ali Kemal, İzmit'te linç edilmiş ve meydanda darağacına asılmıştır. Başta İsmet Paşa olmak üzere heyettekileri şok eden bu manzara, tabii ki Yahyâ Kemal'i

de derinden etkilemiş ve kulaklarında Ali Kemal'in Paris'te kendisine söyledikleri uğuldamaya başlamıştır:

“Haydi mîrîm, İstanbul'a giden böyle mahzun olur mu? Bırak azizim sen de! Keşke ben gitseydim! Vallahi derhal İttihat ve Terakki'ye katılır, bir daha da sesimi çıkarmazdım!”²⁷

İmparatorluğun çöküş yıllarında yaşayan Yahyâ Kemal, bu buhranlı yılları ferdî bir mâcera gibi şahsında yaşamış, gece rüyâsına fâtihâne bir “zann” girmiş ve bu “bozgun” yıllarında bir “fetih rüyâsı” görmüştür. Paris yılları, onda “kökü mâzîde olan bir âtî” fikrini uyandırmış, bu ferdî mâcera ona maddî varlığı ve kurtuluşu buldurmuştur. *Bozgunda Fetih Rüyâsı*, Yahyâ Kemal'in ferdî rüyâsını değil, bir milletin, Türk milletinin rüyâsını anlatır. Aslında Yahyâ Kemal'in bu rüyâsı, bir gerçeğin rüyâsıdır. O gerçek, uzun ve acı mücâdelelerin sonunda öz irâdemizin eseri olarak ortaya çıkacak olan Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Bozgunda Fetih Rüyâsı, Yahyâ Kemal'in bütünüyle hayâtını anlatan bir roman olmakla birlikte; o, Türk milletinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte çektiklerini de bize hissettiren bir romandır. Her eserinde olduğu gibi, *Bozgunda Fetih Rüyâsı* isimli romanıyla da başarılı bir çalışma yapan Beşir Ayvazoğlu'nu kutlar, eseri okuyuculara harâretle tavsiye ederiz.

BİBLİYOGRAFYA:

Abacı, Tahir, *Yahyâ Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar'da Müzik*, Pan Yayıncılık, İst. 2000.

Ayvazoğlu, Beşir, *Eve Dönen Adam*, Ötüken Neşriyat, İst. 1995.

_____, *Bozgunda Fetih Rüyâsı; Yahyâ Kemal'in Biyografik Romanı*, Kabalcı Yayınevi, İst. 2001.

Erişirgil, Mehmet Emin, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziyâ Gökalp*, Remzi Kitabevi, İst. 1984.

Kaplan, Mehmet, “*Ziyâ Gökalp ve Yahyâ Kemal'e Göre Malazgirt Savaşının Mânâ ve Ehemmiyeti*”, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, Dergâh

²⁷ Beşir AYVAZOĞLU, *Bozgunda Fetih Rüyâsı Yahyâ Kemal'in Biyografik Romanı*, s.427.

- Yayınları, İst. 1976, s.535 – 549.
- Kaplan, Ramazan, *Klâsikler Tartışması Başlangıç Dönemi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Yahyâ Kemal, “Ezansız Semtler”, *Azîz İstanbul*, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İst. 1969, s.126–130.

Mehmet Turgut ile Hasbihâl

Zeynep ULUANT

Güzel bir ramazan akşamı Sepetçiler Kasrı'nda bir güzide toplulukla iftardayız. Râsim Cinisli, Mehmet Turgut, Mustafa Öncel, Metin Eriş, İbrâhim Başaran, Ergun Göze ve eşleri. Oruçlar açılıp, kahveler içildikten sonra sıra sohbeta geliyor. Konu ne olabilir, tabî her zamanki gibi memleket hâlleri... Mehmet Turgut Beyefendi, ilerlemiş yaşına rağmen azalmayan belki de artan heyecânıyla hepimize Biz Kınalı Bacaksızlar adlı kitabı almamızı ve aldır-mamızı tavsiye ediyor. Hemen gerekli notları alıyoruz. Daha sonra ba-bamın şaka yollu başkanlığı ve Mehmet Turgut'a "Sevgili Patron" hita-bıyla daha da tatlılaşan Amerika ve dış politika eksenli tatlı sert münâ-zara, bizim gibi, grubun gençleri sayılabilecek acemiler için eşsiz bir fırsat oluyor. Metin Eriş ağabeyimizin her zamanki mükemmel analiz

ve sentez kabiliyetiyle, serd edilen fikirleri toparlayıp ortaya koyması ise sohbeti daha da verimli bir hâle getiriyor. Tabîî aradaki şakalaşmalar, babamın hâkim edâsıyla elini masaya vurup gâyet ciddî söz dağıtması, Râsim Cinisli'nin tatlı Erzurum şivesiyle anlattığı fıkralar sohbetin yazıya gelmeyen ancak yaşayana has güzel anları oluyor...

İşte bu hissiyattır ki bende babamın kadim dostu, tecrübeli politikacı Mehmet Turgut'un birikiminden faydalanma isteği doğurdu. Sağ olsunlar beni kırmayarak, kıymetli eşi ile birlikte Erenköy'deki evlerinde kabul ettiler. Sohbetimiz bu tatlı ve sıcak atmosferde kendisine hayat hikâyesini sormamla başladı.

- Kilis'in Gökmusa köyünde doğdum. Bizim köyden Kilis'e yedi, Anteb'e de sekiz saatte gidilebilirdi. Bu sebepten köylülerin şehirle irtibatı az ve kısıtlıydı; tabîî ufukları da dardı. Meselâ benim çocukluğumda, aklımda kalan şöyle bir hâdise vardır: Köyün yakınında bir kaçakçı donarak ölmüştü ve ölüsü köye getirilmişti. Bu ölüm dolayısıyla bir doktor ve bir savcı, atla gelmişlerdi. Çünkü başka vasıta yoktu. O zaman savcının eldivenleri hoşuma gitmişti, savcı olacağım diye tutturmuştum. İlkokuldayken idealim savcı olmaktı. Ortaokul ve lise zamânında insan daha idealist oluyor. Kafasında bir şeyler icat etmek ve bir şeyler yapmak fikri doğuyor, daha geniş düşünmeye başlıyor ve ufku açılıyor. Ben bu hevesle liseyi bitirdim ve bu hevesle makine mühendisliğini seçtim.

- *Köyden İstanbul'a geldiğinize göre okuyan, çalışkan bir talebeydiniz.*

- İlkokulu köyde okudum. Köydeki üç yıllık ilkokulu iki yılda bitirdim. Köyden sonra diğer sınıfları ve ortaokulu Kilis'de okudum. Ortaokuldan sonra imtihanla devlet bursu kazandım. Liseyi Diyarbakır ve Yozgat'ta okuyarak bitirdim. Her yıl iftihar listesine geçerdim ve parlak bir talebeydim.

- *Sanırım mütevâzı bir âileniz vardı. Babanız ne iş yapıyordu?*

- Benim babam çiftçi idi ve mütevâzı bir hayatımız vardı. Okumayı yazmayı dışarıda öğrenmiş, köyün tek okur yazarı ama hem aydın kafalı hem de ileri görüşlü bir insandı. Bizim köyün nüfusu hiç yüz elli olmadı. Yedi buçuk sene bakanlık yaptım ama köyün nüfusu 150'den fazla olmadığı ve kânunlara göre nüfusu daha fazla olan köylere öncelik

tanındığından dolayı köyüme bir okul yaptıramadım. Çünkü kânunları zorlamak istemiyordum. Nihâyet sabrım tükendi ve Köy İşleri Bakanı'nın yardımıyla köy odası bütçesinden bir okul yapıldı bizim köye.

- *Peki, siyâsete atılma kararını nasıl vermiştiniz?*

- Talebe Birliği'nde siyâsetle uğraşırdık. Bizim zamânımızda Teknik Üniversite'de üç grup vardı. Kavgacılar grubu vardı biz bu gruptaydık. Bir de kaymakçılar grubu vardı, kavga oldu mu kaçarlar kaymak oldu mu üstüne atarlardı. Korkut Özal bu gruptandı. Süleyman Demirel de otçular grubundandı. Sinâmeki derdik biz onlara, hiçbir şeye karışmaz ve hiçbir işe girmezlerdi. Bizim o kavgacılar grubundan kalma bir kavgacı tarafımız vardı. Bir de Halk Partisi'ne karşıydık. 27 Mayıs'tan sonra özellikle CHP'lilerin Ankara'da sergiledikleri çılgınlıklara bakarak bir parti kurmaya karar verdik. Ya Demokrat Parti'ye girecektik ya da başka parti kuracaktık. Bu arada Demokrat Parti kapandı ve bizim parti kurma işimiz gecikti. Türkân Hanım , "Biz arkadaşlarla konuştuk, siz kurmazsanız biz kuracağız" diye âdeta ultimatoma verdi. Biz de partiyi kurduk.

- *Sizin okul arkadaşlarınız bayağı ünlü sîmalar olmalı...*

- Devre arkadaşlarımızdan üniversitede kalanlar profesör, iş hayatına atılanlar büyük müteahhit ve iş adamı, devlette kalanların ise çoğu genel müdür oldu. Mesela ilim adamları Prof. Dr. Hasan Fehmi Yazıcı, Prof. Dr. Selâhattin Anık, Prof. Dr. Kemal Sarioğlu ve Prof. Dr. Kâşif Onaran gibi; iş adamları İdris Yamantürk, Ahmet Açıkgöz, Mahmut Süt, Mesut Eren, Metin Demirsoy, Erol Üçer, Nâfız Yürekli, Yüksel Erimtan, Hikmet Ataman gibi; devlette kalanlar Orhan Sorguç, Hasan Fehmi Yazıcı, Turhan Onur, Naci Tuncer, Vedat Talu; Vedat Önsal gibi.

- *Turgut Özal ve Süleyman Demirel sizin devre arkadaşınız değil mi onlarla nasıl tanıştınız?*

- Özal ve Demirel bizden önceki devrelerden... Turgut Özal bizden bir devre büyük, Süleyman Demirel ise daha eski. Turgut Özal ile 1948 de Malatya'da staj yaparken, Süleyman Demirel ile 27 Mayıs darbesinden sonra Turgut Özal vasıtasıyla tanıştık.

- *O zaman siz 27 Mayıs'tan sonra Adalet Partisi'ni kurdunuz.*

- Evet Adalet Partisini kurduk ve ben partinin kurucu genel başkan yardımcısı oldum. Daha doğrusu Teşkilat Başkanı...

- *Daha sonra Demokratik Parti'nin kurulmasıyla sonuçlanan anlaşmazlık nasıl başladı?*

- İktidarlar yozlaşır ve hata yaparlar. AP içinde hatâları biz söyleyebiliyorduk Süleyman Bey'e... Süleyman Bey de buna bir müddet tahammül edebildi. 1965 seçimlerinden 1969 seçimlerine kadar... Çünkü biz partide çok kuvvetliydik. Süleyman Bey'in hem genel başkan hem başbakan olmasından dolayı partide zamanla gücü arttı. Gücü artınca bize tahammül edemez hâle geldi. 1969 seçimlerinden sonra bizim arkadaşların hepsini kabineden attı. Biz dışarıda kaldık. Bütçe geldi, arkadaşların bir kısmı, "Süleyman Bey'in gidişini engellememiz lâzım, tek adam oldu. Memleketi felâkete götürüyor." dediler. Önce 72 imzalı bir muhtıra verildi. "Ben partiyi muhtıra ile idâre etmiyorum" dedi ve muhtırayı reddetti. Bütçe zamânı gelince arkadaşlar kırmızı oy verip bunu düşürelim dediler. Toplantı oldu ve otuz dokuza otuz beş oyla kırmızı oy karârı verildi. Ben o zaman kırmızı oya karşıydım ve ekseriyete uyacağımı söyledim. Onun üzerine bizi muvakkaten partiden attılar. Benim mecliste olmadığım bir gün partiden atılanlar ile kalanlar arasında bir kavga olmuş. Bu kavgadan sonra kırk kişi dâimî olarak partiden ihraç edildi. Bir müddet beklendikten sonra Demokratik Parti kuruldu. Parti hızla gelişti. Arkadan 12 Mart muhtırası gelince Demirel gitti ama mağdur duruma da düştü. Bizim de gücümüz sıfıra indi. On-
dan sonra kırk beş milletvekiliyle meclise girdik fakat parti işleri yürümedi.

- *Kaç sene bakanlık yaptınız?*

- Dokuz ay Enerji Bakanlığı yaptım. Dört sene Süleyman Bey'in kabinesinde Sanayi Bakanlığı yaptım. Üç seneye yakın da Bülent Ulusu kabinesinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı yaptım. Toplam yedi sene-
den fazla.

- *Şöyle bir geriye baktığınızda bakanlık döneminizi nasıl değerlendiriyorsunuz?*

-Çok tecrübe edindim. Çok da hizmet ettiğim kanaatindeyim. Meselâ demir ve çimento karaborsası benim zamânımda ortadan kalkmıştır. Çimento istihsâli, çimento istihlâkinin önüne geçmiştir. Sanayi ba-

kanlığı yaptığım dönemde sanâyî sektörü kalkınma hızı % 12'nin üstünde kalarak seyretmiştir. Târihimizde hiç böyle bir devre yoktur. Benim sanâyî bakanlığım zamânında esas gelişme organize sanâyî bölgeleriyle küçük sanâyî sitelerinin kurulup yayılmasıyla sağlanmıştır. Bu gelişme, hem sanâyiin memleket sathına yayılmasında, Anadolu sermâyesinin ortaya çıkmasında, hem de çevre kirliliğinin önlenmesinde büyük rol oynamıştır. Dikkat edilirse görülecektir ki Türkiye'nin büyük sanâyiinin kurulmasında hemen her zaman devletin yardımı olmuştur. Anadolu sermâyesi ise söke söke bugünkü yerine gelmiştir. Aynı zamanda bugün sanâyimizin dinamik gücü hâline gelmiştir. Ayrıca, bugün en çok ihracat yapan otomotiv sanâyii de benim bakanlığım zamânında kurulmuştur.

-Şimdiki siyâsette geline durumu nasıl görüyorsunuz? Sizin zamânınızda böyle olsaydı gene siyâsetçi olmayı düşünür müydünüz?

-Herhâlde olmazdım. Bir kere o zamanlar siyâsette seviye vardı. Vatandaşla politikacı karşı karşıya değil, yan yana, kucak kucağa yaşırdı. Ne politikacı yüksekte bakar ne de vatandaş haddini aşardı. Dahası vatandaşla konuşmayı da bilmek lâzım. Bakın size enerji bakanlığım zamânında başımdan geçen bir olayı anlatayım. Müsteşarım, bir okulun öğretmenlerinin benim ile toplantı yapmak istediklerini söyledi. Ben de konuşmayı sevmediğimi, meseleyi kendisinin halletmesini söyledim. Fakat ısrarcı davrandı ve neticede öğretmenlerin karşısına çıktım. Toplantıyı istemememin sebebi, o günlerde petrol politikasıyla ilgili aleyhimde tenkitler vardı ve ben bu konuda çoğunun bana karşı olduğuna inandığım öğretmenlerin karşısına çıkmak istemiyordum. Nitekim öğretmenler kurulmuş bir yay gibi karşımda saf tutmuşlardı. Aralarından biri söz alarak benim petrol politikama karşı olduğunu terbiyesizce ifâde etti. Soğukkanlılığımı kaybetmeden kendisinin bu noktadaki karşı fikir ve politikasının ne olduğunu sordum. İnanın dört kelimeyi bir araya getiremedi ve kendi arkadaşları tarafından yerine oturtuldu. Sonra toplantı sâkin bir sohbet havası içinde devam etti.

- Sizin bir Japonya modeliniz vardır. Sizce Japonlar başarılarını neye borçlu?

- Kùltürlerine bağılılıklarına. Seneler evveldi bir Japon iş adamı ile görüşüyordum. Kendisine gelişmelerini neye borçlu olduklarını sordum. Şöyle gözlerini uyur gibi kapatıp başını arkaya atarak dedi ki: “İkinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkınca bunun sebeplerini araştırdık. Amerika’nın ekonomi ve teknolojisine yenildiğimiz sonucuna vardık. Bizim kültürümüzde çok önemli bir yeri olan samurai gururumuz kırılmıştı. Bunun tâmiri için teknolojide büyük bir hamle yapmamız gerekiyordu. Amerika’yı geçmeliydik.”

Sözün burasında Amerika’yı nasıl geçecekler diye tebessüm ettim. Hiç aldırmadı. Gerçekten de bir müddet sonra Amerika’yı geçtiler.

Bu sırada tam bir entelektüel hanımefendi olan ve bu konuda tecrümeleri bulunan Türkân Hanım yerinde bir tespitle araya giriyor.

- Japonlar, bütün bu gelişmeye rağmen son derece mütevâzılar. En zenginleri bile ihtişamdı uzak sâde bir hayat yaşıyor. Öyle bizdeki gibi lüks ve saray gibi evler yok. Yalnız çalışmayı iyi bildikleri kadar dinlenmeyi de biliyorlar.

Metroda ayakta yolculuk yaparken bile okuyan bu çalışkan milletten, başka bir konuya gene Türkân Hanım’ın hatırlatmasıyla geçiyoruz. Günümüzde de aktüalitesini koruyan Yıldız Porselen Fabrikası meselesine.

- Biliyorsunuz Yıldız Porselen fabrikası İkinci Abdülhamid zamânında kurulmuş fakat daha sonra birkaç kere açılıp kapatılarak nihâyet Adnan Menderes’in isteğiyle tekrar devreye sokulmuş bir mühim müessese... 1965’te sanâyî bakanı olduğum zaman fabrika Milli Savunma Bakanlığı’na tabak yapıyor ve yılda 5 milyon TL civârında zarar ediyordu. Bunun devam etmesi mümkün değildi. Üstelik memlekette hediye-lik eşya yapan bir kuruluş yoktu. Her şey dışarıdan getiriliyordu. Bu gibi eşyaları bu fabrikada yapmak mümkündü. Araştırıldı ve emekli olmuş Türk tezyinâtı profesörü Muhsin Demironat Hoca bulundu. Kendisi hiç parayla pulla alâkası olmayan bir insandı. “Çalışırım ama bir şartla, bana hiç karışmayacaksınız” dedi. Kabul ettik. Aradan altı ay geçtikten sonra haber göndererek bizi dâvet etti. Yapılanlar şâheserdi. Sonra usta ve işçileri özel sektöre gitmiş olan Hereke Halı Fabrikası’nı da Çocuk Esirgeme Kurumu’ndaki kız çocuklarını getirip meslek edine-leri için çalıştırarak daha verimli hâle getirdik. Halı dokumada bu

yaştaki çocuklar elleri küçük olduğu için idealdir... Bir de çocukların meslek sâhibi olmasını sağlıyorduk. Fakat çeşitli bahânelerle bizimle uğraşmaktan da geri durmadılar. Bir de o fabrikanın herkesçe bilinmeyen ve târihî saraylara ve köşklere ipek kumaş üreten kısmı vardır. Bizim zamânımızda bunlar da ele alınarak Hereke çok verimli bir çalışma devresine girmiştir.

- *Eski bir devlet adamı olarak, toplumun ve insanlarımızın bugün içinde bulunduğu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

- Bana göre toplumumuz bunalım içindedir. İnsanlarımıza hırslı, kavgacı ve şiddete dönük bir psikoloji hâkimdir. Herkes etraftan ve etrâfından şüpheli ve gelecekte endişelidir. Böyle olunca, kavgaya, bağırıp çağırmaya, kırıp dökmeye, yâni şiddete yönelik bir havanın içindedir.

Şüphesiz bu durumun pek çok sebebi vardır. Bunların başında, ayıp, günah ve kânun anlayışının değişmesi gelir. Bir yandan emperyalist batı kültürünün millî kültürümüz üzerinde yarattığı şoklar, bir yandan millet ve devlet olarak batı karşısındaki başarısızlıklar, diğer yandan da terbiye sistemimiz ve dilimizle ilgili ölçsüzlükler millî karakterimizi âdeta tahrip etmiş bulunuyor. İnsanlarımızın ayıp anlayışı sarsılmış, Allah'a saygısı azalmış ve kânun korkusu nerdeyse ortadan kalkmıştır; ayrıca kültür ve dilimiz üzerindeki oynamalarla ifâde gücümüz fakirleşmiştir. Bu durum insanlarımızı saygısızlığa, kırıp dökmeye ve sövüp saymaya yâni şiddete âdeta itmektedir. Tabîî toplumun normal ölçüler içine girmesinin yolları vardır. Ancak zamânımız bunları birer birer dile getirip anlatmaya müsâit değildir.

- *Sizce gelmiş geçmiş hükûmetler ve bakanlar içinde en başarılıları hangileridir?*

- Cumhuriyetten bu yana Türkiye'mizde 58 hükûmet gelip gitmiştir. Bugün iktidarda 59. hükûmet vardır. Bunlar içerisinde en başarılıyı bulmak, hele bu hükûmetlerde vazîfe alan yüzlerce bakan arasında en başarılı olanı seçmek imkânsızdır. Ancak, 1950 yılı sonrası hükûmetlerini ele alırsak rahmetli Menderes'in ilk üç hükûmetini, Süleyman Demirel'in 1965-70 arasındaki hükûmetlerini ve Turgut Özal'ın 1983-87 devresi hükûmetlerini saymak mümkündür. Bunların içinde en başarı-

lısı şüphesiz Adnan Menderes'in ilk hükûmetidir. Bakanlara gelince, Demirel'in 1965-1970 devresi hükûmetlerinin bakanları arasında belli ve şuurlu bu ekibi başarılı saymak mümkündür. Hatta bana göre, bu devredeki Demirel hükûmetlerinin başarılı olmasını sağlayan bu ekiptir.

*Her güzel şeyin olduğu gibi bu güzel ve kaliteli sohbetin de sonu gelmişti. Gerçi bu eski güzide devlet adamımızın iki büyük cilt hâlinde yayımlanan Dün Bugün ve Geleceğin Güçlü Türkiye'si adlı muhtevâl eserini okuyanlar kendisini tanımış ve fikirlerine nüfuz etmiş olacaklardı ama ben gene de kendisi ile bir amca yakınlığıyla sohbet etmekten fevkalâde haz duymuştum. Ne kadar ustaca yazılırsa yazılsın kitap satırlarının böyle bir dost meclisinin samîmi havasını yaşatmasının zor olduğuna inananlardandım. Hele Türkân Turgut gibi güzel ve birikimi olan kıymetli bir hanımın kahve servisi eşliğinde yapılan bir sohbe hiç doyum olmuyordu. Bu görüşme, **"Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır"** sözünü benim indimde iyice doğrulamıştı.*

Sözünü ettiğim kitabını "değerli yeğenlerime" samîmi hitâbıyla imzalamak lutfunda bulunan kıymetli büyüğüme tekrar teşekkür ediyorum. Siyâsetimizin müthiş bir irtifa kaybettiği şu günlerde onun seviye ve birikimine, hâsılı onun gibi bir devlet adamına ne kadar muhtâcız...

İngiliz Yanlısı Osmanlı Aydınlarının Tutumları

Yunus Emre TANSÜ*

X yüzyıl Osmanlı toplumunun genel karakteristikleri arasında en önemli yeri, hiç kuşkusuz 1807 yılında gerçekleşen Reval Görüşmeleri'nden sonra Osmanlı Devleti'nin çözümlüp yıkılmasına engel olma çabaları almıştır. XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'ne hâkim olan "denge siyâseti"nin, bundan böyle İngiltere'nin katkılarıyla yürütülemeyeceği anlaşılmıştır. İngiltere, Fransa ile arasındaki problemleri, Faşoda krizinden ve Boer isyânından sonra çözünce, Rusya ile olan ilişkilerinde de yumuşama başlamıştır. Özellikle Orta Avrupa'da beliren Alman, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasındaki ittifakın İngiltere, Fransa ve Rusya'da yarattığı ortak endişe, bu devletler arasında bir anlaşma yolunu açmıştır. Bu anlaşmanın en bâriz neticesi ise, Reval'de bir araya gelen İngiltere Kralı ve Rus Çarı arasındaki görüşmede, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesinin kararlaştırılması olmuştur. İki hükümdar arasındaki bu anlaşma mutâbakatının kamuoyuna sızması ile "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiği inancı ortaya çıkmıştır. Özellikle bu durum, geleneksel İngiliz yanlısı Osmanlı politikası ve politikacıları için dünyânın sonu anlamına gelmiştir.

İlk tepki, kabullenememek olmuştur. Reval Görüşmeleri, XIX. yüzyılın "denge siyâseti" ile ünsiyet kurmaya dayalı Osmanlı dış siyâseti için bir son teşkil etmiştir. Reval Görüşmeleri, öncesi ve sonrası ile son dönem Osmanlı aydınlarını derinden etkilemiştir.

XIX. yüzyıl boyunca yetişen Osmanlı aydınlarında, önce Avusturya Başbakanı Prens Metternich ve daha sonra Almanya Başbakanı Prens Bismarck tarafından yürütülen ve genel anlamda İngiliz çıkarlarını korumayı amaçlayan "denge siyâseti"nden dolayı İngiltere'ye karşı büyük

* Yard. Doç.Dr., Gaziantep Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Târih Böl. Öğretim Üyesi.

bir sempati bulunmaktaydı. Osmanlı ülkesinde bu sempatinin boyutlarının çok geniş olduğu görülmektedir. Bu sempati ve Osmanlı ülkesinin İngiltere'nin 1838 yılındaki Baltalimanı Antlaşması ile açık pazarı ve hammadde kaynağı hâline gelmesi İngiliz yanlısı aydın sayısının artmasına sebep olmuştur. XIX. ve XX.yüzyılda tahta çıkan hemen hemen bütün Osmanlı pâdişahlarında, İngiltere'ye ve İngiliz dostluğuna dâir bir güvenin bulunması, bunun delili olarak kabul edilebilir. Osmanlı aydınlarında, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına izin vermeyeceği, Boğazlar, Rumeli ve Anadolu'nun bir başka gücün eline geçmesine seyirci kalmayacağı ve engel olacağına ilişkin bir inanç bulunmaktadır. Napolyon'un Mısır'ı işgali, Uzak Doğu ticaret yollarını tehlikeye sokması, İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin yollarını birleştirmiştir. İngiltere, Fransa, Mısır'ı tahliye edinceye kadar Osmanlı Devleti'nin yanında mücadeleye iştirak etmiş, İskenderiye'deki Fransız donanmasını batırmış ve son Fransız askerlerini Mısırdan İngiliz donanması tahliye etmiştir.

Yine Mora isyânı sırasında sağladığı desteğe karşılık bulamayan Mısır Vâlisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın tâlimatıyla oğlu İbrâhim Paşa, Anadolu'ya yürüdüğü zaman da, Nizip'te Osmanlı ordusunu mağlup etmiş ve Kütahya'ya kadar ilerleyen Mısır ordusunu İngiltere, zorlukla durdurabilmiştir. Zîra çâresiz kalan Osmanlı yönetimi, eski düşmanı Ruslardan İstanbul'u korumasını istemek zorunda kalmışlardır. Rusların Boğazlara yerleşmesi, İngiltere'yi telaşlandırmış ve bir İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'nı aşip Marmara Denizi'ne girmiş, diğeri ise Mısır ordusunu durdurmak için İskenderiye'yi ablukaya almıştır. Bunların neticesinde Ruslar Boğazları terk etmek zorunda kalırken, Osmanlı Devleti İngiltere'nin bu jestine karşılık 1838 Baltalimanı Antlaşması ile açık pazar hâline gelmiştir. 1853'te Çar Nikola'nın sıcak denizlere inme hayâli sonucunda çıkan Kırım Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'ni desteklemesi de, Osmanlılara Islahat Fermânı tâvizleri olarak geri dönmüştür.

İngiltere'ye karşı duyulan sonsuz güven duygusu, son dönem Osmanlı aydınlarının zihinlerinin gizli kodları arasına yerleşmiştir. Osmanlı dış siyâseti, büyük ölçüde İngilizlere dostluğa dayanmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid dahi, siyonistlerin Filistin üzerine isteklerinin reddi karşısında aleyhine Avrupa’da başlatılan karalama kampanyasına ve İstanbul’daki Özbekler Tekkesi’nin Osmanlı entelijansiya ajanlarının üssü olarak kullanılmasının ve buradan İngiliz Hindistan’ı ve diğer Avrupa sömürgelerine gönderilmeleri sonucunda Müslüman sömürge-lerde başlayan kaynaşma hareketlerinin yarattığı rahatsızlığın Osmanlı Devleti’ne hissettirilmesine kadar, İngiltere’ye karşı ılımlı ve dostane bir siyâset yürütmüştür.

Sadrâzam Mithat Paşa ve arkadaşlarının 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nı başlatmak konusundaki gayretleri de ilgi çekicidir. Böylece İngiltere’nin dostluğunu ve yardımlarını kazanmaya çalışmışlardır. Ancak 1876’da Bosna-Hersek isyânının bir Rus müdâhalesine ve Osmanlı-Rus Savaşı’na yol açmaması için İstanbul’da 23 Aralık 1876’da toplanan Tersâne Konferansı’nda İngiltere ve müttefiklerinin Babıâli’ye verdikleri teklifi reddetmeleri üzerine, Sadrâzam Mithat Paşa ile görüşen İngiltere’nin Hindistan Nâzırı ve Baş delegesi Lord Salisbury, İngilizlerin desteğine âdeta çocuksu bir güven besleyen Mithat Paşa’yı hükûmetinden aldığı Osmanlı Devleti’ni katiyetle desteklemeyecekleri konusundaki tâlimata rağmen ikna edememiştir. Çâresiz kalan Lord Salisbury, Mithat Paşa’yı ikna edemeyince, bu sefer şansını pâdişah ile denemiş ve görüştüğü Sultan II. Abdülhamid’i İngiltere’den Rusya’ya karşı bir destek beklememesi yönünde uyarmıştır. Fakat Pâdişah, Mithat Paşa’yı ikna etmeyi başaramadığı gibi, ayaklandığı medrese öğrencilerini sara-ya gönderip, “savaş istiyoruz” şeklinde gösteri yaptırmıştır. Mithat Paşa’nın Lord Salisbury’nin bütün uyarılarına rağmen İngilizlerin desteğine güvenmesi, son dönem Osmanlı aydınının İngiltere’ye olan çocuksu hayranlığına güzel bir örnek olmuştur. Aslında Lord Salisbury, gerek pâdişâha ve gerekse de sadrâzama, değişen dünya dengelerini üstü kapalı olarak îzah etmiş ve İngiliz dış siyâsetinde Osmanlı Devleti’nin varlığının devâmı olgusunun sonunun geldiğini açıklamıştır. Ancak dünya gerçeklerinden uzak, duygusal İngiltere dostluğu politikası, Osmanlı aydınlarının zihninde öylesine yer etmiştir ki, bu durumu kabullenmek çok zor olmuştur. Osmanlılardan çok daha gerçekçi olan İngi-

lizler, daha 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlıların yenilgisi ile sonuçlanmadan, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının mukadder olduğunu anlamışlardır.

Sultan II. Abdülhamid'e, Filistin'de bir İsrail Devleti kurulması için Dünya Siyonistleri tarafından elçi olarak gönderilen yahûdi asıllı ünlü Macar Türkolog Prof. Dr. Arminius Vambery, bu isteklerinin kabul edilmemesi üzerine başlayan Abdülhamid aleyhtarı "Kızıl Sultan" koduna dayalı siyonist propagandanın en yoğun olduğu ülkenin İngiltere olması tesadüfi değildir. Sultan II. Abdülhamid ile dostluk kuran, Özbekler Tekkesi kanalıyla Türkistan'a sahte bir derviş kimliği ile giden ve buralarda faaliyetlerde bulunan Vambery, daha sonraları İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'na başvurup, bu hizmetlerinden ve İngiltere hesâbına faaliyetlerinden dem vurup, İngiltere'den emekli maaşı talep etmiş ve isteğini değerlendiren İngiliz makamları bu isteği uygun görüp, Vambery'e emekli maaşı bağlamıştır.

Osmanlı aydınlarının çoğunun bilinçaltılarında yer alan İngiltere'ye duyulan güven duygusu, Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sona ermesinden sonra Sultan VI. Mehmed Vahideddin tarafından Mondros'a baş delege olarak gönderilme teşebbüsünde bulunulan Dâmâd Ferid Paşa için de geçerli görünmektedir. İttihad ve Terakki Partisi önderlerinin Osmanlı ülkesini gizlice terk etmeleri üzerine kurulan Ahmed İzzet Paşa Hükûmeti, savaşı sona erdirecek mütâreke delegasyonunu oluştururken, pâdişah baş delege olarak kızkardeşinin eşi olan Dâmad Ferid Paşa'yı önermiş ve Sadrazam Ahmed İzzet Paşa eskiden beri tanıdığı bu kişinin baş delege olmasının uygun olmayacağını açıkça belirtmiştir. Ancak pâdişahın ısrarı üzerine, uygun olmadığına inandığı bu adayla bir mülâkat yapmayı kabul etmiştir. Ahmed İzzet Paşa ve Dâmad Ferid Paşa arasında gerçekleşen bu mülâkatta, Dâmad Ferid Paşa Sadrazamı Mondros'a baş delege olarak gönderildiği takdirde, İngilizleri Osmanlı Devleti'nin lehine olan bir antlaşma imzalamayı kabul etmeye ikna edeceğine inandırmaya çalışmıştır. Bu ikna çabaları içinde Dâmad Ferid Paşa, eğer görüşmeler umduğu gibi gitmeyip, aleyhte bir durum sezdiği takdirde, İngilizlerden bir savaş gemisi talep edeceğini, bu gemiyle Londra'ya gideceğini, İngiltere Kralı ile görüşeceğini, Krala

babasıyla kralın babasının arkadaş olduğunu hatırlatacağını, buna göre davranmasını isteyeceğini, babasıyla kralın babası arasındaki dostluğa binaen Osmanlı Devleti ile lehine olacak bir antlaşma imzalamaya Kralı ikna edeceğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Dâmad Ferid Paşa'nın bu mülâkattaki ifâadelerinden dehşete düşen ve Pâdişâha aklî dengesi yerinde olmayan birisine Osmanlı Devleti'nin mukadderâtının teslim edilemeyeceğini açıkça ifade eden Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa, Dâmad Ferid Paşa'nın Mondros'a gönderilmesini engellemiştir. Ancak Dâmad Ferid Paşa, İngiltere ile ilgili sempatik düşüncelerini beş defa sâdâret makâmına gelerek gerçekleştirmeye çalışacaktır. Bu amaçla kendisi gibi düşünen İngiliz sempatizanlarıyla birlikte kurduğu İngiliz Muhipleri Cemiyeti, İngiliz işgal güçlerinin yerli bir işbirlikçisi olacak ve kurduğu hükûmetler, İngiliz kuklası olma özelliği taşıyacaktır.

İngiltere'ye sonsuz güven duygusu, çok önceleri Sultan Abdülaziz'in ünlü sadrâzamı Âli Paşa ile ilişkileri bozulan Yeni Osmanlılarda da görülmektedir. Tanzimatçıları, ıslahatları tam mânâsıyla gerçekleştirememekle ve İngiliz tarzı bir demokratik yönetim kuramamakla suçlayan Yeni Osmanlılar hareketinin önde gelen liderlerinden Ziya Paşa, Osmanlı Devleti'nde yönetiminin yıkılıp, İngiliz tarzı demokrasinin kurulması için desteğine güvendiği İngiltere'nin başkenti Londra'da yayınladığı gazete ve kitaplarla, hem İngiltere'yi Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya çalışmakta ve hem de İngiliz demokrasinin özgürlükçü yanının kendisini pâdişâhın öfkesinden koruyacağına inanmaktadır. Böylece Osmanlı Devleti'nde, İngiltere'nin sâyesinde meşrutî monarşinin kurulması sağlanacaktı. Ancak Ziya Paşa'nın İngiltere'ye inancı, yaptığı yayınlarla kıyasıya eleştirdiği Sadrazam Âli Paşa'nın İngiltere'ye ricası üzerine sadrâzam ve Osmanlı Devleti aleyhine yayınlarını İngiliz hükûmetinin baskısı üzerine durdurmak zorunda kalması ve başının derde girmesi ile sarsılacaktır.

Uzun yıllar boyunca İngiltere'ye ve İngiltere'nin İstanbul'da bulunan diplomatlarına yaslanarak iç politikada güç sağlayan, bu sâyede devleti yöneten siyâsetçiler ile İngilizlerin hemen hemen her şeyine hayranlık duyan, İngiliz tarzı meşrutî monarşi ve demokrasiye inanan

aydınlar, İngilizler sâyesinde yaşadıkları acı tecrübeler neticesinde, dünya siyâetinde duygusallığın ve başka devletlere sonsuz güven duymanın ne kadar tehlikeli olduğunu, bu saf inançlarının reel politika ile çeliştiğini en kötü şekilde anlayacaklardır.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu önderleri arasında olup, Pozitivist felsefeyi savunan, İngiliz tarzı demokrasi ve meşrutî monarşinin en büyük hayranlarından birisi olan Ahmed Rıza, 16 Mayıs 1920 târihinde Misak-ı Millî'yi kabul ettiği için İstanbul'u işgal eden İngiliz kuvvetlerinden bir yüzbaşı liderliğinde bir birliğin Meclis-i Mebusan'a gelmesi ve kendisinden elindeki listede adları yazılı milletvekillerini istemesi karşısında yaşadığı hayal kırıklığı herhalde hiçbir şeyle kıyaslanamaz. Ahmed Rıza, hayatı boyunca örnek aldığı ve örnek alınmasını tavsiye ettiği İngiltere'nin demokratik bir meşrutî monarşik meclisin seçilmiş üyelerinin tutuklamasının, İngiltere'ye ve İngiliz demokrasisine yakışmayacağını ifâde ettiği zaman, İngiliz yüzbaşının İngiltere dışındaki ülkelerdeki demokrasiyi aşagılamaşı, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına saygı duymaması ve bir tutanakla milletvekillerini zorla teslim alması aslında başta Ahmed Rıza olmak üzere bütün İngiliz aydınları için o günün kara bir gün olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır.

Osmanlı aydınlarının İngiltere'ye yönelik tutumlarına en iyi örneklerden birisi de, Güney Afrika'daki Transvaal'da ayaklanan Afrika'ya yerleşmiş Hollanda asıllı Boerlere karşı, bu isyânı bastırmak için savaştan İngiliz ordusunun başarılı olması için hissettikleri sempatidir. Daha sonraları 1913 yılındaki İttihad ve Terakki Fırkası liderlerinden Enver Bey tarafından gerçekleştirilen Babıâli Baskını'nda muhtemelen İttihadçı fedâi Yâkup Cemil'in silahıyla vurularak katledilen o zamanki hükûmetin Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa, Transvaal isyânındaki İngiliz sempatizanlarının önderi konumundadır. Transvaal'daki Boerlerin isyânı haberi dönemin gazetelerinde yayınlanınca, Nâzım Paşa köşkündeki bir akşam toplantısında, İngilizlerle berâber İngiltere için savaşmanın her Osmanlı'ya farz olduğunu belirtmiştir. Nâzım Paşa, bu toplantıda Osmanlı Devleti'ne her fırsatta yardım eden, özellikle Kırım Savaşı esnâsında Ruslara karşı Osmanlıların yardımına koşan ve sağladığı destekle imparatorluğu mutlak bir yıkımdan kurtaran İngiltere'ye

Transvaal'daki isyan sırasında yaşadığı sıkıntı sebebiyle yardım edilmesi için, devletin emir vererek, bilhassa Mısır ve Libya'da bulunan Osmanlı askerlerinin tamamının Güney Afrika'ya gönderilmesini önermektedir. Nâzım Paşa, bunun mümkün olamaması durumunda, Osmanlı milletini temsilen bir heyetin teşekkül edilmesi ve bu heyetin İngiliz Sefâreti'ne gitmek suretiyle, Osmanlı milletini oluşturan fertlerin tamâmının İngiliz ordusu emrinde, İngilizlere karşı gönül borcunu ödemek amacıyla gönüllü asker olmak istediklerinin İngiliz Kraliçesi'ne bildirilmesini teklif etmektedir. Söz konusu toplantıya katılan İngiliz sempatizanı aydınlar, İngiliz Sefâreti'ne bir heyet gönderilmesinde karar kıldıktan sonra, anılan heyetin teşekkülü ve sefârete sunacakları beyannâmenin hazırlanması meselesi ile uğraşmışlardır. Beyannâme hazırlandıktan sonra, şüphe çekmeden İngiliz Sefâreti'ne gidilmiş, burada beyannâme heyet tarafından Büyükelçiye tebliğ edilmiş, Büyükelçi de durumu Kraliçeye ileteceğini ve beyannâmeden duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Bu arada Sefârete gidenler, Sultan II. Abdülhamid'in hafiye teşkilâtı tarafından tespit edilmiş ve sefârete giden heyet üyeleri Yıldız sarayında gözaltına alınmışlardır.

Sefâret olayı üzerine Sultan II. Abdülhamid de, Kraliçe Victoria'ya bir telgraf çekerek, ordularıyla yardıma gelmek istediğini ve teknik yetersizlikler sebebiyle bunu gerçekleştiremediğini Kraliçeye iletmiştir. Kraliçe ise, gerek gönüllü asker olmak isteyen Osmanlı aydınlarının dileklerine ve gerekse Sultan II. Abdülhamid'in telgraflarına teşekkürlerini sunmuştur. Gönüllü asker olmak ve böylece İngiltere'ye olan gönül borçlarını ödemek isteyen, bu amaçla İngiliz Sefâreti'ne giden ve oraya sunulan beyannâmeyi imzalayanlar, Sultan II. Abdülhamid tarafından muhtelif yerlere sürgün edilmişlerdir. Bu sürgünlerin çoğu, ancak II. Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'a ve eski görevlerine dönebilmişlerdir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere, İngilizlere ve İngiltere'ye hayranlık duyan Osmanlı aydınları, Devletler Hukuku'nun en temel prensibinden habersiz gözükmedirler. Buna göre devletlerin dostu veya düşmanı olmaz, bu haslet milletlere ve halklara özgü bir

olgudur. Bir devletin dostu, o devletle ortak çıkarları olan devletlerdir. Düşmanlıklar ise, çıkar çatışmasına bağlıdır.

İngiltere de, XIX. yüzyıl boyunca Boğazların ve Hindistan deniz ticaret yolunun zayıf bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin elinde olmasından çıkarı olduğu, bu bölgede güçlü bir Rusya ve Fransa egemenliğinden ise Osmanlı'nın varlığının sürdürmesinin evlâ olduğunu düşündüğü için, yâni İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin çıkarları örtüştüğünden dolayı Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. İngiltere, bunun karşılığında 1878 yılında Kıbrıs'ı, 1881 yılında Mısır'ı, Osmanlı'nın elinden almıştır. Yâni İngiliz desteği, karşılıksız bir dostluktan kaynaklanmaktadır. Bu işgallerin karşısında İngiltere'nin sağladığı desteğin, Osmanlı aydınları tarafından İngiltere'ye yönelik bir şükran duygusuna dönüştürülmesinin açıklanması kolay değildir. Zîra bu göstermektedir ki, İngilizler olaylara çıkar boyutunda yaklaşırken, Osmanlılar aynı olaylara gerçek dışı ve duygusal olarak bakmaktadırlar.

Aslında Transvaal ayaklanmasındaki durum çok ilginçtir. Boer adı verilen Hollandalı yerleşimciler, Transvaal bölgesi Hollandalılar tarafından sömürgeleştirildiğinde buraya yerleşmiş, yerli halkla kaynaşarak African adlı bir dil oluşturmuş ve Boer adını almışlardır. Bu açıdan Boerler ve Osmanlılar, fethettikleri toprakları vatan olarak algılama noktasında benzerlik göstermektedirler. Boerler, bir olup bitti ile İngiltere'ye terk edilen ülkelerinde, İngiliz bayrağı dalgalanmasına tahammül edemedikleri için, İngilizlere karşı bir istiklâl mücadelesine girişmişlerdir. Ancak Osmanlı aydınlarının, gerçekte pek çok açıdan benzerlik taşıdıkları Boerlere değil de, işgalci İngilizlere sempati duymaları anlaşılır gibi değildir. Üstelik İngilizlerin, Kıbrıs ve Mısır'ı Osmanlıların elinden aldıktan hemen sonra gerçekleşen bu tutumun îzahı mümkün görülmemektedir. Nâzım Paşa'nın dediği gibi, XIX. yüzyıl boyunca İngiltere, Osmanlı Devleti'ni birçok kez yıkımdan kurtarmıştır. Ancak her defasında da bedelini tahsil etmiştir.

İngiltere, İstanbul üzerine yürüyen Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ordularını Kütahya'da durdurmuş ve karşılığında 1838 Baltalimanı Antlaşması ile sonsuz bir pazar ve hammadde kaynağı olarak Osmanlı ülkesini İngiliz ticaretine açmış, Tanzimat'ın ilân edilmesine zemin

hazırlayarak, azınlıklar için birçok haklar elde etmiştir.

İngiltere, Kırım Harbi'nde Osmanlı Devleti'ne yardım etmiş ve karşılığında Islahat Fermânı ile Avrupa koruması altındaki azınlıklara ayrıcalıklar sağlamıştır. Yine 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı Devleti'ne sağladığı desteğin karşılığında Kıbrıs ve Mısır'ı işgal etmiştir. Osmanlı aydınlarının zannettiğinin aksine, İngiliz yardım ve desteklerinde geleneksel dostluktan ziyâde çıkarların ön planda olduğu görülmektedir. Bu açık vaziyetin Osmanlı aydınlarınca fark edilememiş olması üzüntü vericidir. Bu vaziyeti tefrik edebilen ender şahsiyetlerden birisi de, Sultan II. Abdülhamid olmuştur. Sultan II. Abdülhamid, çok pahalıya mâlolan İngiliz dostluğuna karşı demiryolu imtiyazları ile Alman dostluğunu satın almıştır. Bu siyâsetin neticesinde, Sultan II. Abdülhamid'in siyâsi manevrasını kavrayamayan Osmanlı aydınları, İngiliz hayranlığını sürdürüp, Sultana ateş püskürecek ya da Alman hayranlığına başlayacaklardır. Bu da târihin garip bir tecellisidir.

Güvâhî'nin Pend-nâme'sinde Deyimler

Yard.Doç.Dr. Vicdan ÖZDİNGİŞ*

Özet

Pend-nâme, öğüt kitabı demektir. Pek çok pend-nâme yazılmıştır. Bunların içinde en önemli olan Güvâhî'nin Pend-nâme'sidir. Şâir, çevresinde gördüğü, duyduğu ve kendi başın-dan geçen olayları, kısa hikâye, latîfe ve fıkra biçiminde nazma aktarmıştır. Kültür, gelenek ve dil açısından önemli olan Pend-nâme, sâde ve halkın konuştuğu Türkçe ile yazılmıştır. Eserde 60 hikâye ile 500 kadar atasözü ve bir o kadar deyim nazma çekilmiştir. Şâir, deyimleri nazma aktarırken, halkın zihninde yer eden hikâyelerini hatırlatacak şekilde, onların kalıpla-rını bozmadan kullanmıştır.

Anahtar Kelime

Pend-nâme, deyim, atasözü, kültür, deyimlerin hikâyesi.

IDIOMS AND STORIES OF IDIOMS IN GÜVAHI'S PEND-NÂME ABSTRACT

Pend-nâme means; book of counsel and advice many pend-nâmes have been written. The most important one among these is the Pend-nâme of Güvâhî. The poet had written down the events that he saw, heard and lived around him to poetry in short stories, anecdotes and articles. Pend-nâme which is very important in culture, tradition and language has been written in simple form and with the average spoken Turkish. In this work, 60 stories and exactly 500 proverbs and nearby the same idioms transformed into poetry. While transform-ing into poetry, the poet has used the stories without spoiling their forms and acted faithfully to the memories of the public.

Key Words: Pend-nâme, proverb, idiom, culture, stories of idioms.

* Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Manisa.

PEND-NÂMELER

Pend-nâme, öğüt kitabı demektir. Pend-nâmeler, din, ahlâk ve toplumsal yaşam konularında öğütler içeren, manzum ya da mensur eserlerdir. İyi ahlâklı bir insan olabilmenin şartlarının sunulduğu bu tür kitaplarda öğüt verilirken atasözleri, deyim, âyet ve hadislerden örnekler gösterilir; din ve tarikat ulularının sözlerine yer verilir.

Nasihât-nâme, *Nasihât'üs-Selâtin* adı verilen kitaplar da bu türe girer.²⁸

Pend-nâmeler içinde en çok tanınmış olanı, Feridüddin Attâr'ın Pend-nâme'sidir. Attâr'ın *Pend-nâme*'si çok okunmuş, Türkçe'ye manzum ve mensur birçok çeviri ve şerhi yapılmıştır. Şâir ve yazarlarımız bu çevirileri yaparken, bâzen kendilerinden de bir şeyler katmış, Attâr'ın *Pend-nâme*'sini daha çok genişletmeye ve zenginleştirmeye çalışmışlardır.

“Telif pend-nâmelerimizde ise genellikle yine Attâr örnek alınmıştır. Bununla birlikte konusu ve kendisi yerli olan ve Attâr'ın *Pend-nâme*'sinden tamamıyla ayrı özellikleri bulunan pend-nâmeler de yazılmıştır. İşte bunların içinde en önemlisi Güvâhî'nin *Pend-nâme*'sidir²⁹.

Türkçe şerhleri de bulunan *Pend-nâme* Türkçe'ye yeni harflerle iki kez aktarılmıştır. Bunlardan birini, 1946'da M. Nuri Gençosman aynı adla; diğerini ise, 1948'de Niğdeli Hakkı Eroğlu *Sözün Özü* adıyla yazmışlardır. Ayrıca Şeyh İsmail Hakkı Celvetî, Attâr'ın *Pend-nâme*'sini *Pend-i Attar* adıyla şerh etmiş; Bedî-i Belhî, *Pend-nâme-i Enûşîrevân*'ı yazmıştır. Türk edebiyâtında diğer önemli pend-nâmeler arasında Nâbî'nin *Hayriye-i Nâbî*'si ile Sümbülzâde Vehbî'nin *Lütfiye*'si sayılabilir³⁰.

Güvâhî'nin Hayâtı ve Eserleri

Güvâhî'nin doğum ve ölüm târihleri hakkında tezkirelerde bilgi yoktur. XVI. yüzyıl şâirlerindendir. *Pend-nâme*'siyle tanınmıştır.

Yavuz Sultan Selim zamânında Osmanlı ordusunda görev yapmış,

²⁸ Levend, 1963, s.194.

²⁹ Hengirmen, 1983, s. 16.

³⁰ Levend, 1984, s. 216, 221, 434.

bu görevi dolayısıyla ülkenin birçok yöresini gezmiştir. Gezdiği yerlerde, halkın dilindeki atasözleri ve deyimleri derlemiş, bunları *Pend-nâme*'sinde nazma aktarmıştır³¹.

Eserleri

1- *Pend-nâme*

2- *Gurbet-nâme*

3- *İbret-nâme*

Pend-nâme mesnevi biçiminde yazılmış, 2133 beyittir. Eserde, ah-lâk ve içtimâî hayat konuları ile devrinin gelenek ve görenekleri hakkında bilgi verilmektedir.

Güvâhî üstün bir şâir değildir. Onun en önemli özelliği atasözlerini nazma uygulamakta gösterdiği hünerdir.

Dürüş harc it nitekim düğün için

Ki ağ akçe olur kara gün için

117/s.99

Latîfî, Güvâhî'nin şâirliğinden söz ederken, Türkçe atasözlerini öğüt vermek amacıyla nazma aktardığını, ama şiirlerinde o kadar incelelik olmadığını söyler³².

Aynı düşüncüyü Fuad Köprülü, şöyle dile getirir. "Necâtî tesiri ile, şiirlerinde dâima darbimeseller kullanan Taliî, Cemalî, Ulvî, Güvâhî gibi şâirlere de tesâdüf ediyoruz. Bu sonuncunun muhtelif kütüphânelerde tesâdüf olunan *Pend-nâme* veyâhut *Kenzü'l-Bedâyi* adlı -bâzı mahallî hikâyeleri, vak'aları da içine alan- mesnevisi baştan başa darbimesellerle süslenerek yazılmıştır"³³. *Pend-nâme*, Allah'a yakarı, Hz. Muhammed'e ve dört halifeye övgüyle başlar. Bundan sonra "Matla-ı Dastan" başlığı verilerek asıl bölüme geçilir. Güvâhî bu bölümde, daha çok çevresinde gördüğü, duyduğu ve kendi başından geçen olayları gerçekçi bir açıdan ele alır, bunları kısa hikâye ve fıkralar biçiminde anlatır. Anlatımın sonunda ise derlediği deyim, deyiş ve atasözleriyle öğüt verir³⁴.

³¹ Güvâhî, 1983, s. 14.

³² Latîfî, 1314, s. 287.

³³ Köprülü, 1984, s. 383.

³⁴ Hengirmen, 1983, s. 17.

Güvâhî, eserinin hayâtımızdaki yeri ve önemini de belirtir. Ayrıca nasihatın her derde ilaç olduğunu söyler.

Nasihata kulak vermediğimiz zannına kapılan şâir, okuyucuyu “Bu pendî atandan dinlemedin mi?”, “Ki olur tut bu pend-i hûba kulak” dizeleriyle de ikaz eder.

Kaçan okınsa pes bu pend-nâme
Safâ virse kulûb-ı hâs u âma
2131/s. 254
Gelür evvel nasihat gerçi acı
Velî sonra olur derdün ilacı
440/s. 123
Nasîhat idicek dinle uluyı
Kalursın dinlemez isen uluyı
285/s. 111

Pend-nâme’de 60 hikâye ve fıkra ile 500 atasözü, 500’den fazla da deyim tespit edilmiştir³⁵.

Atasözleri ve deyimler genellikle metin içine gelişigüzel serpiştirilmiş, hikâyeler ile konu birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Latife

Yanunda dûr olan çün yatlu lağı
Sakın itme ki var yirin kulağı
Bilişe gıybeti mâkul görme
Yüze kim yalayacaksın tükürme
Anup zehim itmek olmaz olanı dûr
Ki yüz yüzi göriceğez utanur
Utanırsın sözünde az zamanda
İşidilmez haber olmaz cihanda
Gerekse yâda olsun ger bilse
İdinme kimsenün zemmini pîşe

³⁵ Hengirmen, 1983, s. 16.

Mesâvî sözlerin koyma kulağa

Ki il attığı taş gider ırağa

Eyü yavuz kimesneyi ol Allah

Düşürmesin el diline nâgâh

Bön anlarla anı kim dek oturur

Niçeleri sudan susuz getirür

1734-1769/s. 223-225

Şâir ilk dizede kendi düşüncesini söylemekte, ikinci dizede ise “Yalayacağın yüze tükürme”; “Yüz yüzden utanır”, “El attığı taş uzağa gider” atasözleri ve “Yerin kulağı var”, “El diline düşmek”, “Suya götürüp susuz getirmek” deyimleri ile öğüt vermektedir.

Anlatımı güzelleştirmek ve savunulan fikri daha etkili kılmak üzere her dilde kalıplaşmış bâzı sözler bulunur. Atasözleri, deyimler, dua ve temenni cümlecikleri, sövgü ve ilençler, bilmece ve tekerleme gibi. Bu tür kalıplaşmış sözler arasında dilin bünyesinde en sık rastlanılanlar ise deyimlerdir.³⁶

Genellikle gerçek anlamlarının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili kılan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlerle deyim denir. Deyimler bir toplumun kültür, târih ve ortak dil zevkini yansıtan önemli dil unsurlarıdır.

Edebiyat târihimiz içinde birçok şâir ve yazarımızın atasözleri ve deyimlere ilgi duydukları bilinmektedir. Bu ilgi kimi eserlerde derleme, kiminde ise duygu ve düşünceleri destekleme ve anlatımı güçlendirme şeklindedir³⁷. Aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi;

“Tatlı söze çu Yusuf aldandı

Buların etmeği yağa bandı.”

Hamdullah Hamdi

“Nice sevmeyeyim ol gül yüzlüyü çok

Ki gonca gibi ağzı var dili yok.”

Mesîhî

³⁶ Pala, 2000, s. 9.

³⁷ Levend, 1984, s. 476.

Atasözleri ve deyimler, genellikle mesnevi biçiminde yazılmış küçük hikayelerde kullanılmıştır. Ayrıca Berbernâme ve Kefşgernâme gibi belli bir sanat erbâbının kahraman seçildiği hikâyelerde de yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir³⁸.

XV. yüzyıldan sonra, dilimize Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin girmesi birdenbire artar. Bundan dolayı aynı yüzyılda şiir dilinde bir mahallileşme ve halka yaklaşma hareketi kendini gösterir. Şiirlerde, halk deyim ve deyişleri kullanıldığı gibi, halk âdet ve geleneklerine, halkın günlük yaşayışından çizgilere de yer verilir³⁹.

Güvâhî, XV. ve XVI. yüzyılda ağırlaşan şiir dilini Arapça ve Farsça kelimelerden kurtarmak amacıyla *Pend-nâme*'sini yazmıştır. Bunu da;

*“Meğer mülk-i Arab’da bir şütürbân
Görüp bu düşü olur zâr u hayrân”*

2076/s. 249

beytiyle ifâde eder. Güvâhî, gezdiği yörelerden derlediği halk deyişlerini, atasözlerini geniş ölçüde eserine katmış ve soyut olan divan edebiyatını günlük ha-yâtın canlı renkleriyle süslemiştir.

*Duâlardur işim anlara her gâh
Diren andukça rahmet itsün Allâh
Didi her kim ola şâhına âsî
Cezâsı bu durur bulmaz halâsı
Dizildi yağlı çörekler firavân
Çekildi aşlar envâ u envâ
Çekildi her yimek yollu yolınca
Düzildi sofralar kollu kolınca
Oturanlar turanlar hep gülüşdi
Şu resme kim gözi yaş ile toldı.*

76-183/s. 96-104

³⁸ Levend, 1984, s. 476.

³⁹ Timurtaş, 1990, s. 106.

Birisi şöhreti dünyayıçündür

Birisi izzet-i ukbâyıçındür

204/s. 105

Şâir, divan şiirinin kurallarına ve alışılmış ifâde kalıplarına bağlı kalmaz. Mesel gûyluk, yâni atasözü söyleyiciliği ile ün kazanan Necâtî ile; Türk-i basit akımının temsilcileri Aydınî Visalî, Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî'nin yolundan ilerlemiştir⁴⁰.

Çi ger manzum sözler çok cihânda

Bu da bir tufhedür Türkî zebânda.

2124/s. 253

Göreydi bu kitabı dirdi zâtî

Bize sermâyedür bu iy Nicâtî

2126/s. 253

Cevahir tâlibi her cevheriden

Göricek bu metâî müşteriden.

2128/s. 283

Güvâhî, halk deyişlerini, sanat yapmak ya da eserini süslemek amacıyla değil, yerli malzeme ve sâde Türkçe ile divan şiiri yazılabileceğini göstermek için kullanmıştır. Aşağıdaki beyitler bu düşüncenin en güzel ifâdesidir.

Ateş almaya mı geldin?

Didürme iştîyâk ehline noldun

Biraz eğlen od almağa mı geldün

1400/s. 192

Baş göz olmak.

Bürâder ger huzûr ister isen bul

Şeriat emrine gir baş u göz ol.

1285/s. 188

Başına üşüşmek./Aşına ağı katmak.

Gelüben üşeler ya'ni başuma

Agular katar tatlu aşuma

1325/s. 191

⁴⁰ Timurtaş, 1990, s. 106.

Eli taş altında kalmak.

*Ne idi fikr kıl evvelki hâli
Nola kaldıysa taş altında eli.*

464/s. 125

Gönlü bulanmak.

Tükürdüğünü yalamak.

*Savulmuş derd ile gönlün bulama
Utan ilden tükürdüğün yalama.*

1387/s. 186

İçtikleri su ayrı gitmemek.

*Bileydük ekser olsak sağ u sayru
Hemîn yidüğümüz giderdi ayru*

278/s. 111

Kendi yağıyla kavrulmak.

Boyun eğmek.

*Yağunla kavrulup oldukça tayın
Hâsise rızk için gel egme boyun*

1706/s. 220.

Öküz altında buzağı aramak.

*Revâ mı katmağa aşuna ağı
Talep kılasın öküzden buzağı*

468/s. 126

Tanrı misâfiri

*Konuk gelse gider yüzden tanuğı
Kabul eyle konuk Tanrı konuğı*

1883/s. 234

Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak.

*Sakınup ilden açan sır delüye
Kaçup yağmurdan uğrar toluya*

977/s. 165

Yüreğinin yağı erimek.

Velî koçulmağa ırmışdi çağı

Erirdi er diyü yüreğin yağı.

1131/s. 177

Yüzünü yuyucu görsün.

İşitmez olur aşundukça sözün

Dir azdukça yuyucu göre yüzün

1296/s. 189

Beyitlerin her birinde en az bir deyim geçmektedir. Bâzen bu sayı iki de olabilmektedir. *Pend-nâme* bu yönüyle zengin bir kaynaktır. Şâir, deyimleri, halkın zihninde yer eden şekliyle nazma aktarmıştır.

İnsanoğlu, ilk çağdan günümüze değin çok düşünmüş ve zekâsının ışıklarını dâima hayâtın karanlıklarını aydınlatmak için yakmıştır. Bilgisinin, deneylerinin, hayat görüşünün meyvelerini simgeleyen derin anlamlı sözler söylemiş, hem yaşadığı çağa, hem de kendinden sonrakilere ışık tutmuştur. Aşağıdaki beyitlerde bu deneyimin neticesi görülmektedir.

Olur sanma gamun rızk ile eksük

Büyük başın olur agrısı büyük

Kazancın artmasıyla derdin azalacağını sanma; zîra büyük başın ağrısı büyük olur.

Yalnuz iş tutuban umma uzluk

Ki tanrıya yaraşur yalnuzluk

Yalnız başına yaptığın işlerden fayda bekleme, çünkü yalnızlık Tanrı'ya yaraşır.

Yakın menzilde halka söz ne hâcet

Görünen köye kulağuz ne hâcet

Yakın yerler için başkalarına yol sormaya ne gerek var? Çünkü görünen köye kılavuz gerekmez.

Ki olur tut bu pend-i hûba kulağ

Olan gözden ırak gönülden ırağ

Bu güzel söze kulak ver. Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.

Özini konduğun yirden tiz aşur

Oturma yol eri yolda yaraşur

Kendini, bulduğun yerden, tez uzaklaştır. Aynı yerde durma; yolcu yolunda gerektir.

*Yüce olur ise her ne kadar tağ
Yol üstünden giçer yakun u ırağ*

Dağ ne kadar yüksek olsa da, yakın ve uzak yollar üstünden aşar.

*Üşenmez toğru sözlü ol kahırdan
Eğer kim kovula tokuz şehirden*

Her ne kadar doğru söyleyeni dokuz köyden kovsalar da, doğru sözlü insanlar bu davranışlarından dolayı eziyet çekmekten kaçınmazlar.

*Eyit akdur yüzüm açık alinum
Kızım sana dirüm dinle gelinüm*

Yüzüm ak, alnım açık de. Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle.

*Niçeler gösterüben yahşı hûlar
Yigüdürler saman altından sular.*

Birçok insan, birbirine güzel selam verir, samimi görünür, ama saman altından su yürütür.

Şiirde geçen “kulak tutmak”, “alnı açık, yüzü ak” ve “saman altından su yürütmek” deyimleri birkaç cümleyle anlatılacak bir düşünceyi ya da duyguyu daha kısa ve özlü anlatmaktadır.

Meselâ, “alnı açık, yüzü ak” deyimini “Utanacak gizli bir durum yok, gördüğünüz gibi her şey ortada. Ben tertemiz, dürüst bir insanım..” vb. düşüncelerle açıklayabiliriz. Oysa, “alnı açık, yüzü ak” deyimini, bu ifâdeleri daha kısa ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktadır.

Deyimler, halkımızın ince zekâsını, duyarlılığını ve derin hayat gücünü yansıtan sözlerdir. Bu sözleri kendi kuralları içinde hazırlayan bir sebep vardır. Bu sebep ise deyimlere özellik kazandıran, deyimden önce sergilenen olay ve davranışlardır. Hayâtın her safhasında görülebilen bu davranışlar, emsâlinde farklı bir sonucu sergileyen olaydan kaynaklanır. Bu olay çerçevesinde deyimden efsânesi ve öyküsü ortaya çıkar. Bir öyküye, bir efsâneye veya olaya dayanan deyimler, bir şeyi

veya bir olayın tasviri olur⁴¹.

Dilimizde yeralan birçok deyim, zamânı geldiğinde kullanılır. Ancak deyimlerden bâzılarının anlamı açık olmasına rağmen birçok deyim de gerçek anlamı ve kaynağı bilinmemektedir. Bâzı deyimler ise kaynakları bilinen, gerçekleşmiş olaylar sonucu doğmuş ve dilimize yerleşmiştir. Bunların kökenlerine bâzı bilim adamlarının incelemeleri sonucunda ulaşılmıştır. Aşağıdaki deyimlerin hikâyesi bunların en güzel örneklerindendir.

Saman altından su yürütmek:

Niçeler gösterüben yahşı hûlar

Yigürdürler saman altından sular.

Deyim, “Kendisinin yaptığını belli etmeyerek ortalığı karıştırmak, herkesi birbirine düşürmek isteyen kişiler için” söylenir⁴².

“Vaktiyle bir ova köyünde köylüler tarlalarını sulamak için ırmağın suyunu nöbetleşe kullanmak üzere anlaşmışlar. Irmak boyunda bulunan tarlalar, açılan kanallar vasıtasıyla sıra ile sulanıyor, herkes ziraatıyla meşgul oluyormuş. Köyün açıkgözlerinden birisi, daha fazla su alabilmek için tarlasında derin, ama ince bir kanal kazıp ırmaktan su çalmayı aklına koymuş. Kanalı gizlemek için de üzerine çalı çırpı ve taşlarla örüp araziye uydurmuş. En üste de saman yığınlarını koymuş ki kimse kanaldan şüphe etmesin.

Bir müddet sonra ırmağın daha aşağıdaki tarlalara giden suyun azalması üzerine köylüler durumu araştırmaya karar vermişler. Ne çâre ki arayıp taramaları sonuçsuz kalmış. Daha yukarılarda çok akan suyun belirli bir noktadan sonra birdenbire azalmasına bir türlü anlam verememişler.

Nihâyet tarlaları dolaşıp bakmaya başlamışlar. Kaçak su alan köylünün tarlasına geldiklerinde, bostan havuzunun su ile dolu olduğu dikkatlerini çekmiş. Üstelik havuzun üzerinde saman çöpleri yüzmekteymiş. Bu suya bu samanlar nereden geliyor diye araştırınca, saman yığınlarına ulaşmışlar ve hileyi anlayıp samanları eşleyince kanalı bulmuş-

⁴¹ Erim, 1977, s. 7.

⁴² Aksoy, 1981, s. 860.

lar. Bunun üzerine köyün ihtiyar heyeti toplanmış ve köylüyü falakaya yatırmışlar.

Değneği vururken:

- Saman altında su yürütürsün ha! Al bakalım hak ettiğin cezayı! derlermiş⁴³.

Ateş almaya gelmek:

Didürme iştiyâk ehline noldun

Biraz eğlen od almağa mı geldün

1400/s. 192

Eskiden kibrit yokmuş. Ateş yakmak için komşu komşudan ateş istermiş. Komşusuna ateş almaya gelen kimse, ateş yakıp işini yapacağı için, gittiği yerde durmadan, oturmadan çarçabuk evine dönermiş⁴⁴.

Bir eve gidip de oturmadan giden kimseye latîfe olsun diye “ateş almaya gelmiş”, denir olmuş. Deyimi, neden bu kadar çabuk gitmek istiyorsun, olur mu böyle? anlamında kullanıyoruz⁴⁵.

Çukurunda bulmak:

“Bu dünya gindür illâ son burunda

Bulursın her ne itseler çukurunda.”

484/s. 126

“Av meraklısı birkaç kişi toplanmışlar, ava gitmişler. Her biri bir tepeye dağılmış. İçlerinden bir delikanlı rastladığı bir ava ateş edince, kaza ile av arkadaşlarından birini vurmuş. Delikanlıyı bile bile kurşun atmakla suçlamaya kalkışmışlar. Can çekişen yaralı, “Hayır, onun suçu yoktur. Bu bana Allah tarafından verilen bir cezâdır. Vaktiyle ben onun babasını öldürmüştüm. Olayı kimin yaptığı meydana çıkmıştır. Eden bulur. Ben ettiğimi buldum!” demiş ve son nefesini vermiş⁴⁶.

Deyim, “kötülük eden kişiler, yaptığı kötülüğün cezâsını elbet bir

⁴³ Pala, 2000, s. 157.

⁴⁴ Atalay, 1943, s. 23.

⁴⁵ Aksoy, 1981, s. 484.

⁴⁶ Atalay, 1943, s. 70.

gün çeker” anlamında kullanılmıştır. “Ettiğini bulmak, eden bulur, kazdığı kuyuya düşmek, etme bulma dünyâsı” şekliyle de kullanıyoruz⁴⁷.

Deyimler, bir duygunun, bir olayın özetidir. İskender Pala, “Birkaç kelimeden ibâret deyimlerin her biri bir hikâyenin, bir kelimeler yumağının şifresidir. Biz şifreyi söyleyince muhâtabımızın kafasındaki anlam düğümü, birden çözülür.” diyerek deyimın öyküsünü bu düşüncelerle anlatıyor⁴⁸.

Güvâhî, XVI. yüzyılda anlam düğümünü çözmüş, fikir ve duygu bahçelerinden dilimizi, târihimizi, kültürümüzü derlemiştir. Derledikleri onun kalemiyle iyilik, güzellik, sevinç, doğruluk ve umut olarak tekrar bize dönmüştür.

KAYNAKLAR

1. Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2, Deyimler Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.
2. Atalay, Besim, *Deyimler ve Hikayeleri*, T.D.K., Ankara 1943.
3. Emir, Sabahat, *Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*, Erim Yayınları, İst. 1977.
4. Güvâhî, *Pend-nâme* (haz. Mehmet Hengirmen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1983.
5. Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İst. 1984.
6. Levend, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. cilt, Giriş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
7. Levend, Âgâh Sırrı, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1963.
8. Levend, Âgâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler, Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İst. 1984.
9. Pala, İskender, *İki Dirhem Bir Çekirdek Hikâyeleriyle Deyimlerimiz*, Bâbüali Kültür Yayıncılığı A.Ş., İst. 2000.
10. Timurtaş, F. Kadir, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yayınları A.Ş., İst. 1990.

⁴⁷ Erim, 1977, s. 126.

⁴⁸ Pala, 2000, s. 10.

Bir Yazar Keşfettim: Safiye Erol

Belma AKSUN

Safiye Erol'la ilk karşılaşmam onun *Kadıköyü'nün Romanı*'yla oldu. Dostumuz Mehmet Nuri Yardım kitabı hediye ettiğin-de, ilk Kadıköy'ün "ü"süne takıldım. Hep Kadıköy diyoruz ya, aslının Kadıköyü olduğunu hepten unutmuşum. Tıpkı Arnavutköy'-ün Arnavutköyü olduğunu unuttuğumuz gibi. Aslında tek bir harfi düşürmek ne demek, biz bırakın harfleri, kelimeleri, deyimleri düşürdük de kılıımız bile kıpırdamadı.

Bir de son derece yaygın olarak yanlış kullanılan bir "oldukça" kelimesi var ki, her duyuşta tüylerim diken diken oluyor. Hiç unutmuyorum, rahmetli Sabancı, kardeşini o menfur cinâyette kaybetmiş, muhâbir arkadaş haberi şöyle veriyordu: "Sakıp Bey oldukça (!) üzgün." Bir insan acaba ne zaman "çok" üzgün olur, söyler misiniz, eğer böyle bir günde "oldukça" yâni "şöyle böyle" "eni konu" üzgünse?! 'Oldukça' çok demeye mi geliyor acaba onların lügatında?

Yazılı sözlü basınımızda, günlük konuşmalarımızda ise yabancı kelimelerden geçilmez oldu. Sanki onlar olmasa derdimizi anlatamayacağız! Motivasyonlar, start almalar, update etmeler, fast foodlar'la hepimiz "şok" olup durmaktayız. Aslında öylesine bir yazılı sözlü bombardıman altındayız ki, farkında bile olmadan, istemeden dolanıyor bu kelimeler dilimize konuşurken... Ve o güzelim Türkçemizin, o mûsıkî gibi âhenkli dilimizin her gün bir iki kelimesini yitiriyoruz. Her unuttuğumuz kelime bana vatan toprağından kaybettiğimiz bir çakıl taşı, bir toprak parçası gibi geliyor.

Bir de gereksiz yere yardımcı fiil kullanma takıntımız var ki, evlere şenlik? "Bekleme yapılmaz" trafik levhalarının yanı sıra Allah'ın günü haber bültenlerinde duyduğumuz "... sınır kapısından giriş yaptı, indi" demekten vazgeçtik artık. Yakında yeme yaptı, içme yaptı, oturma yaptı da deriz herhalde...

Nerden nereye geldik, bakın bir! “Ü” demiştik, Kadıköyü’nün dü-
şen “ü”sü. Evet o “ü” ile birlikte adını ilk kez duyduğum Safiye Erol’un
Kadıköyü’nün Romanı, Ciğerdelen, Makâleler ve *Çölde Biten Rahmet Ağacı*’nı okudum. Böylesine güçlü bir yazarı hayattayken farketmedi-
ğim, bu kadar geç tanıdığım için utandım ve de kendime çok kızdım.
İtiraf edeyim, beni en çok çarpan, etkileyen *Makâleler*’i oldu ve de *Çöl-
de Biten Rahmet Ağacı*.

Makâleler’inde, yazdığı konulara hâkim, müthiş birikimli bir yazar
tanıdım. Konuları işleyişinde felsefî bir derinlik, insanı sarıp sarmalayıcı
veren bir sıcaklık var. Makâleleri âdeta üç boyutlu. Yıllardır görmedi-
ğim, gizli gizli hasretini çektiğim bir can dostumla kucaklaşırmek gi-
bi oldu onu okumak. O zengin, o revnaklı anadilimi, o güzelim Türkçe-
mi meğer ne kadar özlemişim... İksir gibi geldi, çöl ortasında susuzluk-
tan dili damağına yapışmış birine buğulu bardakta sunulan bir limonata
gibi tıpkı... Hani ölü canına değdi derler ya. Aynen öyle. Nur içinde yat
Safiye Erol, mekânın cennet olsun. Ve siz büyük bir titizlikle onları ya-
yına hazırlayanlar, basıp dağıtanlar, sağolun varolun. Hepinize gönül
dolusu sevgi ve şükran...

1920’lerde ’30, 40, 50’lerde kaleme alınan bu yazılar ne kadar
güncel... İyi ki, kısır günlük siyâsî çekişmelerin dışında kalmış. Aslında
köşe yazarları hiç böyle konulara itibar etmezler. Hoş, bu tür yazılar
yazmak da herkesin harcı değildir ya... Varsa yoksa iç politikaya, eko-
nomiye ve dış politika bulaşırlar. Zîra en çok prim yapan, en popüler
konu siyâsettir, iç siyâset. O köşelerde hükûmetler kurar, bakanlar dü-
şürürler (!) etkili ve yetkili yazarlar. Oysa bu yazıların ömrü sadece 24
saattir, hatta bâzen daha da az. Bir yıl, beş yıl sonra kim okur onları,
kıymet-i harbiyeleri nedir? Hiç. Koskoca bir hiç!

Oysa Safiye Erol’un makâleleri her dem tâzedir. Tıpkı şimdi olduğu
gibi, üzerinden yarım yüzyıl da geçse zevkle okunurlar. Safiye Erol’un
olaylara, hayâta bakışındaki felsefî derinlik, konuları işleyişindeki geniş
görüşlülük, insanca sıcaklık hemen sizi sarıp sarmalıyor. Tagore’dan
Xenophane, Schopenhaver’a, Yûnus’tan, Mevlânâ’dan Aristo’ya İbrâ-
him Hakkı Hazretleri’ne vb. kadar sizi doğunun ve batının sanatçıları,
filozofları, bilim adamlarıyla bir sofraya oturtuyor. Doğunun ve batının

görüş ve düşüncelerini öylesine güzel, öylesine vukufla mezc ediyor, öyle bir imbikten süzülmüş sentezler ortaya koyuyor ki, zevkle, hiç ek-silmeyen bir merakla, soluk soluğa okuyorsunuz.

Dehâ konusundaki şu tespitlere bakın:

“Hayvanda tefekkür yoktur. ... Avâmın şuuru ise hayvanlarınkinin aynı değil, lâkin ona müşâbihdir, yâni subjektif. Âmiyun dünyadaki eş-yâyı görür, ama dünyâyı göremez.” “Dehâ kendi kendinin mükâfâtıdır.” “Ekserî dâhîler şahsî menfaatleri uğrunda fazla yorulmamışlardır.”

“Hüsniyet ahlâk yolunda her şey, san’at yolunda hiçtir.”

“Muhteşem ağaçların meyvesi yoktur. Meyve veren ağaçlar bücürdürler.”

Bursa bahçeleri konusundaki şu müşâhadelere bir bakın:

“Bursa’da beni en ziyâde büyüleyen güzellik bahçeler oldu... Küçük, mütevâzı, cana yakın ev ve otel bahçeleri... Asıl hoş giden cihazları ise öz Türk rûhunun, Türk gustosunun eseri olmalarıdır. Türk duygusu bu bahçeleri yaratırken tabiata karşı aşk ve iptilâ derecesine varan sevgisini meydana vurmuştur. Şatolarını azametle korular ve parklar tepesine, sarp kayalar zirvesine kuran ve böylece kudretli tabiata hâkim olmaktan zevk alan garplılar gibi değil. Türk, tabiatı nihâyetsiz bir şefkatle ehlileştirmiş, korkunç ormanlardan birkaç ağaç, fidan ve çiçek almış bahçesine dikmiş; denizleri, ummanları havuzu ile, şelâle ve çağlayanları fiskiye ile temsil ettirmiş, havuza balıkları atmış, bahçeye paçalı güvercinler, nâzik kediler salıvermiş, evet, tabiatı mûnis edip kendine yakın getirdikten sonra şefkatle bağrına basmış.”

Şu ifâdeye bakın: *“Tabiatı mûnis edip şefkatle bağrına basmış”*.. Sizi bilmem ama ben neden yabancı diyârlardaki o cetvelle, pergelle çizilmiş benzeyen muhteşem bahçelerde değil de havuzlu, fiskiyeli envâî çeşit âşinâ çiçekli bir küçük ev bahçesinde huzur bulduğumu bu satırları okuyunca fark ettim.

“Gelelim saksılara: “Ah... Bunlar ne şeker şeydir! En fakir bir saksı bile gönlüme rikkat ve muhabbet verir, ister ortadan kesilmiş beyaz sıvalı bir teneke, ister tahta fıçı olsun, saksı değil mi? Yere dikilmeye kıyılmayan, tefrit edilen bir fidan veya çiçeğin ikâmetgâhı demektir.”

(...) *“Bursa bahçeleri sizi unutamam. Gözüme nur, gönlüme nur, ömrüme nur verdiniz. Has Türk’ün inzivâ veistirâhatinin nezih yerleri, dünyâlar durdukça durunuz...”*

Bir röportajında:

- Yeni dille aranız nasıl, sorusuna şöyle cevap veriyor:

- Tanımıyorum öyle bir şey... Benim bir ana dilim var. Başkasını bilmiyorum.

Ya İstanbul hakkındaki şu târifi:

“İstanbul, Asya ve Avrupa kıtalarını kanat edinmiş bir efsâne ankâsı”

Bence Nedim’in “Bir sengine yekpâre Acem mülkü”nü fedâ ettiği bu dünya başkenti için söylenmiş, bilebildiğim, en şiirli söz.

Ve batı ve Yunan medeniyeti hakkındaki şu tespitlerine bir bakın:

“... Yunan kültürü, ondan başka dayanağa sâhip olmayan garp milletlerine heybetli ve latif görünür. Kökleri şarkta olan ve Asya terkîbini asırlar boyunca tekrar tekrar tatbik ve temsil etmiş bulunan milletler ise Yunan medeniyetini daha nice kıymetlerin ancak meyânında mütâlaa ederler ve ona cüssesi kadar değer verirler. Bu tavır aslâ küçümsemek değil, fakat Avrupalılar’ın nâçar göklere çıkardığı Yunan medeniyetine beşer harsı çerçevesi içinde lâayık olduğu mevkii vermektir. (...) Pelasg ve Mısır ve İran tesirleri olmadan kendi kendine vücûda gelmiş bir Yunan medeniyeti tasavvur edilebilir mi? Mitolojilerini bile yarım adanın daha eski sâkinleri olan Pelasglardan aldıklarını Herodot diliyle itiraf eden Yunan müfekkiresi, Helenistler ne derse desin, Hint plâstiklerinde bile pertavsızla ilk Yunan izleri arasında nâfile, çok eski bir Asya kültürünün yetiştirmesi ve Yunanistan da çâresiz bu büyük Asya’nın ancak bir kültür eyâletidir. (...) Yine de Avrupalı Helenistler zaman zaman acâip iltimaslara davranıyorlarsa mâzur görelim: Topu topu bir hoca tanımış, ne öğrendilerse tek kürsü önünde öğrenmiş bulunuyorlar. (...) Garpta tâlim ve terbiyenin klasik temeli Latince ve Yunanca tedrîsat kaldıkça biz bu Bayronvâri Yunan vurgunu gazelleri daha çok dinleriz. İşin kötüsü irfan sâhibi yaşlılarımız bütün dünyânın mârifet kaymağını yalayıp yutmuş kadar tok ve müstağni, gençlerimiz ise her hangi bir kıymete avuç açacak derecede mahrumdur.”

“... Liselerde Latince ve Yunanca’ya önem vermek şarttır. Fakat

gönül isterdi ki, liselerin bir kısmı da Arapça ve Farsça öğretsin. (...) Zîra Homer, Aristoteles, Plato, Livius ve sâireyi okumak iyi hoş, ama o basamaklardan bizim kendi klasiklerimize atlamak imkânsızdır. Mâne-vî bünyemizin biraz müşkül icapları var: Garp gibi Latin ve Yunan'da demir atıp kalamayız; dil, edebiyat, mûsikî, elhâsıl nemiz varsa tâ can damarından şarka bağlıdır, biz her iki âlemi de kendimizde yaşatsak gerek."

Bunları yazan Safiye Erol, 13 yaşında Almanya'ya giden, lise ve üniversiteyi ve doktoraasını bitirip Cumhûriyet'in ilk yıllarında yurda dönen, hem doğu, hem batı kültürünü hakkıyla özümsemiş bir fikir adamı ve sanatçıdır. Bu yüzden fikirleri üzerinde dikkatle durulması, düşünülmesi gereken bir kimsedir. Meselâ bir sağlık belgesi fikri var ki, hârika. *"Her ferdin bir kafa kâğıdı, kimlik belgesi olduğu gibi bir de geçirdiği hastalıkları, ameliyat ve tedâvileri vb. gösteren bir sağlık belgesi olmalı. Ve de bu, milletlerarası bir tıp kodeksi tertip edilerek hangi memlekette olursa olsun her doktorun okuyabileceği harfler ve sembollerle yazılmalı."*

Günlük olaylardan, harp, darb, sel, tayfun, deprem, terör haberlerinden sıkılan, içleri kararanlar, kapatın TV'lerinizi, radyolarınızı ve Safiye Erol'un bu hiç bayatlamayan, düşündürücü, ufuk açıcı makâlelerini okuyun.

Günümüzde Safiye Erol'lara ne çok ihtiyaç var diye düşünüyorum. Keşke bunca siyâsî yorumcunun yanı sıra bir iki tâne de Safiye Erol olsa da günlük kısır politika, içi boş magazin dedikodularından kaçıp sığınacak bir liman bulabilsek..

Çölde Biten Rahmet Ağacı

Safiye Erol'un *Çölde Biten Rahmet Ağacı*'nı döne döne okudum. Âdeta komprime hâline getirilmiş, kısa, özlü ve de kadın gözüyle Peygamberimiz'in hayâtı. Bu konuda yazılmış yerli, yabancı çeşitli kitaplar okudum. Ama ilk defa bir kadının kaleminden okumak inanılmaz bir biçimde etkiledi beni. Özellikle de şu tespiti: *"Sâdece nüfus kayıtları ile değil hakîkten ruhları ile Müslüman olan kadınlar bilerek veya bilmeyerek eşlerinde (sâdece eşlerinde değil bence başta babaları, kardeşleri, ağabeyleri, oğulları vb. olmak üzere hayatlarındaki bütün*

erkeklerde B.A.) *Peygamberimiz'in vasıflarının izlerini ararlar. Buldukları nispette mesut, bulamadıkları nispette bed-baht olurlar.*"

Evet biz hayâtımızdaki bütün erkeklerde hep onun engin müsâmahasını, sevgisini, sabrını, merhametini ve uyuyan kedisini rahatsız etmemek için cübbesinin eteğini bile kesecek kadar büyük olan şefkatini, rikkatini arıyoruz. Ben bunu ilk kez fark ettim.

Ve şu tespitine katılmamak mümkün mü:

"Resûlullah derecesinde kadını anlayan, seven, ona karşı mürüvvetli ve hürmetli olan bir dehâyı yeryüzü bir daha görmedi. Hoş hangi sâhada kâbına erişildi ki, bu sâhada ulaşılsın. Kadın olmak itibâriyle belki onun bu cephesini çabucak seziveriyorum."

Onun gönlündeki Peygamber sevgisinin, hürmetinin âdeta billûr laştığı şu satırlarına bir bakınız: *"O'nun doğumundan söz açmak sırası geldiğinde başıma annemin tülünü sardım, baba armağanı altın kolyeyi takdım, müşidimin telkîni ışık gibi alnıma ilâştirdim. Neler kuşansam az geliyor, işte hafiften titriyorum, gözyaşlarım ılık akıyor. Allah'ın âdemoğluna nasip ettiği, Peygamberlerin, evliyâların teyit ettiği şerâfet hâliyle beşerlik zaafı arasındaki savaştır bu titreyişim."*

Ben onun bu hâlinde, misâfir kaldığı odada Kur'anı Kerim bulunduğunu öğrenen Ertuğrul Gâzi'nin tâzîmen gece boyu ayakta duruşundaki derin hürmeti hissediyorum, ne dersiniz?

Kitabına aldığı Nesîmî'nin dizeleriyle bitirelim:

*Kalb-i mü'min beyt-i Hak'tır
Hacc-ı Ekberdir gönül
Cilvegâh-ı evliyâdır
Yıkma gönlün kimsenin
Hak Resûlullah buyurmuş
Arş-ı Rahmândır gönül
Secdegâh-ı Mustafâdır
Yıkma gönlün kimsenin
Ey Nesîmî belki Hakk'ın
Kendi vahdethânesi
Belki Sidretü'l-müntehâdır
Yıkma gönlün kimsenin*

Ölümünün 14. Sene-i Devriyesi: Hayri Bilecik

Prof.Dr. Fevzi SAMUK

Knyalı marangoz bir âilenin oğlu idi. Ahşabı, odunu yontup, insanların yaşadığı mekânlarda ev ve iş yerlerinde o insanların hizmetine sunulan masa, do-lap, sandalye gibi eşyâları îmal eden ceddinin yontmacılık san'atının, dolayısıyla vârisi idi.

Ne ki, Hayri Bilecik, vârisi olduğu bu yontmacılık san'atındaki maharetini, insan yavruları üzerinde gösteriyordu ve ele aldığı, eğitimlerini üstlendiği öğrencilerinin sivri taraflarını yontup yok ediyor, varsa eksikliklerini tamamlıyor ve onları topluma yararlı bir hâle getiriyordu. Hayri Bilecik talebe yetiştirmede çok iyi bir san'atkâr idi.

Öğretmen idi. İyi bir öğretmen idi.

O, önce "kendi kitabını" okuyup terennüm ettiği, kendi sivriliklerini yontup odun talaşı gibi ateşe verdiği, noksanlarını da tamamlayabilmekte üstün bir maharet göstererek "er meydanına" çıktığı için iyi bir öğretmen idi.

O, "hamdık, yandık, piştik elhamdülillah" diyenlerin yolunda, "fünûn vâdisini" geçip "cünûn vâdisinden" atlayarak ulu bir çınarın gölgesinde "sükûn vâdisine" erenlerden olduğu için iyi bir öğretmen idi.

Öğretmenliği, minicik çocuklardan gençlere, gençlerden daha yaşlılara taalluk ettiği ve muhatabı topyekûn insanlık olduğu için iyi bir öğretmen idi.

O, ezelden ebede giden sonsuzluk kervanının âciz bir yolcusu olmanın idrâki içinde olduğu için iyi bir öğretmen idi. Ezelde, kendisine terettüp eden vazife ve emâneti, bu fânî dünyâda en güzel şekilde yerine getirebilmenin gayreti içinde olduğu içindir ki o, iyi bir öğretmen idi.

Dostları ve tanıyanları buna şâhit oldu.

Ve, Hayri Bilecik: "Rabbim Allah'dır" diyerek bu yalan dünyâdan

göçtü gitti.

*

O, Rabbi'ne müştak idi. Mümkündür ki Rabbi de ona müştaktır ve ona: “Gel, cennetime gir...” demiştir. Ve Hayri, henüz gençlik çağında, bu dâvetin dayanılmaz hoşluğuna uyup, mest oldu ve mestâne gitti.

*Biz dünyâdan gider olduk, kalanlara selâm olsun
Bizim için hayır dua kılanlara selâm olsun...*

diyerek gitti.

Benim güzel kardeşim Hayri Bilecik!.. Şimdi sen “ol gölgelikte” eminim ki el'an şu an bizi görüyor, seyrediyorsun, bizi dinliyorsun.

Seni özlüyoruz, seni özlüyorum benim aziz kardeşim...

“Ol şâdlıkta” bizden de sana selâm olsun.

Hoca Ahmet Mükerrer Akıncı (1885-1940)

Cemil ALTINBİLEK

Hoca Câhit Gözkan'ın' mûsikîde Hocası olan Ahmet Mü-kerrem Akıncı, 1885 yılında İstanbul'da doğdu. Dedesi hâfız Mehmet Ârif Efendi'den hıfzını ikmal ettiğinden "Hâfız" lakabıyla da anıldı. Hattat İzzet Efendi'nin himâyesinde yetişti. Fâtih'deki Menşe-i Küttâb-ı Askerî'den mezun oldu. Harbiye Nezâreti Levâzım kısmında memuriyet, sonraları muhasiplik yaptı.

Mûsikîye olan ünsiyeti yanında, çocukluğundan îtibâren güreş sporunu icra eden bir pehlivandı. Talebesi Câhit Gözkan, hocasının güreşçiliğinden bahsederken, "Bizim iki omuzumuz, hocamızın bir omuzuna bile yetişmezdi, tam bir pehlivan cüsseli ve cüssesine uygun da dâvûdî sesli idi." derdi.

Saraçhâne başındaki Dülgerzâde Camii'nin imâmeti de uhdesinde bulunan Hâfız Ahmet Mükerrer Akıncı'nın mûsikî hayâtı iki devrede mütâlâa edilir.

İlk devrede, 11 yaşından îtibâren temin ettiği bir ud ile mûsikîye başlamış olan Ahmet Mükerrer, kendi kendine nota ve usulleri bulabildiği yazılı kaynaklardan tetkik ederek öğrenmiş ve kendine has bir mızrap ve taksim tavrı geliştirmiş, iyi bir ud icrâcısı hâline gelmiş, hatta talep edenlere mûsikî meşk ettiği bu ilk dönemdeki mûsikîşinaslığı 23 yıl sürmüştür.

Bilâhire, mûsikîdeki ikinci devresini, hocası Kânûnî Mehmet Bey ile Bostancı'da bir akşam tanışmasından sonra, hocasının mûsikî dehası karşısında, aczini idrak ve mûsikî alanında bilgisinin sıfıra düştüğünü ifâde ederek, bu berâberlikten sonra başlayan mûsikî hayâtını, hakîki mûsikîşinaslık dönemi olarak adlandırmıştır. Hocasıyla feyizli bir devre girip, mûsikî zevkinin yükseldiğini her fırsatta ifâde etmiştir.

-
- Hoca Cahit Gözkan'ın Hayâtı, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2002 Temmuz.

Enderun'dan Latif Ağa'nın talebesi olan, Beykozlu Hoca Kânûnî Mehmet Bey, talebesi Ahmet Mükerrer Akıncı'ya 15 yıl müddetle klasik mûsikîmizin makam ve usullerini, baştan sona, "bir tesbih dizisi gibi" perde perde, kademe kademe, tetkik etmek sûretiyle, klasik eserleri meşk etmiş ve daha sağlığında, talebe Ahmet Mükerrer'e kendisini temsil için icâzet ve vekâlet vermiştir.

Ahmet Mükerrer Akıncı'nın talebesi Câhit Gözkan'dan defalarca dinlediğimiz hâtıralar içinde, Ahmet Mükerrer için, Hoca Kânûnî Mehmet Bey'in "Ölürsem gözüm açık gitmez, zîra mûsikîde ikinci bir Kânûnî Mehmet yetiştirdim." deyişi, bâzı basılı hâtırat içinde de yer almıştır.

Hocasının bu derece îtimat ve teveccühünü kazanmış olan Ahmet Mükerrer, hocasından aldığı bu şevkle, evinde toplanan öğrencilerine klâsik takımlar meşk eder ve haftanın iki günü talebeleriyle yapılan çalışmaların yanı sıra, haftada bir de devam eden misâfirlerle bir fasıl gecesi icra edilir. Ahmet Mükerrer'in üç oğlu Yektâ, Muhittin ve Bekir de sazlar ile bu çalışmalara katılırlar, on civârındaki müdâvim talebelerin en genci ve saz icrâsında da talebesi olan Câhit Gözkan denizci olan kemânî mahdum Yekta Bey'in katılamadığı gecelerde keman, diğer gecelerde ud çalar, önceleri faslı ud ile idâre eden Hoca Ahmet Mükerrer, bilâhure udunu yetişen talebesi Câhit Gözkan'a tamâmen devreder, dâvûdi sesi ve elde defîyle faslı idâre eder, ara taksimlerini de, ileride taksim icrâsında emsalsiz olacak ve hocasını her yönü ile temsil edecek Câhit Gözkan'a verirdi.

Mûsikî toplantılarında kulak misâfiri olduğumuz hâtıralardan, gâyet iyi icrâcı olup sazlarını yenmiş oğullarının ve diğer talebelerinin kendi kadar mûsikî ilmine heves etmediklerinden şikâyetçi olan Ahmet Mükerrer, nihâyet genç ve kâbiliyetli talebesi Câhit'in meşklerine katılmasıyla, "Terk aşamasına geldiğim mûsikîye, tekrar bu talebem sayesinde sarıldım." beyânıyla hem talebe Câhit Gözkan'a iltifâtını esirgememiş, hem de bütün müktesebâtını el yazısı defterler dolusuyla tek tek meşk ve ezber ederek talebesine aktarmıştır.

Hoca Ahmet Mükerrer'in 1940 yılında vefâtından sonra da, Câhit Gözkan hocasından devraldığı usul ile evini mûsikîye açmış ve vefat

ettiği 1999 yılına kadar 60 sene, “tevarüsen” devam ettirdiğini her vesilede dile getirdiği “mûsikî meşki ve fasıl geceleri” geleneğini yaşatmıştır.

Çok sayıda saz ve söz eseri de besteleyen Hoca Hafız Ahmet Mükerrerem Akıncı, hocası kânûnî Mehmet Bey’in Enderun’da kaleme aldığı eserlerin bulunduğu “kütüğü” de hocasından verâseten devralmıştır. Bu kütük yine veraseten, Hoca Ahmet Mükerrerem’den, Câhit Gözkan’a intikal etmiştir.

İlk iki eserinin basımından sonra, Hoca Ahmet Mükerrerem Akıncı, “üstatların eserleri yanında bizim nâciz eserlerimiz neşir olur mu,” diyerek bestelerinin yayınlanmasına izin vermemiş olmasına rağmen, talebeleri tarafından icrâ edilerek günümüze ulaşmış 100 civarındaki saz ve sözlü eserleri mevcuttur. Bunlardan karcıgar ve müstear saz semâisi ile acemaşîran sirtosu ve “*Usandırdı felek candan*” mısraı ile başlayan hicazkâr şarkısı en meşhur olanlarıdır.

Mûsikîdeki vukûfu ve kudreti, eserlerinden, çalışından ve okuyuşundan çok ileride bulunduğu ve bir mûsikî âlimi ve hocası olduğu kabul edilen Ahmet Mükerrerem Akıncı, talebesi Câhit Gözkan’ın da bütün mûsikî hayâtında tek ve şaşmaz otorite idi. Zaman zaman karşılaşılan mûsikî suallerine ve müşkülâtlarına Câhit Gözkan her zaman “Hoca şöyle söyler” veya “böyle gösterirdi” diye verdiği cevaplarda dâima hocasından devir aldığı müktesebâtını yaşamış ve yaşatmıştır. Hatta hocasının kendisine meşk etmediği klasik eserleri “Hoca eseri değil” diye ayrı mütâlaa eder, hocasının bilgi ve değerlendirmesinin kendisi için mûsikîde tek kıtas olduğunu gururla ifâde eder ve hocasına olan saygı, sevgi ve bağlılığını, hatta biraz da muhafazakarlık ölçüsünde, her fırsatta dile getirirdi.

Câhit Gözkan’ın (1909-1999) yetmiş yıllık kudretli ve velût mûsikî hayâtı içinde, mûsikî ilmine vukûfu ve hocalığı, sıkı sıkıya bağlı olduğu Hocası Ahmet Mükerrerem Akıncı’nın, mûsikî ilmi ve vukûfu hakkında da fikir vermeye yeterlidir.

Bu yönü ile de, Hoca Ahmet Mükerrerem ile talebe Câhit Gözkan berâberliğini, klasik meşk sistemimizdeki hoca-talebe münâsebetinin en nâdide örneği olarak gösterebiliriz.

Okuduklarım-Gördüklerim-Duyduklarım

Kemâl Y. AREN

KAN HÂFİZASI:

Bahtiyar Vahapzâde: “İnsanda üç türlü hâfıza vardır: Göz hâfızası, kulak hâfızası, KAN HÂFİZASI.” diyor.

Bu söz bana üç maymunlar figürünü hatırlattı: Biri gözlerini kapatmış, diğeri kulaklarını, üçüncüsü de ağzını. Görmedim, duymadım, bilmiyorum, der gibi

Bir bektâşî babası ile bir mevlevî dedesi latîfe yollu konuşuyorlar:

- Dede sultânım, sizin cübbenizin kol ağzı niye böyle yarım metre genişliğinde olur?

- Erenler, biz gördüğümüz kötülükleri bunun içine saklar, başkalarına göstermeyiz. Peki, sizin mintanların kol ağzları niye sımsıkı iliklidir?

- Sultânım, biz kötü görmeyiz ki, içine saklayacak bir yer lüzum etsin!..

Latîfe tabîî.

Kötülükleri, kusurları, ayıpları görüp-göstermemek, ya da hiç görmemek; duymamak, ya da duyduklarını başkalarına söylememek güzel!.. Birbirinden zarif davranışlar...

Böyle yaşayanlara ne mutlu...

Gelelim Bahtiyar Vahapzâde'ye...

Göz, kulak hâfızaları hepimizin bildiği mesele.

Ama, KAN HÂFİZASI... bu ibâre beni uzun uzun düşündürdü.

Anlıyorum, büyük şâirin burada kastettiği ırkî özellikler.

Hani, ‘damarlardaki asil kan’ der gibi.

Hoş, bâzılarına göre bu bir efsâne... “Olmaz öyle şey! Bütün kanlar kırmızıdır ve hepsi birbirine benzer. Laboratuar analizlerinde kan: Al yuvarlar, ak yuvarlar ve plâzmadan ibârettir. İçinde asâlet denilen nesne yoktur.” diyorlar.

Gâyet tabîî, ‘asâlet’ bir nesne değil ki... laboratuarda bulunsun. Ama, onların ruhları inkârla yoğrulmuş olduğu için söylerler... Söyle-

sinler.

Bana göre de KAN HÂFİZASI'ndan kasıt, genetik özellikler, DNA'larla ana-babalardan çocuğa geçtiği düşünülen karakter özellikleri... olsa gerek.

Nitekim, atasözlerimize de girmiş: *“Dedem koruk yedi, benim dişim kamaştı - Alma soysuzun kızını, sürer anasının izini. - Kenarına bak bezini al, anasına bak, kızını al. - Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur. - Alma mazlumun âhını, çıkar âheste âheste. - v.b.”* Aransa daha ne güzel deyişler bulunur. Atasözü deyip geçmeyin, doğruluğu test edilmiş sözler bunlar. Asırların içinden süzülerek gelirler.

Evet, gelelim yine KAN HÂFİZASI'na:

Kan unutmuyor, diyor Bahtiyar Vahapzâde. Acaba, ırkî özelliklerinin yanı sıra şunu da demiş olamaz mı?

“Kan vücudumuzun taşıyıcı organıdır. Al yuvarlarla oksijen taşır. Plazma ile bağırsaklardan aldığı süzölmüş besin maddelerini hücrelere götürüp, yanmasını sağlayarak vücudun muhtaç olduğu enerjiyi verdikten sonra artıkları boşaltım organlarına teslim eder. İş budur. Budur ama, şâir de atasözleri de ne diyor: Ki, kanda öyle bir hassa var ki alınan gıdaların hem maddî hem de manevî bakımdan temiz olup olmadıklarını tespit ediyor; maddeten temiz olmazsa, yâni, iyi yıkanmamış veya kimyevî katkılarla tabiatı bozulmuş ise kendi imkânları ile temizliyebilirse temizliyor -meselâ ak yuvarlar vücudun askerleridir, mikropları onlar yok etmeye çalışırlar, başa çıkamazlarsa bünyenin sigortası atıyor, ateşimiz çıkıyor, mîdemiz bulanıyor v.s. dış yardım istiyor-sağlığımızı temin ediyorlar. Ama mânen kirli olan gıdalara, yâni haram yiyeceklerle, üzerinde kul hakkı bulunan yiyeceklerle yapacakları hiçbir şey yok!.. İşte onlar KAN HÂFİZASI'na kaydediliyor. Ondan sonra da “alma mazlumun âhını, çıkar âheste âheste; dedem koruk yedi, benim dişim kamaştı” diyoruz.

Halkımız asırlarca, insanımızı sınıflandırırken “HARAMZÂDE” veya ‘HELÂL SÜT EMMİŞ’ sıfatlarını kullanmış. “Asil azmaz, bal kokmaz” demiş.

Sen istediğin kadar üç maymunları oyna: Görmedim, duymadım, bilmiyordum, de! Şâir diyor ki: “Ey insanlar, bir de KAN HÂFİZASI var!..

Göz ve kulak senin emrinde, senin isteğine bağlı olarak çalışan organlar. Onlara sözün geçer: Görmeyiverirsin, duymayıverirsin hatta bilmiyordum da dersin ama kan öyle değil, kana sözün geçmez! Haram ve kul hakkı kanına karıştı mı yandın!.. Nitekim ululardan biri, “Herkes âhirinden korkar, ben evvelimden korkarım.” diyerek bu gerçeğe işâret etmiş.

İşte bu yüzden, arzın en yüksek yerine, ya da en güçlü televizyon kanalına çıkıp:

İNSANLAR UYANIN!.. UYANIN!.. diye avazım çıktığı kadar haykırmak istiyorum!..

Ama AH!...

VATAN MİLLETİNE KÜSER/SE

“Vaktiyle bir Uygur hükümdârı, oğlunu bir Çin prensesiyle evlendirmek istemişti. O zaman Uygur ilinde KUTLU DAĞ denilen büyük bir kaya, bir taş parçası vardı. Çinliler, kızlarına mukâbil, Türklerden bu taşı istediler. Câhil hükümdar, bir Çin güzeli için bu kayayı vermekte bir mahzur görmedi.

Çinliler geldiler. Çok büyük kayayı bütün olarak götüremeyecekleri için KUTLU DAĞ’ın etrâfına kuru odunlar yığdılar; büyük ateş yaktilar; bu taşı kızdırdılar; üzerine keskin sirke döküp parça parça ettiler.

Parçaları birer birer alıp Çin’e götürdüler. Bütün bu zaman içinde millette hiçbir tepki olmadı.

Halbuki bu bir YADA TAŞI, bir mukaddes kaya idi. Türk birliği ve bütünlüğü bu tılsımlı kayaya bağlanmıştı. Çinliler de bunu bilmekteydiler.

Nitekim diğer taşlar giderken için için kıvranan Türk saâdeti, son taş parçasının yurttan ayrılmasıyla ıstırâbını dışa vurdu: VATAN, MİLLETE KÜSTÜ. Birden bütün sular kurudu. Bütün toprak çatladı. Gökte uçan kuşlar zehirli bir rüzgârla vurulup yere düştü. Ağaçlar yaprak açmaz, toprak yeşermez oldu. Kayalardan, kütüklerden esen sam yellerinden müthiş bir ses yükseldi; eski Uygur vatani, dünkü evlâtlarına: ‘Buradan gidin!’ mânâsında: GÖÇ!.. GÖÇ!.. diye haykırdı.

*“Peygamberlerle kahramanlar geçti
“Dağ silsilesinden bir geçit bulmak için
“Dağdan dağa seslenen çobanlar geçti.”⁵³
Hey, hey, orada dur bakalım şâir!
Eğlen biraz, dinle biraz: “El’an kemâkân”
demiş ehlullah! Hâlâ öyle...
Demek ki îmânın bir şevk olduğu zaman*

hâlâ bu zamandır. O şevki duy ve çık dağlar başına.

Haykır:

“Çık dağdan cân!.. Çık dağdan!..”

Ve,

Ey bedbinlik, ümitsizlik, kötümserlik, uzaklaş benden!..

Sizler, ne kadar kötü yoldaşlarsınız!.. Benden uzaklaşın!..

DAĞLARDA ŞARKI SÖYLE

Al eline bir değnek,
Tırman dağlara, şöyle!
Şehir farksız olsun tek,
Mukavvadan bir köyle.

Uzasan, göğe ersen;
Cücesin şehirde sen;

DUALAR VE ÂMİNLER

Biz, kısık sesleriz... minâreleri,
Sen, ezansız bırakma Allaah'ım!..
Ya çağır şurda bal yapanlarını;
Ya kovansız bırakma Allaah'ım!..
Mahyasızdır minâreler... göğü de
Kehkeşansız bırakma Allaah'ım!..
Müslümanlıkla yoğrulan yurdu
Müslümansız bırakma Allaah'ım!..
Bize güç ver... cihâd meydanını
Pehlivansız bırakma, Allaah'ım!..
Kahraman bekleyen yığınlarını
Kahramansız bırakma, Allaah'ım!..
Bilelim hasma karşı koymasını;
Bizi cansız bırakma, Allaah'ım!..
Müslümanlıkla yoğrulan yurdu
Müslümansız bırakma, Allaah'ım!..

⁵³ Rübâî. Yahya Kemâl Beyatlı, Rübâîler ve Hayyam Rübâîlerini Türkçe Söyleyiş, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 3. baskı, 1988, s.20.

Yarının yollarında yılları da
Ramazansız bırakma, Allaah'ım!..
Ya dağıt kimsesiz kalan sürünü,
Ya çobansız bırakma, Allaah'ım!..
Bizi sen sevgisiz, susuz, havasız
Ve vatansız bırakma, Allaah'ım!..
Müslümanlıkla yoğrulmuş yurdu
Müslümanlıktan bırakma, Allaah'ım!..

YESİLİ HOCA AHMET!..

Bir devlet adamımız, “Türkçe çok zengin bir dil değil.” demiş.⁵⁴

Bunu Türkçeye yapılmış büyük bir iftira sayarım. Görüşlerini düzeltmesi için Kubbealtı'nın Misalli Büyük Türkçe Sözlük'ü görmesini tavsiye ederim.

Ya da Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun, benim ancak şimdi okuyabildiğim ve hayran olduğum “Yesili Hoca Ahmet” adlı üç ciltlik eserini okumasını salık veririm.⁵⁵

NOT: Bu yazımda birer-ikişer mısralarını aldığım şiirlerin ve “Türkçe çok zengin bir dil değil.” beyânının yazıldığını haber metnini bütünüyle vermek istedim. Okuyucularımdan heyecânımın bağışlanması-
nı niyaz ederim.

6 **Diplomasi ustası sözcüyü terleten soru**

26.03.06 - Milliyet

DİPLOMASİDEKİ ustalığıyla bilinen Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan, TED Ankara Koleji'nin Söyleşi Günleri'ne katılırken mesleki alışkanlığının başına ne işler açacağını herhalde tahmin etmemişti.

Tan, 32 yıl önce mezun olduğu okulun kürsüsünde sözlerine “Paramı konuşarak kazanan biri olmama rağmen, mezun olduğum okulun çatısı altında bulunmaktan büyük heyecan duyuyorum” diye başladı. Ancak söyleşinin ilerleyen dakikalarında İngilizce kavram ve kelimelere fazla yer vermesi öğrencilerin dikkatinden kaçmadı. Büyük ölçüde yabancı dille öğrenim gören TED'liler, “Türkçe'nin bu kadar kirlendiği bir dönemde, Türkçeyi kullanırken daha özenli olmamız gerekmez mi” sorusuyla Tan'ı şaşırttı.

“Türkçe hususunda çok tutucu olmamak gerekir” diyen Tan, şöyle devam etti: “Türkçe çok zengin bir dil değil. Kullandığımız kelimeler arasında Arapça, Farsça kelimeler de bulunuyor. Kendimizi küçük alanlara sınırlamamalıyız. Başka lisanslardan intikal eden kelimeleri de kullanmak gerekir.”

Bu görüşe karşı çıkan bir öğrenci, “Başka dillerin etkisinde kalarak kendimizi nasıl ifade edebiliriz Türk olarak” diye soruyordu. Tan, bu soruyu da “Önemli olan kendimizi nasıl ifade ettiğimiz değil, ne söylediğimizdir. Bunu Arapça, Farsça, Japonca gibi birçok dilde yapabiliriz. Milli marş kavramı da Arapça, buna ‘ulusal düttürge’ de denebiliyor” diye yanıtladı. Bu örneklerle ikna olmayan öğrenciler, biraz homurdanmakla birlikte, ekmeğini konuşarak kazanan misafirlerini daha fazla sıkıştırmadılar.

⁵⁵ “Yesili Hoca Ahmet” – Mustafa Necati Sepetçioğlu. Yeni Avrasya Yayınları. Kasım 2004.